

FRA TVIL TIL TRIUMF

Kvinnebevegelsens internasjonale engasjement 1884-1913

Ane Høyem

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2013

© Ane Høyem

2013

Fra Tvil til Triumf

Kvinnebevegelsens internasjonale engasjement 1884-1913.

Ane Høyem

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forord

Jeg vil først og fremst takke professor Gro Hagemann for veiledning, inspirasjon, interessante samtaler og råd. Derneft vil jeg takke professor Hilde Sandvik som var min veileder i første del av masterstudiet. Takk, Hilde, for at du inspirerte meg til å skrive om det internasjonale arbeidet til kvinnebevegelsen! Jeg vil også takke kollokvegruppene til Sandvik og Hagemann for støtte og lesing underveis, samt øvrige medstudenter på masterprogrammet. Spesielt vil jeg takke Linn Annette Lund Thorsen, og Miriam Finset for verdifulle innspill og korrekturlesing. De ansatte ved spesiallesesalene på Gunnerusbiblioteket i Trondheim og Nasjonalbiblioteket i Oslo fortjener også takk.

Familien min skal også ha en stor takk. Min mor Jørun, min bror Sivert og kjæresten min Henrik har på ulike vis bidratt med oppmuntring, råd og lesing i løpet av prosessen. Jeg vil også takke onkel Olav og Bodil for støtte under de mange arkivreisene til Trondheim. I tillegg vil jeg rette en spesiell takk til Solveig Onsjøen og Anders Svensson. Uten deres hjelp hadde ikke dette blitt noe av.

Fremfor alt føler jeg en stor takknemlighet overfor de kvinnene jeg har blitt kjent med gjennom arbeidet med denne masteroppgaven, og da spesielt Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam.

Ane Høyem, november 2013.

Forkortelser:

International Council of Women forkortes til ICW.

Kvinnestemmerettsforeningen forkortes til KSF.

Landskvinnestemmerettsforeningen forkortes til LKSF.

Norske Kvinners Nasjonalråd forkortes til NKN, og Nasjonalrådet.

Norsk Kvinnesaksforening forkortes til NKF.

Norske Kvinners Sanitetsforening forkortes til NKS.

The International Woman's Suffrage Alliance forkortes til Alliansen.

Innholdsfortegnelse:

Forord	V
Forkortelser:	VI
Innholdsfortegnelse:	1
Kapittel 1: Introduksjon	3
Problemstilling	4
Avgrensning	4
Forskningsstatus	5
Kilder og metode	10
Oppgavens struktur	13
Kapittel 2: Bakgrunn	14
Ut i offentligheten	14
Stiftelsen i Norge	15
Frontene spisses	18
Den første seier	20
Unionen som brekkstang	21
Kapittel 3: Tvilende start	23
Med usikre skritt	23
Start i Washington	27
Verdensutstillingen	34
Utenforskap	38
Landskvinnemøtet	43
Oppsummering	48
Kapittel 4: Snuoperasjonen	51
En ekstraordinær behandling	51
Vendepunkt i London	55
Gina Krog tar fatt	61
Nordisk møte	64
Planen lykkes	66
Hektisk i Berlin	68
Oppsummering	75
Kapittel 5: Triumfen	77
Markeringsvilje	78
Qvam i manesjen	81

Det norske vendepunktet	84
Travelt år	93
Tyngdepunkt Skandinavia.....	101
De norske ambassadørene	105
Oppsummering	111
Kapittel 6: Avslutning	114
Ressursknapphet.....	114
Hensynet til nasjonen	115
Vendepunkt i stemmerettskampen	116
Statskvinnene	117
Likestilling som eksportartikkel.....	117
Behov for mer forskning	118
Kilde og litteraturliste:	119
Arkiver:	119
Fredrikke Marie og Ole Anton Qvams arkiv. Privatarkiv nr. 3. Universitetsbiblioteket Trondheim, Spesialsamlingene:	119
Norske Kvinners Nasjonalråd. Nasjonalbiblioteket, Spesiallesesalen:	124
Gina Krogs arkiv. Nasjonalbiblioteket, Spesiallesesalen:	125
Aviser og tidsskrifter:	125
Øvrige trykte kilder:	125
Internettsider:	126
Litteratur:.....	126

Kapittel 1: Introduksjon

I 1913 vedtok Stortinget å gi kvinner allmenn stemmerett. Dette gjorde Norge til et foregangsland i den internasjonale stemmerettskampen. Bare New Zealand, Australia, og Finland vedtok å gi stemmerett til kvinner før Norge. Denne oppgaven tar for seg det internasjonale arbeidet til de norske kvinnesakspionérene fra starten i 1884, og fram til kampen for stemmeretten var vunnet i 1913. Jeg ser på hvordan de norske kvinnesakskvinnene engasjerte seg internasjonalt og undersøker betydningen det internasjonale arbeidet hadde for den norske stemmerettskampen. Det er skrevet mye om norske kvinners kamp for politiske rettigheter, men ingen historikere har spesifikt forsket på de norske kvinnesakskvinnenes internasjonale engasjement. Det er heller ikke forsket på hvilken rolle det internasjonale arbeidet spilte i den norske stemmerettskampen. Målet med oppgaven er derfor å bringe ny kunnskap om dette feltet.

Perioden fra 1870-årene og fram til 1920-tallet er av historikere kalt for feminismens gylne år. I denne perioden ble det vi kjenner som kvinnebevegelsen grunnlagt. Kvinner over hele verden gikk sammen og stiftet organisasjoner i sine hjemland. Kvinnene fant også sammen på tvers av landegrensene, og dannet internasjonale sammenslutninger for kvinnesak. Kravet om stemmerett for kvinner, som for første gang ble reist under den franske revolusjon, ble merkesaken de samlet seg om.¹ I Norge ble den første politiske kvinneorganisasjonen stiftet i 1884. Den fikk navnet Norsk Kvinnesaksforening. Året etter ble stemmerettskampen innledet med stiftelsen av Kvinnestemmerettsforeningen. Gina Krog ble formann i denne foreningen, og spilte også en hovedrolle i det internasjonale arbeidet fram til 1904.² Etter dette overtok den andre store profilen, Fredrikke Marie Qvam, denne rollen.

Internasjonalt ble den første store kvinneorganisasjonen stiftet i Washington i 1888. Den fikk navnet International Council of Women (ICW). Kvinnebevegelsen var representert på stiftelsesmøtet til ICW, men de norske kvinnene ble ikke medlem i organisasjonen før i 1904.³ I protest mot at ICW var for konservativ og ikke spilte en sterk nok rolle i stemmerettskampen, ble det i 1904 stiftet enda en internasjonal kvinneorganisasjon, The International Woman's Suffrage Alliance (Alliansen). De norske kvinnesakskvinnene meldte

¹ Avsnittet bygger på Ida Blom (1992), side 513 og 524.

² Moksnes (1984), side 74 og 75.

³ Moksnes (1984), side 147.

seg inn organisasjon på stiftelseskongressen i Berlin sommeren 1904. I oppgaven ser jeg på norsk deltakelse i disse to internasjonale organisasjonene.

Problemstilling

Problemstillingen for oppgaven er: Hvordan engasjerte norske stemmerettsaktivister seg i internasjonalt arbeid i perioden 1884-1913?

Ved hjelp av problemstillingen skal jeg prøve å gi svar på hva som var årsaken til at de norske kvinnene i så mange år sto utenfor den internasjonale kvinnebevegelsen, og hvilken betydning det fikk for stemmerettskampen da de endelig gikk inn.

Jeg har videre valgt å bryte problemstillingen ned i tre del-spørsmål. Det første spørsmålet handler om hvorfor kvinnebevegelsen ventet så lenge med å gå inn i de internasjonale organisasjonene: Hvorfor tok det så lang tid før norske stemmerettsaktivister ble del av den internasjonale kvinnebevegelsen? Det andre spørsmålet berører hva som førte til snuoperasjonen i 1904: Hva førte til den endrede holdningen til internasjonal deltakelse omkring århundreskiftet? Det siste spørsmålet tar for seg hvilke konsekvenser medlemskapene i International Council of Women og The International Woman's Suffrage Alliance fikk for stemmerettskampen: Hvilken rolle spilte de norske stemmerettspionérene i den internasjonale kvinnebevegelsen etter 1905?

Disse tre spørsmålene er knyttet til ulike tidsfaser. Det første spørsmålet tar for seg perioden fra 1884, og til og med 1898. Det neste spørsmålet berører snuoperasjonen, og de seks korte årene mellom 1899 og 1904. Det siste spørsmålet tar for seg fasen fra unionsoppløsningen i 1905, og fram til vedtaket i 1913. Oppgaven er bygd opp slik at hvert av spørsmålene får sitt eget kapittel.

Avgrensning

Oppgaven er klart avgrenset når det gjelder tema, tidsperspektiv, organisasjoner, samt utvalg av kilder. Jeg har valgt å starte i 1884, og slutte i 1913. Jeg starter i 1884, fordi Norsk Kvinnesaksforening ble stiftet dette året. Dette var den første norske organisasjonen for kvinnesak. Jeg mener derfor at det er naturlig å starte der. Det kan argumenteres med at

startskuddet for den norske kvinnebevegelsen gikk året før, med dannelsen av studentforeningen Skuld. Jeg kunne også startet i 1888, med dannelsen av International Council of Women. Det har imidlertid liten praktisk betydning hvorvidt jeg velger 1883, 1884 eller 1888 som startpunkt. Jeg har valgt å konsentrere meg om stemmerettskampen. Jeg mener derfor det er rett å avgrense oppover til 1913 med vedtaket i Stortinget, og den påfølgende kongressen i Budapest.

Stemmerettskampen er som sagt det sentrale tema for oppgaven. Det er organisasjonene som engasjerte seg i denne som er mitt anliggende. De internasjonale organisasjonene som er med i undersøkelsen er International Council of Women og The International Woman's Suffrage Alliance. De norske er Norsk Kvinnesaksforening, Kvinnestemmerettsforeningen, Norske Kvinners Nasjonalråd og Landskvinnestemmerettsforeningen. Jeg vil omtale Norske Kvinners Sanitetsforening der denne spilte en rolle i stemmerettskampen. Arbeiderklassens kvinner engasjerte seg i liten grad innenfor disse organisasjonene. Utvalget av organisasjoner i oppgaven gjør derfor at de sosialistiske kvinnes innsats i stemmerettskampen blir underspilt. Jeg mener likevel at avgrensingen kan forsvares, siden jeg har valgt tilknytningen til de internasjonale kvinneorganisasjonene som ankerfeste. Forholdet mellom den borgerlige og den sosialistiske kvinnebevegelsen er også et så stort spørsmål at det kunne vært tema for et eget master-prosjekt.

Når det gjelder kilder, har jeg valgt å konsentrere meg om norske kilder. Dette kan være en svakhet. Internasjonalt finnes det et rikt kildemateriale om kvinnebevegelsen. Bare ved The Institute for Women's History i Amsterdam finnes det eksempelvis mer enn 100.000 forskjellige bøker og 1300 meter med arkivmateriale om feminisme og den internasjonale kvinnebevegelsen.⁴ Et besøk dit kunne sikkert bidratt til å gi et fyldigere svar på hvilket avtrykk de norske kvinnene satte internasjonalt.

Forskningsstatus

En rekke historikere har levert viktige bidrag om kvinnebevegelsen. I Norge har langt på vei de samme historikerne som har skrevet om stemmerettskampen også vært med på å bygge opp kvinnehistorie som eget fagfelt. Disse kvinnelige historikerne har gjennom sine arbeider

⁴http://wasi.alexanderstreet.com/help/view/the_alexandra_institute_in_amsterdam_and_its_international_collections

ikke bare etablert et fagfelt, men også løftet fram viktige deler av norsk historie og bidratt til å skape balanse i det historiske kjønnsregnskapet. Gjennom sine arbeider har de vist at kvinner som Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam spilte sentrale roller som nasjonsbyggere rundt unionsoppløsningen i 1905. De har også knyttet denne innsatsen direkte til stemmerettskampen, og vist at dette bidro til at Norge var den første selvstendige stat som ga kvinner fulle statsborgerlige rettigheter på samme vilkår som menn.

Selv om ingen av disse historikerne spesifikt har sett på den norske kvinnebevegelsens internasjonale engasjement, finnes det likevel litteratur som er viktig for oppgaven. Dette gjelder spesielt for perioden fram til 1907. Historikerne har skrevet om kvinnes inntreden i den politiske offentligheten, dannelsen av de ulike kvinneorganisasjonene, kampen for stemmeretten og kvinnes innsats i forbindelse med unionsoppløsningen. Konkret har for eksempel Aslaug Moksnes skrevet om den tidlige historien til Norsk Kvinnesaksforening, mens Marit Tokheim har skrevet om dannelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd. Den organisasjonen som det finnes størst kildemateriale på, Landskvinnestemmerettsforeningen, er det imidlertid ingen som har skrevet historien til. Når det gjelder den internasjonale kvinnebevegelsen, er det i første rekke historikeren Leila Rupp som har skrevet hennes historie.

Leila Rupp skriver at International Council of Women (ICW) ble stiftet på en kongress i Washington i 1888. Der ble det bestemt av organisasjonen skulle favne bredt og bestå av nasjonalråd fra ulike land. Ifølge Rupp gikk arbeidet med å danne slike nasjonalråd langsomt. Ved den neste kongressen i Chicago i 1893 hadde bare USA og Canada dannet nasjonalråd. På denne kongressen ble den skotske aristokraten Lady Aberdeen valgt til president i ICW. Rupp skriver at noe av det første Lady Aberdeen gjorde etter at hun hadde blitt valgt, var å sende privatsekretæren sin Theresa Wilson til Europa. Wilsons jobb var å sørge for at det ble dannet nasjonalråd i de europeiske landene. Som en følge av dette ble det dannet nasjonalråd i Tyskland, Sverige, Storbritannia, Danmark og Nederland i årene fram mot århundreskiftet.⁵ ICW var stiftet av de amerikanske stemmerettsaktivistene Susan B. Anthony og Elisabeth Cady Stanton. Likevel ble ikke organisasjonen en stemmerettsorganisasjon. I protest mot dette ble The International Woman's Suffrage Alliance (Alliansen) stiftet i 1904. Alliansen var en ren stemmerettsorganisasjon, og besto av ulike lands stemmerettsforeninger.

⁵ Rupp (1997), side 15.

Organisasjonen arrangerte store kongresser hvert annet år i ulike europeiske storbyer. Ved stiftelsen hadde Alliansen seks medlemsland. Dette antallet hadde vokst til 26 i 1913.⁶

I sin hovedoppgave om strategier i stemmerettskampen skriver Anne Gamme om de norske kvinnes deltakelse på internasjonale kongresser. Ifølge henne var de internasjonale kongressene en viktig utvekslingsarena for erfaringer. Det ble også knyttet viktige kontakter på kongressene. Både Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam deltok på mange av de internasjonale kongressene, men det var også vanlig at norske kvinner som var på reise i utlandet deltok.⁷ Gamme skriver at de internasjonale kongressene ofte ble holdt i land der spørsmålet om kvinnelig stemmerett skulle opp til behandlingen i nasjonalforsamlingene. Kongressene bidro på denne måten til å skape ekstra oppmerksomhet om stemmerettssaken.⁸ Aslaug Moksnes skriver at den første gangen den norske kvinnebevegelsen var representert på en internasjonal kongress var i 1888. Da deltok en delegat fra Norsk Kvinnesaksforening på stiftelseskongressen til International Council of Women.⁹ Moksnes skriver også at Gina Krog reiste til England som 33-åring. Der kom hun i kontakt med engelske stemmerettsaktivister.¹⁰ Gro Hagemann har også skrevet om Krogs internasjonale engasjement. Hun har vist at Krog var den av kvinnesakskvinnene som tidligst knyttet bånd til den internasjonale kvinnebevegelsen. Ifølge Hagemann ønsket Krog at kvinnesakskvinnene skulle være en del av de internasjonale organisasjonene. Dette mente Krog burde skje gjennom en norsk sammenslutning som kunne meldes inn i ICW.¹¹

I sin hovedoppgave skriver Marit Tokheim at ICW var en forutsetning for dannelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd. Ved stiftelsen av Nasjonalrådet i 1904 ble det klart at organisasjonen kom til å favne bredt, og ha mange forskjellige typer kvinneforeninger som medlemmer. Tokheim mener at det brede fundamentet Nasjonalrådet fikk, skyldes det internasjonale presset fra ICW.¹² For Gina Krog, skriver Tokheim, var ønsket om å delta i det internasjonale samarbeidet avgjørende for hennes innsats for å danne et norsk nasjonalråd.¹³ Tokheim slår videre fast at både Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam la større vekt på det

⁶ Rupp (1997), side 21 og 22.

⁷ Gamme (2001), side 78.

⁸ Gamme (2001), side 79.

⁹ Moksnes (1984), side 147.

¹⁰ Moksnes (1984), side 30.

¹¹ Hagemann (1994), side 45-47.

¹² Tokheim (1975), side 43.

¹³ Tokheim (1975), side 32.

internasjonale samarbeidet enn mange av de andre kvinnesakskvinnene.¹⁴ Magnhild Folkvord skriver også i sin biografi om Qvam at hun var opptatt av det internasjonale arbeidet.¹⁵ Ifølge Folkvord deltok Fredrikke Marie Qvam for første gang på en internasjonal kongress i København i 1906. I årene etter var hun til stede på en rekke slike kongresser.¹⁶

Historikere har også skrevet om begivenheter i den norske stemmerettskampen som har hatt betydning for det internasjonale arbeidet. Dette gjelder i første rekke grunnleggelsen av kvinnebevegelsen, splittelsen i 1897-1898 og perioden mellom 1905 og 1907. Når det gjelder de første årene, skriver Hagemann at de norske kvinnene organiserte seg senere enn i andre europeiske og nordiske land.¹⁷ Hun har også vist hvordan de norske feministene i denne tidlige fasen var inspirert av internasjonale strømninger. Idéene som den norske kvinnebevegelsen ble grunnlagt på var de samme som radikale og feministiske bevegelser i andre deler av verden sluttet seg til.¹⁸ Anna Gamme har skrevet om kvinnebevegelsens tidsskrift *Nylænde* og hvordan artikler i tidsskriftet om internasjonale forhold ble brukt som argumenter i den norske stemmerettskampen.¹⁹ I artiklene ble motforestillingene mot å gi kvinner stemmerett imøtegått. Ifølge Gamme ble *Nylænde*, og tidsskriftets redaktør Gina Krog, gjennom denne praksisen viktige politiske aktører.²⁰

Anna Caspari Agerholt har skrevet om stiftelsen av Norsk Kvinnesaksforening (NKF) og at foreningen i sitt første år ikke tok stilling til spørsmålet om kvinners stemmerett.²¹ Dette førte til stiftelsen av Kvinnestemmerettsforeningen (KSF) året etter. Ifølge Agerholt var de norske stemmerettsaktivistene få. Bare ti kvinner var til stede på stiftelsesmøtet til KSF i 1885. De første årene arbeidet foreningen mest med å skaffe nye medlemmer, før de i 1888 startet sin stemmerettskampanje rettet mot Stortinget.²² Aslaug Moksnes skriver at underskriftsaksjonen i forbindelse med Stortingets første behandling av stemmerett for kvinner dannet mønster for en rekke slike aksjoner i årene som fulgte.²³ Moksnes har vist at verken KSF eller NKF var

¹⁴ Tokheim (1975), side 34.

¹⁵ Folkvord (2013), side 230.

¹⁶ Folkvord (2013), side 257 og 258.

¹⁷ Hagemann (2009), side 121.

¹⁸ Hagemann (2009), side 127.

¹⁹ Gamme (2001), side 72 og 73.

²⁰ Gamme (2001), side 72 og 73.

²¹ Agerholt (1937), side 75.

²² Agerholt (1937), side 84 og 85.

²³ Moksnes (1984), side 178.

store organisasjoner, og at kvinnebevegelsen ikke ble en massebevegelse før etter århundreskiftet.²⁴

I de avgjørende årene før 1900 skjedde det en splittelse i den norske kvinnebevegelsen. Bakgrunnen var uenighet knyttet til strategi i stemmerettskampen etter at Stortinget hadde innført allmenn stemmerett for menn. Aslaug Moksnes skriver at Gina Krog på årsmøtet i KSF i 1897 ble kastet som formann. Samtidig vedtok foreningen å gå til Stortinget med et forslag om begrenset kommunal stemmerett for kvinner.²⁵ Uenigheten rundt strategi i stemmerettskampen kom også til uttrykk på det første kvinnesakslandsmøtet i Bergen i 1898. På møtet framsto kvinnebevegelsen splittet. Ifølge Anna Gamme mente noen av delegatene på møtet, Gina Krog inkludert, at det var riktig å kreve stemmerett for alle kvinner. Andre mente strategien burde være en stegvis innføring av stemmerett for kvinner.²⁶ Gamme skriver også at Krog håpet landsmøtet ville resultere i dannelsen av et landsforbund for kvinner som kunne bli tatt opp som medlem i ICW.²⁷

I 1899 deltok Gina Krog på en ICW-kongress i London. Gro Hagemann skriver at Krog på dette møtet ble utnevnt til ICWs Æres-visepresident for Norge. Da Krog påtok seg dette vervet, forpliktet hun seg til å jobbe for opprettelsen av et norsk nasjonalråd. Først i 1904 lyktes Krog med å oppfylle dette, da Norske Kvinners Nasjonalråd ble opprettet.²⁸ Ifølge Hagemann hadde Gina Krog en plan med dannelsen av Nasjonalrådet, nemlig å bygge opp en masseorganisasjon som kunne virke mobiliserende på kvinner i stemmerettskampen. I likhet med Gina Krog mente også Fredrikke Marie Qvam at veien til seier i stemmerettskampen gikk gjennom å bygge opp store organisasjoner. Magnhild Folkvord spekulerer i sin biografi på om Qvam hadde en «masterplan» for hvordan kvinnene skulle organiseres for å oppnå politiske mål, med stemmeretten som det største målet.²⁹

Ida Blom berører ikke det internasjonale arbeidet spesifikt i sine mange arbeider, men har skrevet utførlig rundt betydningen av unionsspørsmålet for stemmerettsaken. Ifølge Blom gikk Fredrikke Marie Qvams engasjement i unionspolitikken, forsvarspolitikken og i

²⁴ Moksnes (1984), side 188-196.

²⁵ Moksnes (1984), side 199.

²⁶ Gamme (2001), side 42-43.

²⁷ Gamme (2001), 40.

²⁸ Hagemann (1994), side 45-47.

²⁹ Folkvord (2013), side 223.

stemmerettsspørsmålet hand i hand.³⁰ Under unionskrisen i 1905 la ikke kvinner bort sine krav om stemmerett. Blom skriver at stemmerettskravet virket mobiliserende på kvinner og førte til at de støttet opp om underskriftsaksjonen til støtte for unionsoppløsningen.³¹ Ifølge Blom er hovedforklaringen på at norske kvinner fikk stemmerett tidligere enn i noe annet uavhengig land knyttet til unionsspørsmålet. De norske kvinnene brukte konflikten med Sverige til å styrke sitt krav om politiske rettigheter.³² I 1907 vedtok Stortinget begrenset stemmerett for kvinner ved nasjonale valg. Gro Hagemann skriver at vedtaket var et vendepunkt i stemmerettskampen, og at feminister over hele verden feiret det norske vedtaket som en stor seier.³³ Ida Blom og Aslaug Moksnes mener også at vedtaket i 1907 hadde stor betydning.³⁴

Kilder og metode

Som allerede nevnt, er oppgaven basert på norsk arkivmateriale. I utgangspunktet var planen å gjøre undersøkelser i internasjonale arkiver, men etter at jeg oppdaget hvor enormt mye materiale om internasjonale forhold det var i arkivet etter Fredrikke Marie og Ole Anton Qvam i Trondheim, valgte jeg å konsentrere meg om de norske arkivene. I prosessen har jeg samlet inn og undersøkt svært mange kilder som på ulike måter kaster lys over den norske kvinnebevegelsens internasjonale engasjement. Kildematerialet er omfattende, og variert. Det består av artikler i tidsskrifter og aviser, taler fra norske og internasjonale kongresser, møteinnkallinger, brev, notater, rapporter og bøker, for å nevne noe. Kildene stammer i hovedsak fra Nasjonalbiblioteket i Oslo og Fredrikke Marie og Ole Anton Qvams privatarkiv ved Universitetsbiblioteket NTNU i Trondheim. I tillegg kommer sekundærlitteraturen.

Ved Nasjonalbiblioteket finnes alle årgangene til kvinnebevegelsens tidskrift *Nylænde* tilgjengelig på mikrofilm. *Nylænde* kom med sitt første nummer 1. januar 1887. Tidskriftet hadde to utgivelser i måneden. Jeg har foretatt en systematisk gjennomgang av årgangene, og sett på alt som har vært skrevet om internasjonale forhold i tidsrommet 1884 til 1913. Jeg har interessert meg spesielt for artikler som omhandler International Council of Women og The International Women's Suffrage Alliance. Ved Nasjonalbiblioteket finnes også

³⁰ Blom (1993), side 433.

³¹ Blom (1993), side 433.

³² Blom (1980), side 16.

³³ Hagemann (2009), side 138.

³⁴ Moksnes (1984), side 254, og Blom (1993), side 424.

kvinnebevegelsens arkiver. Jeg har gjennomgått arkivene til Norsk Kvinnesaksforening, Kvinnestemmerettsforeningen og Norske Kvinners Nasjonalråd på jakt etter materiale om internasjonale forhold. Disse organisasjonsarkivene er dessverre ikke omfattende, men en påfallende stor andel av kildematerialet berører internasjonale forhold. Programmer fra kongresser, enkelte taler og materiale knyttet til utgivelsen av heftet *Norway* er noe av det som er bevart. Det meste av kvinnebevegelsens arkiver ble brent under andre verdenskrig. Dette gjør kildematerialet begrenset, spesielt gjelder dette for perioden før 1900. Dette er svært beklagelig. Det er umulig å si hvordan historien hadde kunnet bli fortalt hvis mer av materialet fortsatt hadde eksistert.

Perioden før 1900 ligger imidlertid ikke i fullstendig kildemessig mørke. *Nylænde* trykket systematisk rapporter om det internasjonale arbeidet. Det er derfor grunn til å tro at det viktigste kvinnebevegelsen foretok seg i årene før 1900 fant veien til *Nylændes* spalter. Når det gjelder *Nylænde* og anvendelsen av tidsskriftet som kilde, er det spesielt ett forhold som det er viktig å ha et kritisk blikk på. Gjennom *Nylænde* skapes det et inntrykk av at Gina Krog var den store pådriveren for å få kvinnebevegelsen til å engasjere seg internasjonalt. Kanskje stemmer dette, men det er likevel viktig å være klar over at Gina Krog både var redaktør for tidsskriftet og skrev de fleste artiklene. Nesten alle artiklene om internasjonale forhold er ført i pennen av Krog. Det kan dermed hevdes at Gina Krog iscenesatte seg selv i rollen som den store pådriveren. Hvorvidt dette faktisk stemmer, er vanskelig å si enn så lenge *Nylænde* er den eneste eksisterende kilden. Jeg kommer derfor til å være kritisk til artiklene i *Nylænde* ført i pennen av Krog, der hun framstår i et svært godt lys. Når det er sagt, mener jeg likevel at *Nylænde* kan brukes som kilde. For det første finnes det nesten ikke andre kilder fra de første årene. Derfor har tidsskriftet vært mye brukt av historikere som kilde. For det andre er det grunn til å tro at dersom noe i Krogs artikler var direkte feil, ville det kommet innsigelser som igjen ville blitt trykket i *Nylænde*. Det er likevel grunn til å forholde seg kritisk til *Nylænde*, spesielt i de tilfellene der kvinnebevegelsen var splittet og Gina Krog befant seg på den ene siden i konflikten.

Ved Nasjonalbiblioteket har jeg i tillegg foretatt søk i privatarkivene etter sentrale personer, som for eksempel nevnte Gina Krog. Mens Fredrikke Marie Qvam har etterlatt seg et enormt arkiv, finnes det bare noen få kassetter og permer etter Gina Krog. Det som imidlertid er spennende sett fra mitt ståsted, er at mye av det etterlatte materialet berører internasjonale

forhold. En rekke udaterte manuskripter på engelsk, fransk og tysk er bevart. Noen av disse har jeg vært i stand til å koble til taler Gina Krog holdt på internasjonale kongresser. Programmer fra internasjonale kongresser, julekort fra internasjonale kontakter, hotellregninger fra utenlandske hoteller og en seilingsliste for White Star Line mellom Southampton og New York er noe av det som er tatt vare på. Arkivmaterialet etter Gina Krog viser at hun var aktiv helt til fram til sin død i 1916. Materialet forteller også at det internasjonale arbeidet hadde stor betydning for henne.

Fredrikke Marie og Ole Anton Qvams privatarkiv inneholder organisasjonsarkivet etter Landskvinnestemmerettsforeningen (LKSF). Jeg har gjennomgått dette arkivet på leting etter kilder om internasjonale forhold. Jeg har funnet materiale fra en rekke internasjonale kongresser, inkludert sentrale taler. I tillegg til norske taler er også taler holdt av lederne for den internasjonale kvinnebevegelsen bevart. Arkivet inneholder også brev mellom Fredrikke Marie Qvam og hennes internasjonale kontakter. Jeg har gjennomgått årsberetningene for LKSF i perioden 1898-1913. LKSFs arkiv har vært lite brukt av historikere. Med bakgrunn i dette kildematerialet kan oppgaven gi viktig, utfyllende informasjon om den norske stemmerettskampen. I Qvam-arkivet, som er det største privatarkivet i Universitetsbiblioteket, NTNUs eie, finnes også en stor brevsamling. Totalt 26.000 brev er bevart! Cirka 3000 av disse er private brev mellom medlemmer i familien Qvam. Jeg har gjennomgått den private brevsamlingen på jakt etter internasjonale opplysninger. Fredrikke Maries datter Louise Gram Qvam var internasjonal sekretær i LKSF. Derfor kan brevene mellom henne og moren inneholde informasjon om det internasjonale arbeidet.

De øvrige brevene finnes tilgjengelig ved Spesiallesesalen på Gunnerusbiblioteket i Trondheim. Jeg har besøkt dette arkivet i fire omganger i forbindelse med arbeidet med oppgaven. Dessverre ble jeg først sent i prosessen klar over det enorme brevarkivet. Organisasjonsarkivet inneholder også mange brev. Jeg har derfor trodd at det ikke fantes flere brev utover disse, og de digitaliserte brevene. Selv om ikke *alle* de 26.000 brevene tilhører Fredrikke Marie Qvam, gjør mange av dem det. Qvams brev er samlet i 43 kassetter, fordelt på årene 1863-1938. Av tidshensyn har jeg bare kunnet se på en liten del av dette materialet. Jeg har derfor valgt å gå gjennom de fem kassetene som inneholder brevene for perioden 1907-1913. Overraskende mange av disse brevene omhandler det internasjonale engasjementet. Innholdet i brevene utfyller materialet i LKSFs arkiv. Jeg fant også nye, hittil

ukjente opplysninger. Jeg har ikke klart å finne at noen av historikerne som har skrevet om kvinnebevegelsen har brukt dette brevarkivet. Magnhild Folkvord referer også bare til noen få av de 43 kassetene i sin bok om Fredrikke Marie Qvam. Dette betyr at det finnes et enormt kildemateriale om den norske kvinnebevegelsen som ingen historikere tidligere har benyttet seg av. Det er grunn til å spørre om ikke de mange tusen brevene kan kaste et nytt lys over den norske kvinnebevegelsen?

Oppgavens struktur

Oppgaven består av til sammen seks kapitler. Etter denne introduksjonen kommer et kapittel som skal gi en innføring i kvinnebevegelsens første bølge. Dette kapitlet beskriver viktige begivenheter i stemmerettskampen, og presenterer de ulike organisasjonene og de største profilene. Så følger kapittel tre, som er det første hovedkapitlet. Det tar for seg perioden fra 1884-1898. Her diskuteres årsaken til at den norske kvinnebevegelsen valgte å stå utenfor de internasjonale organisasjonene. Det neste kapitlet tar for seg snuoperasjonen som fant sted i årene før 1904, da den norske kvinnebevegelsen meldte seg inn i de internasjonale organisasjonene. Kapittel fem handler om hvilke konsekvenser det internasjonale engasjementet fikk for stemmerettskampen. Det tar for seg perioden fra 1905 til 1913, og ser på hvordan den norske kvinnebevegelsen engasjerte seg internasjonalt. I oppgavens siste kapittel sammenfattes funnene.

Kapittel 2: Bakgrunn

Dette kapittelet følger kampen for innføring av kvinnelig stemmerett fra slutten av 1800-tallet, og fram til seieren i 1913. Det vil ikke ta for seg internasjonale forhold, men vil beskrive viktige begivenheter i den norske stemmerettskampen som hadde betydning for det internasjonale arbeidet. Kapittelet vil også presentere de viktigste organisasjonene og de største profilene som kjempet for stemmerett.

Ut i offentligheten

I 1792 utkom Mary Wollstonecraft's bok, *A Vindication of the Rights of Woman*, der hun hevdet at kvinner ikke var menn underlegne. Boken kan leses som et tidlig kampprop: «It is time to effect a revolution in female manners – time to restore to them their lost dignity – and make them, as a part of the human species, labour by reforming themselves to reform the world.»³⁵ Boken ble en av kvinnebevegelsens viktigste inspirasjonskilder. Utover 1800-tallet gjorde kvinner over hele verden Mary Wollstonecrafts tankegods til sitt eget. Dette gjaldt også norske kvinner. Kvinnebevegelsen oppsto ikke i et vakuum, men var et resultat av slike internasjonale strømninger. I likhet med feminister i andre land, hentet de norske kvinnesakskvinnene sitt ideologiske tankegods fra Den franske revolusjons frihetsidealer. Kvinnene ønsket likestilling, utdanning og politiske rettigheter. Denne første kvinnekampen, som fant sin form i løpet av 1880-årene, var forberedt gjennom bedre utdannelses- og arbeidsmuligheter for kvinner.³⁶

De kvinnene som i første rekke trådte fram på den offentlige arena i 1880-årene var borgerskapets og embetsstandens døtre. De var født i 1840- og 1850-årene. De hadde fått utdanning. De hadde lest sin Camilla Collett.³⁷ Og kanskje viktigst av alt; de hadde ønsker utover giftermål og familie, enten det var av nød eller lyst. En av disse unge kvinnene var Gina Krog (1847-1916). Hun var født på Flakstad i Lofoten, som datter av en sokneprest. Etter farens død, flyttet familien etter hvert til Kristiania der den unge Gina fikk utdanning ved Fru Autenrieths pikeskole, og som voksen ble hun lærerinne ved Sylows pikeskole.³⁸ I 1880 sa hun opp stillingen som lærerinne «for å kunne stå fritt», som hun sa i et intervju med

³⁵ Rossi (1967), side 58.

³⁶ Hagemann (2005), side 230.

³⁷ Hagemann (1999), side 204.

³⁸ Moksnes (1984), side 30.

Randi Blehr i 1912.³⁹ Dette var mulig fordi hun ble forsørget av sin bror. I det samme intervjuet kom det fram at Gina Krog delte sitt liv i tre deler: «min baltid», «min husmor- og lærerinnetid» og «kamptiden». Kamptiden ble innledet med oppsigelsen og den første utenlandsreisen i 1880.⁴⁰

Året 1884 er et merkeår i norsk historie. Dette var året da Stortinget innførte parlamentarismen, som innebærer at regjeringen utgår av Stortingets flertall. Med dette kom dannelsen av partiene, med Venstre og Høyre som de første samme år. Stortinget vedtok også i 1884 en utvidelse i stemmeretten for menn, men den var fortsatt inntektsbegrenset.⁴¹ Grunnlaget for hvem som kan stemme i Norge er hjemlet i Grunnlovens paragraf 50.⁴² I 1884 sto det ingenting om kvinner. Dette er beskrivende for norske kvinners situasjon på 1800-tallet. Inntil 1870 var det svært sjelden at kvinner gjorde seg gjeldende i det offentlige rom. Kvinnernes sfære var familien og hjemmet. Et unntak var de enslige yrkeskvinnene i industrien i byene.⁴³ Likevel var noe ferd med å skje. I 1861 fikk kvinner bli lærere i allmueskolene i Christiania. Kvinnene var billig arbeidskraft. De fikk mindre i lønn enn menn. Derfor ble telegrafvesenet åpnet for kvinner.⁴⁴ Når det gjaldt lovverket, skjedde det også endringer. Stortinget vedtok i 1845 at kvinner over 25 år skulle være myndige under verge. Året etter startet også arbeidet med en ny arvelov. Den skulle sikre kvinner arverett på lik linje med menn.⁴⁵ Fra siste halvdel av 1800-tallet kom det altså mange lovendringer som sikret kvinner større rettsikkerhet og likhet med menn.⁴⁶

Stiftelsen i Norge

I Kristian Augusts gate nummer seks i Oslo lå det på slutten av 1800-tallet et pensjonat, kalt Søstrene Larsens Pensjonat. Selv om pensjonatet for lengst er borte, vil det for alltid ha en plass i norsk kvinnehistorie. Der ble gnisten tent til det som skulle bli den norske

³⁹ Randi Blehr (1851-1928) var en av stifterne av Norsk Kvinnesaksforening. Hun var formann i foreningen i to perioder: 1895-1899, og 1903-1922. Blehr var gift med statsminister Otto Blehr, og var i likhet med Fredrikke Marie Qvam en periode Statsministerfrue i Stockholm.

⁴⁰ Moksnes (1984), side 30.

⁴¹ Endringen innebar at by-borgere med en inntekt på 800 kroner og som betalte skatt, og borgere på landet med en inntekt på 500 kroner, fikk stemmerett. Kilde: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2000/nou-2000-32/3/2/2.html?id=362837>

⁴² www.lovdata.no

⁴³ Hagemann (2005), side 243 og 251.

⁴⁴ Hagemann (2005), side 193.

⁴⁵ Hagemann (2005), side 215.

⁴⁶ Blom (2005), side 302.

kvinnebevegelsen. Den 28. juni 1884 gikk mellom 50 og 60 kvinner og menn inn dørene på pensjonatet. De frammøtte hadde kommet dit på invitasjon av Hagbart Berner, hans kone Selma Krog og Gina Krog.⁴⁷ Hagbart Berner var jurist, Venstre-politiker og Dagbladets første redaktør.⁴⁸ Berner ledet møtet. Han argumenterte for viktigheten av å få en forening som skulle jobbe for kvinne-emansipasjon, og la også fram forslag til foreningens lover. Der het det at «Foreningens formål er å virke for å skaffe kvinnen den henne tilkommende rett og plass i samfundet.»⁴⁹

Forsamlingen besluttet enstemmig å stifte Norsk Kvinnesaksforening (NKF), og valgte et styre. Norges første kvinnelige student Cecilie Thoresen kom med i styret. Det gjorde også Gina Krog, som senere bli en av store lederne for den norske kvinnebevegelsen. Men verken Krog eller noen av de andre kvinnene på stiftelsesmøtet var rede til å ta ledelsen i foreningen. Hagbart Berner ble derfor Norsk Kvinnesaksforenings første formann.⁵⁰ NKF ble etter stiftelsen aldri en masseforening. På det meste hadde foreningen noen hundre medlemmer. De fleste medlemmene kom fra Venstre. NKF gikk i sitt første år ikke inn for stemmerett for kvinner ved nasjonale valg.⁵¹

Det ble raskt uenighet om denne forsiktige strategien i stemmerettskampen. Allerede året etter stiftelsen av NKF, ble organisasjonen splittet. 27. november 1885 holdt Gina Krog en tale i foreningen der hun tok til orde for at alle kvinner som oppfylte kravene i følge Grunnlovens paragraf 50 skulle få stemme. Krogs strategi var å arbeide for en samtidig innføring av kommunal og statsborgerlig stemmerett. Dette ble sett på som svært radikalt. Til tross for sterke protester fra blant andre Hagbart Berner, som mente tida ikke var moden for at kvinner skulle få stemme, vedtok Norsk Kvinnesaksforening med 6 mot 5 stemmer å gå til Stortinget med krav om stemmerett for kvinner.⁵² Allerede fra starten forsøkte kvinnene å påvirke Stortinget direkte. Dette var en strategi som lå fast fra 1885, og fram til 1913. Selv om flertallet i kvinnesaksforeningen gikk inn for stemmerett for alle kvinner, var ikke dette nok for de mest radikale kvinnene, med Gina Krog i spissen. I 1885 ble derfor Kvinnestemmerettsforeningen (KSF) stiftet. I denne organisasjonen fikk bare kvinner lov til å

⁴⁷ Agerholt (1937), side 73.

⁴⁸ Hagemann (2005), side 244.

⁴⁹ Agerholt (1937), side 73.

⁵⁰ Agerholt (1937), side 74.

⁵¹ Agerholt (1937), side 81.

⁵² Agerholt (1937), side 81 og 82.

være medlemmer. Gina Krog ble foreningens første formann.⁵³ Mange av KSFs medlemmer kom fra Venstre. Foreningen samarbeidet også tett med partiets representanter på Stortinget.

I de første årene arbeidet Kvinnestemmerettsforeningen med å sende adresser til Stortinget, der de krevde stemmerett etter Grunnlovens paragraf 50. I tillegg forsøkte de å mobilisere kvinner for sin sak. Foreningen holdt møter og samlet inn underskrifter, som de sendte til Stortinget. Ikke bare lærte dette kvinner politisk arbeid, men det bidro også til å skape legitimitet bak kravet for stemmeretten gjennom å vise at kvinner faktisk kunne arbeide politisk og forsto seg på politikk. Dette var viktig i et samfunn der mye av retorikken mot kvinnestemmeretten gikk ut på at kvinner var for følelsesstyrte, uansvarlige og lite rasjonelle og derfor ikke egnet seg til å stemme. I 1887 fikk kvinnebevegelsen sitt eget tidsskrift, *Nylænde*.⁵⁴ Tidsskriftet ble kvinnebevegelsens fremste talerør, og etableringen av avisen var viktig. *Nylænde* ga kvinnene mulighet til å komme fram med sitt syn i den offentlige debatten, noe som var viktig siden de møtte sterk motstand i den øvrige pressen, spesielt fra konservative *Morgenbladet*.⁵⁵ Gina Krog var redaktør fram til sin død i 1916.

I 1890 ble stemmerett for kvinner tatt opp for første gang som grunnlovsforslag i Stortinget. Spørsmålet ble først behandlet i Konstitusjonskomitéen. Her stemte Høyres fem representanter, som hadde flertallet, mot forslaget. De argumenterte med at «kvinner hadde trukket det korteste strå i kampen for tilværelsen, og det vilde være verst for henne selv om hun nu skulde bli mannens konkurrent på alle områder».⁵⁶ Under voteringen ble forslaget om inntektsbegrenset stemmerett for kvinner på linje med menn avvist med 44 mot 70 stemmer. Alle venstres representanter stemte for. Selv om de tapte, var kvinnesakskvinnene fornøyde. Gina Krog skrev i *Nylænde*: «Det var altså et nederlag, men la oss få nogle flere nederlag af samme art, og seiren er vundet for den hele kvindesag over hele linjen.»⁵⁷ Gro Hagemann har pekt på at kvinnebevegelsen allerede fra starten etablerte en praksis der Stortinget nesten hvert år måtte ta stilling til spørsmålet om stemmerett for kvinner.⁵⁸ Kvinnesakskvinnene skapte med dette et vedvarende press mot nasjonalforsamlingens medlemmer.

⁵³ Agerholt (1937), side 83.

⁵⁴ Agerholt (1937), side 87.

⁵⁵ Norsk kvinnesaksforening gjennom 65 år (1950), side 6 og 7.

⁵⁶ Agerholt, side 161.

⁵⁷ Agerholt, side 164

⁵⁸ Hagemann (2009), side 131.

Frontene spisses

I 1890-årene engasjerte kvinnebevegelsen seg i andre saker enn bare stemmerettsspørsmålet. De var opptatt av avholdssak, tuberkulosearbeid og kampen mot prostitusjon.⁵⁹ Norsk Kvinnesaksforening arrangerte også fagkurser i søm og matlaging. Disse ble forløperne til husmorskolene.⁶⁰ Anna Caspari Agerholt mener likevel at dette siste tiåret før århundreskiftet markerte et tilbakeslag for kvinnesaken. Frigjøringsprosjektet hadde mistet nyhetens interesse. I litteraturen kom det en reaksjon mot 1880-årenes stridbare kvinneideal. Diktningen fokuserte på det underbevisste sjelsliv. Kvinnen ble portrettert som et kjønnsvesen og ikke som mannens like.⁶¹

Unionsspørsmålet kom også til å spille en stadig større rolle i dette tiåret. I 1896 var forholdet mellom Norge og Sverige spent. Folk i Norge fryktet at det skulle bli krig. Derfor ble Norske Kvinners Sanitetsforening (NKS) stiftet. Formålet med foreningen var å gi helsehjelp til soldatene ved en eventuell unionskrig.⁶² Foreningen hadde også som formål å utdanne sykepleiersker, og bekjempe tuberkulosen.⁶³ Fredrikke Qvam, Cecilie Thoresen Krog og Randi Blehr var noen av kvinnene som var med på stiftelsen av NKS. Alle disse kvinnene hadde tette familiebånd til Venstre.⁶⁴ NKS var fra starten en masseorganisasjon, og er i dag Norges største kvinneorganisasjon med over 50.000 medlemmer.

Da den umiddelbare krigsfaren var over, engasjerte organisasjonen seg i sykepleierutdanningen, og grunnla flere sykepleierskoler. NKS drev også mange tuberkulosehjem.⁶⁵ Helsearbeidet organisasjonen drev var viktig for å bøte på de store sosiale problemene folk i Norge slet med på denne tida. Organisasjonens fokus på sosiale spørsmål virket mobiliserende på kvinner. Tusenvis av kvinner, som i utgangspunktet ikke var politiske, engasjerte seg i NKS. Dette store engasjement bidro til å underbygge argumentasjonen om at kvinner hadde noe å bidra med i det offentlige liv. Ikke bare kunne de støtte menn ved en eventuell krig, men organisasjonens sosiale arbeid viste også at kvinner bidro til samfunnet. Historikere har hevdet at dannelsen av NKS var en del av strategien i stemmerettsskampen. «It is suggested that creating the NKS was part of the strategy for the

⁵⁹ Agerholts (1937), side 176.

⁶⁰ Agerholts (1937), side 176.

⁶¹ Agerholt (1937), side 169 og 170.

⁶² Hagemann (2009), side 137.

⁶³ Norske Kvinners Sanitetsforening 1896-1936 (1936), side 9.

⁶⁴ Blom (1993), side 430.

⁶⁵ Norske Kvinners Sanitetsforening 1896-1936 (1936), side 18.

vote», skriver Kari Melby i en artikkel om Fredrikke Marie Qvam.⁶⁶ Fredrikke Marie Qvam (1843-1938) ledet NKS fra starten i 1896, og fram til 1936.⁶⁷ I tillegg ledet hun Landskvinnestemmerettsforeningen (LKSF) fra stiftelsen i 1898. Qvam var også formann i Norsk Kvinnesaksforening i perioden 1899 – 1903.⁶⁸ Hun var fra Steinkjer og ble tidlig gift med sin huslærer Ole Anton Qvam. Ole Anton Qvam ble etter hvert Stortingsrepresentant for Venstre, og en sentral minister for partiet. Først da Fredrikke Qvam hadde passert 50 år, ble hun politisk aktiv.⁶⁹ Mens Gina Krog var kjent som en glimrende taler, var det hos Qvam det organisatoriske talentet som var mest framtrædende.

I 1898 vedtok Stortinget allmenn stemmerett for menn. Vedtaket fikk stor betydning for kvinnebevegelsen. Endringen førte til splittelse. Kvinnebevegelsens krav hadde vært stemmerett på samme betingelser som menn, men Stortingets fjerning av inntektsbegrensingen for den mannlige stemmeretten skapte problemer. Ikke alle i kvinnebevegelsen ønsket allmenn stemmerett for kvinner. Mange mente at den kvinnelige stemmeretten skulle inntekts-begrenses.⁷⁰ Uenigheten når det gjaldt veien videre i stemmerettskampen førte i 1897 til at Gina Krog ble kastet som formann i Kvinnestemmerettsforeningen. Samtidig vedtok foreningen å gå til Stortinget med et forslag om begrenset stemmerett for kvinner.⁷¹ Dette førte til at en fløy brøt ut og startet en ny organisasjon, Landskvinnestemmerettsforeningen, i 1898.⁷² LKSF utviklet seg til en masseorganisasjon.⁷³ Foreningen samlet tusenvis av kvinner over hele landet bak kravet om stemmerett for kvinner. LKSF fikk lokallag over hele landet, både i byene og distriktene. I 1906 hadde foreningen førti lokallag rundt omkring i Norge, og 2500 medlemmer.⁷⁴ Organisasjonen sendte resolusjon etter resolusjon til Stortinget med krav om allmenn stemmerett for kvinner. I tillegg forsøkte kvinnene å påvirke stortingsrepresentantene fra sitt fylke direkte.⁷⁵

⁶⁶ Melby (2000), side 90.

⁶⁷ Norske Kvinners Sanitetsforening 1896-1936 (1936), side 38.

⁶⁸ Folkvord (2013), side 222.

⁶⁹ Agerholt (1937), side 216.

⁷⁰ Hagemann (2005), side 248.

⁷¹ Moksnes (1984), side 199.

⁷² Hagemann (2009), side 133.

⁷³ Den første masseorganisasjonen var Norske Kvinners Sanitetsforening, stiftet i 1896. Også denne var ledet av Fredrikke Marie Qvam.

⁷⁴ Agerholt (1937), side 218.

⁷⁵ Hagemann (2009), side 135.

Norsk Kvinnesaksforening hadde på sin side forskjellige foreninger rundt omkring i landet, men ble aldri en landsomfattende organisasjon. Dette skapte frustrasjon. Fra Stavanger kom initiativet til å opprette et landsforbund for kvinnesak, et Norsk Kvinnesaksforbund.⁷⁶ For å ta stilling til spørsmålet, samlet kvinnebevegelsen seg til et kvinnelandsmøte i Bergen i 1898. På møtet kom store motsetninger rundt strategien i stemmerettskampen til overflaten. Mens mange med Gina Krog i spissen mente at den eneste farbare veien å gå var å kjempe for allmenn stemmerett for kvinner på lik linje med menn, mente andre, som lærerinnen Ragna Nielsen, at begrenset stemmerett for kvinner var veien videre. Så store var uenighetene rundt dette på landsmøtet, at planen om Norsk Kvinnesaksforbund ikke lot seg realisere.⁷⁷

Den første seier

Ved århundreskiftet kunne norske kvinner verken stemme ved kommunale eller nasjonale valg. Noe var likevel i ferd med å skje. Innføringen av allmenn stemmerett for menn hadde fått betydning for partienes syn på kvinnestemmeretten. Partiene ble opptatte av hva de hadde å tjene på å gi stemmerett til kvinner. Høyre ble nå mer positive til å innføre en begrenset stemmerett for kvinner. Partiets håp var at en begrenset stemmerett for borgerskapets kvinner ville demme opp for sosialistiske stemmer fra arbeiderklassens menn. Partiet antok at borgerskapets kvinner ville stemme som sine menn. De trodde også at kvinner var mer konservative enn menn, slik erfaringen var fra andre land.⁷⁸ Dette til tross, partiet var ikke rede til å fremme forslag om stemmerett for kvinner i Stortinget. Å fremme forslagene var det Venstre som sto for, godt hjulpet av Landskvinnestemmerettsforeningen.

I 1901 fremmet Venstre et forslag på Stortinget om alminnelig kommunal stemmerett for menn, uten at kvinnestemmeretten ble berørt.⁷⁹ Dette fikk kvinnebevegelsen til å mobilisere. LKSF samlet inn 12.000 underskrifter på en petisjon der de krevde den samme rettigheten for kvinner. Kvinnene oppnådde ingenting med underskriftsaksjonen, men Fredrikke Marie Qvam klarte likevel å få ti Venstre-representanter til å fremme det som forslag i Stortinget. Forslaget skapte stor debatt i Stortinget, og endte med et knepent flertall for begrenset

⁷⁶ Hagemann (1994), side 44.

⁷⁷ Hagemann (1994), side 45.

⁷⁸ Hagemann (2005), side 248.

⁷⁹ Blom (1993), side 433.

kommunal stemmerett for kvinner.⁸⁰ I praksis innebar dette at nesten alle kvinner fikk stemme ved lokale valg, men fortsatt var den statsborgerlige stemmeretten ikke vunnet. Vedtaket satte ny fart i arbeidet med å samle kvinnebevegelsen for å kjempe fram den nasjonale stemmeretten.

Gina Krog hadde helt siden 1899 arbeidet med å danne et norsk nasjonalråd som kunne tilsluttes International Council of Women. I 1904 lyktes hun med å få dannet Norske Kvinners Nasjonalråd. Krog ble valgt til Nasjonalrådets første formann. Dette var et verv hun beholdt fram til sin død, da hun ble etterfulgt av Nico Hambro.⁸¹ Nasjonalrådet hadde ved stiftelsen 26 medlemsorganisasjoner, hvorav noen var nasjonale organisasjoner, som Norske Kvinners Sanitetsforening og Norges Husmorforbund. Andre var lokale foreninger.⁸² Kvinnestemmerettsforeningen og LKSF ble medlemmer i Nasjonalrådet fra starten. Nasjonalrådet fungerte samlende for kvinnebevegelsen, og ble også et internasjonalt kontaktpunkt. Samtidig med stiftelsen ble Nasjonalrådet innmeldt i International Council of Women. Dette året ble også kvinnebevegelsen medlem i The International Woman's Suffrage Alliance.

Unionen som brekkstang

Mot slutten av 1800-tallet økte den norske misnøyen mot unionen med Sverige i styrke. Det store stridspunktet var muligheten til å drive en egen utenrikspolitikk. Norge var en stor sjøfartsnasjon og ønsket konsulater til å bistå utenriksflåten. 7. juni 1905, etter forgjeves å ha forsøkt fått gjennomslag for saken, vedtok Stortinget ensidig å si opp unionen. Situasjonen mellom Norge og Sverige ble spent. De norske politikerne valgte å søke støtte i folket for sitt vedtak gjennom å legge det ut til folkeavstemming.⁸³ De norske kvinneorganisasjonene ønsket at kvinnene skulle få delta i avstemmingen. Da det ble klart at det ble folkeavstemming om unionen, telegraferte Fredrikke Qvam til Stortingspresidenten om at kvinner måtte få være med: «Dere vil få de aller beste allierte», skrev hun.⁸⁴ Hvis også kvinnene fikk være med, ville det vise at folket sto samlet argumenterte Qvam, men fikk avslag. Derfor ble det arrangert en landsomfattende underskriftsaksjon. Det ble samlet inn nesten 300.000

⁸⁰ Blom (1993), side 433.

⁸¹ Agerholt (1937), side 242.

⁸² Agerholt (1937), side 241.

⁸³ Hagemann (2009), side 137.

⁸⁴ Blom (1993), side 435.

underskrifter fra kvinner over hele landet.⁸⁵

Norske historikere har pekt på at de norske kvinnesakskvinnene brukte den nasjonale konflikten rundt 1905 til å styrke sitt krav om stemmerett. Kvinnene gjorde unionssaken til sin. Her skiller de norske kvinnene seg fra kvinner i andre land. For der feministene andre steder tonet ned sin kamp for politiske rettigheter ved nasjonale kriser, slik de britiske suffragettene gjorde under første verdenskrig, gjorde de norske feministene det motsatte. De norske kvinnesakskvinnene firte aldri på sitt hovedkrav om stemmerett mens de aktivt arbeidet for landets beste.⁸⁶ Da Stortinget innstilte på at kvinnene skulle få stemmerett, ble det begrunnet med «den politiske takt og den politiske interesse kvinner hadde vist i 1905».⁸⁷ Likevel ble kravet om stemmerett avvist i Stortinget da det kom opp i 1906, men kvinnene trengte ikke å vente lenger enn til 1907 før spørsmålet kom opp igjen. Denne gangen vant kvinnene fram, og Stortinget vedtok inntektsbegrenset stemmerett for kvinner over 25 år.⁸⁸

De norske kvinnene var ikke fornøyde før alle kvinner kunne stemme på lik linje med menn. Derfor fortsatte presset mot Stortinget. Foran valget i 1912 hadde alle de politiske partiene stemmerett for kvinner på sine programmer. Sommeren 1913 kom spørsmålet enda en gang opp i Stortinget. Den 11. juni 1913 ankom en gruppe kvinner Stortinget. En av dem, fabrikkinspektør og kvinnesakskvinne Betzy Kjeldsberg, bar det norske flagget.⁸⁹ Kvinnene tok plass på galleriet. Derfra kunne de bevitne at Stortingspresidenten leste opp et forslag om å endre Grunnlovens paragraf femti slik at alle kvinner over 25 år fikk stemmerett. Ingen representanter ba om ordet til debatt. En etter en ble representantene ropt opp for å stemme. Alle i salen svarte: «Ja». Forslaget om å endre Grunnloven ble enstemmig vedtatt.⁹⁰ Kvinnebevegelsen hadde med dette vedtaket fullført en nesten tretti år lang reise. Flere av kvinnene som satt på galleriet, pioneren Gina Krog inkludert, hadde brukt store deler av sitt voksne liv på å kjempe fram stemmerett for kvinner. Med vedtaket ble Norge den første selvstendige staten som ga kvinner fulle statsborgerlige rettigheter på lik linje med menn.

⁸⁵ Agerholt (1937), side 245, og Hagemann (2009), side 137.

⁸⁶ Blom (1993), side 433.

⁸⁷ Blom (1993), side 434.

⁸⁸ Hagemann (2009), side 138.

⁸⁹ Lønnå (1996), side 11.

⁹⁰ Agerholt (1937), side 258 og 259.

Kapittel 3: Tvilende start

Kvinnebevegelsens tidlige internasjonale engasjement kan sees på som en fortelling om et stort sprang. Kvinnesakskvinnene trådte i 1880-årene ut i den mannsdominerte offentligheten fra den private sfæren. Samtidig som de skulle finne sin plass på den nasjonale arena, skulle de finne en vei i det internasjonale landskapet. For disse kvinnene, som aldri hadde snakket offentlig før, var det et langt sprang fra Flakstad, Steinkjer og Eidsvoll, og til talerstolene i de rikt dekorerte kongress-salene i verdens metropoler. Dette kapittelet tar for seg de første, usikre skrittene ut i offentligheten, og ut av Norge.

Den norske kvinnebevegelsen var fra starten inspirert av internasjonale strømninger. Dannelsen av de første organisasjonene for kvinnesak skjedde også omtrent samtidig i den vestlige verden, men Norge var sent ute sammenlignet med mange andre europeiske land.⁹¹ Fire år etter stiftelsen av Norsk Kvinnesaksforening, ble i 1888 den første store internasjonale kvinneorganisasjonen stiftet. Den fikk navnet International Council of Women (ICW). Norge var som et av få land representert på stiftelseskongressen i Washington. Likevel valgte de norske kvinnene å stå utenfor organisasjonen. I årene som fulgte sluttet flere og flere land seg til ICW, men den norske kvinnebevegelsen forble utenfor. I dette kapittelet, som tar for seg perioden fra 1884 til 1898, ser jeg på årsakene til dette. Følgende spørsmål vil bli diskutert: Hvorfor tok det så lang tid før norske stemmerettsaktivister ble del av den internasjonale kvinnebevegelsen?

Med usikre skritt

Kvinnebevegelsen dro til utlandet for å hente inspirasjon til å starte den norske stemmerettskampen. I 1880, da Gina Krog var 33 år gammel, sa hun opp stillingen som lærerinne og reiste til England. Der kom hun i kontakt med den engelske stemmerettsorganisasjonen National Union of Suffrage Association, og dens leder Millicent Garrett Fawcett.⁹² Denne første engelske stemmerettsorganisasjonen ble stiftet så tidlig som i 1868. I etterkant av Englands-besøket begynte Gina Krog å skrive artikler, først anonymt og senere under fullt navn.⁹³ En av de første artiklene under eget navn sto på trykk i *Nyt*

⁹¹ Hagemann (2009), side 121.

⁹² Moksnes (1984), side 30.

⁹³ Moksnes (1984), side 30.

Tidsskrift i 1884, samme året som hun var med på å stifte Norsk Kvinnesaksforening. I artikkelen kom det fram at internasjonale forhold allerede på dette tidspunktet var viktig for kvinnebevegelsen. Krog skrev at mange norske kvinner så til utlandet for å hente impulser de ikke fikk hjemme:

Naar man ikke faar øie paa, hvormange ædelt fremadstræbende kvinder her er, da tror jeg, det til dels kan have sin grund i, at flere af dem aandelig talt ikke er at træffe i sitt fædreland. Adskillige af vore intelligente damer lever i en slags aandelig udlændighed.⁹⁴

I artikkelen spurte hun også om hva kvinner risikerte ved å få en offentlig stemme: «Hvad er det egentlig, som holder os, der har lyst til at kjæmpe for vor ret, tilbage? hvad [sic] har vi at frygte og hvad er det vi udsætter os for ved at træde frem?»⁹⁵ Det var en Gina Krog, som hadde bestemt seg for å ta opp kampen, som skrev disse ordene. Senere i artikkelen svarte hun da også på sitt eget spørsmål om hva som sto på spill: «Men, herregud er nu det saa farligt? Er det vor agt at vinde halve riget, saa faar vi nok hverken bryde os om Pers og Paals brede flir eller godtfolks gudbedr'inger [sic]».⁹⁶ Kvinnene som trådte fram i offentligheten i 1880-årene risikerte fordømmelse og latterliggjøring. Fra den borgerlige pressen ble de ofte møtt med kritikk. Dette må ha vært en viktig grunn til at kvinnebevegelsens tidsskrift *Nylænde* ble grunnlagt. Gjennom *Nylænde* fikk kvinnene en plattform de uhindret og uredigert kunne snakke utfra. Tidsskriftet kom til å spille en svært viktig rolle i stemmerettskampen, og ble lest av langt flere enn abonnentene.⁹⁷ Det var i stor grad gjennom redaktørposten i *Nylænde* at Gina Krog ble en så mektig kvinnesaksleder.

Nylænde kom med sitt første nummer 1. januar 1887. Informasjon om kvinnebevegelsen i resten av verden var viktig for de første pionerene. *Nylænde* ble det viktigste fora for spredning av denne informasjonen. Gina Krog var opptatt av at de norske kvinnene organiserte seg sist av de nordiske landene: «Vi har været sene her til lands til at begynde med det samlede arbejde for vor sag, vi kommer sidst i rækken blant de nordiske lande.»⁹⁸ Dansk Kvindesamfund ble stiftet så tidlig som i 1871. Men verken Sverige eller Finland var før Norge. Både Fredrika Bremer-forbundet og den finske kvinnesaksforeningen, Suomen

⁹⁴ Krog (1884), side 504.

⁹⁵ Krog (1884), side 237.

⁹⁶ Krog (1884), side 237 og 238.

⁹⁷ Gamme (2001), side 72.

⁹⁸ Krog (1884), side 501.

Naisyhdistys, ble stiftet i 1884, samme året som Norsk Kvinnesaksforening.⁹⁹ Først ute var imidlertid de amerikanske kvinnene. I 1848 inviterte Elizabeth Cady Stanton og Lucretia Mott til et møte om kvinners rettigheter i Seneca Falls. Mer enn tre hundre kvinner og menn møtte opp. Møtet i Seneca Falls endte opp i en «Declaration of Sentiments». Denne erklæringen om kvinners rettigheter var bygd på den amerikanske uavhengighetserklæringen. Møtet i Seneca Falls er regnet som startskuddet for kvinnebevegelsen. I etterkant ble det dannet ulike amerikanske kvinneorganisasjoner.¹⁰⁰ De russiske kvinnene var også tidlig ute. Der tok kvinnebevegelsen form i 1860-årene etter at livegenskapet for bønder ble opphevet. Dette førte til at hundrevis av privilegerte russiske kvinner forlot landsbygda og reiste til byene og ble politisk aktive.¹⁰¹ Kvinnebevegelsene i alle disse landene ble utførlig beskrevet i *Nylænde*.

I tidsskriftets første år ble det etablert en praksis med positive artikler, og brev fra land og stater som hadde innført stemmerett. Denne strategien ble opprettholdt fram til norske kvinner fikk stemmerett i 1913. Spesielt ble det skrevet mye om kvinnebevegelsene i Sverige, Danmark, England og USA. Fra *Nylændes* spalter kunne den norske kvinnebevegelsen følge utviklingen tett: «Kansas er den første stat i Amerika, som har givet kvinderne stemmeret d.v.s kommunal stemmeret. [...] Valgene har, siges der, gaaet for sig til den største tilfredsstillelse for kvindestemmerettens venner.»¹⁰² Artiklene bar ofte preg av folkeopplysning. Men i tillegg til å informere norske kvinner om situasjonen andre steder i verden, er det grunn til å tro at hensikten med artiklene i *Nylænde* var å gi den norske kvinnebevegelsen argumenter til sin hjemlige kamp for stemmerett, samt styrke dem i troen på at de kunne vinne fram med sine krav.

Min gjennomgang av *Nylænde* viser at det i den første utgaven ikke sto noe om internasjonale forhold. Dette endret seg allerede fra det andre nummeret, der sto det to notiser om den amerikanske og finske stemmerettskampen. I den tredje utgaven kom en lengre artikkel fra Amerika.¹⁰³ Under tittelen, «Brev fra Amerika», skrev forfatteren Drude Krog Janson om

⁹⁹ <http://www.fredrikabremer.se>, og Sulkunen (2009), side 89.

¹⁰⁰ Hewitt (2010), side 18-20.

¹⁰¹ Blom (2005), side 293.

¹⁰² *Nylænde*, 1887, side 175.

¹⁰³ *Nylænde*, 2. utgave 1887, side 63.

stemmerett for kvinner.¹⁰⁴ Artikkelen handlet om delstaten Washington der kvinner hadde fått stemmerett:

Det er nu tre aar siden den almindelige stemmeret i Washington blev udtrakt ogsaa til kvinder. Da det lovforslag, som sikrede kvindernes fuldstændige frigjørelse i territoriet, gik igjennem uden særlige anstrængelser eller større tryk paa regjeringen, end der tidligere havde været forsøgt, saa troede mange, at det vilde falde dødfødt til jorden, at da massen av kvinder ikke havde ansøgt om det, det heller ikke ønskede det, og saaledes ikke vilde benytte sig af den rettighed og magt, der var givet dem.¹⁰⁵

Janson skrev at forestillingen om at kvinner ikke stemte var feil. I delstaten Washington brukte de stemmeretten: «Og da valgdagen kom, stemte kvinderne.»¹⁰⁶ Washington var en delstat med stor mannsdominans. Likevel var en tredjedel av de som hadde registrert seg for å stemme kvinner, ifølge Janson. I artikkelen, som var et varmt forsvar for kvinnelig stemmerett, ble det understreket at det ikke var risikabelt for samfunnet å slippe kvinner til. I den samme utgaven av *Nylænde* sto det også tre korte notiser fra stemmerettskampen i Sverige, Danmark og England.

Fra Minneapolis skrev Laura Wold også i 1887 til *Nylænde* at det i Amerika var flere aviser som utelukkende skrev om kvinnesak. Hver delstat hadde sin egen kvinnestemmerettsforening.¹⁰⁷ Wold fortalte videre om kvinnestemmerettsforeningen i Minnesota som arrangerte en foredragsturné med presten Anna Shaw fra Boston. Shaw holdt foredrag rundt omkring i delstatens kirker. Tittelen på foredraget var «Kvindenes stemmeret».¹⁰⁸ Dette var første gang norske kvinner stiftet bekjentskap med denne amerikanske presten, men i årene som fulgte fikk de høre mer om den berømte kvinnesakslederen. I 1906 kom Anna Shaw også til Norge for å holde foredrag om kvinnelig stemmerett.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Drude Krog Janson (1846-1934) var en norsk forfatter. Krog Janson var deler av sitt liv bosatt i Amerika. Hun var gift med forfatteren og presten, Kristofer Janson, grunnleggeren av kirkesamfunnet Unitarforbundet Bét Dávid. Den unge Knut Hamsun arbeidet en periode som Jansons sekretær under sitt opphold i Amerika. Drude Krog Jansons bok *A Saloonkeeper's Daughter* kom i en nyutgivelse så sent som i 2005.

¹⁰⁵ *Nylænde* 1887, 3. Utgave side 40.

¹⁰⁶ *Nylænde* 1887, 3. utgave side 40.

¹⁰⁷ Dette er den eneste artikkelen jeg har lest av Laura Wold i *Nylænde*. Jeg har heller ikke klart å finne ut noe mer om hvem hun var.

¹⁰⁸ *Nylænde*, 1887, side 133.

¹⁰⁹ Dette kommer jeg tilbake til i kapittel fem.

Dette viser at den norske kvinnebevegelsen fra starten var interessert i internasjonale forhold. De lot seg tidlig påvirke av progressive idéer fra utlandet gjennom bøker og kunst.¹¹⁰ Gjennom *Nylænde* ble denne internasjonale påvirkningen ytterligere styrket. I 1888 hadde kvinnebevegelsen innledet sin kampanje for å få Stortinget til å ta opp spørsmålet om stemmerett for kvinner.¹¹¹ Kvinnebevegelsen var tidlig bevisst hvordan positive erfaringer med kvinnestemmerett i andre land kunne brukes i den norske kampanjen. Å vise til at kvinner i andre land som hadde fått stemmerett både stemte ved valg og opptrådte som ansvarlige samfunnsborgere, ble brukt i den norske debatten. Andre lands praksis var dermed fra starten en viktig del av kvinnebevegelsens strategi i stemmerettskampen. Det er likevel noe påfallende usikkert over disse første omtalene av internasjonale forhold. Leserbrevene fra amerikanske delstater og tilfeldige notiser fra land som Finland og Danmark forteller ikke om en ferdig formet strategi. Gina Krog var antakeligvis bevisst potensialet som lå i det internasjonale engasjementet. Men foreløpig var artiklene i *Nylænde* mer som usikre forsøk å regne, og ikke uttrykk for en klar plan for påvirkning av den hjemlige opinion.

Start i Washington

I 1887 gikk det ut en invitasjon til kvinneorganisasjoner i Amerika og Europa. Avsender var den amerikanske stemmerettsforeningen National Woman Suffrage Association. Amerikanerne inviterte til en internasjonal kongress i Washington i anledning 40 års-markeringen for Seneca Falls.¹¹² Invitasjonen var undertegnet av foreningens president Elizabeth Cady Stanton, som hadde stått bak møtet i Seneca Falls. I invitasjonen het det at møtet ville få stor betydning:

Det er vanskelig at overvurdere et saadant mødes vidtrækkende indflydelse. En udvexling af meninger om de store spørgsmaal, som nu bevæger verden, vil vække kvinderne til nye tanker, vil øge deres frihedskjærlighed og vil give dem en bestemt følelse af nødvendigheden af sammenslutningen.¹¹³

Initiativtakerne skrev at håpet var at et slikt møte ville vise at kvinners stilling i et land ble påvirket av deres stilling i alle land. Invitasjonen var en oppfordring til å organisere seg på tvers av internasjonale grenser for å skaffe kvinner politiske rettigheter: «De kvinder, som er kommet til erkjendelse af at der er et misforhold mellem deres arbejde og deres løn, deres

¹¹⁰ Hagemann (2009), side 127.

¹¹¹ Moksnes (1984), side 171.

¹¹² *Nylænde*, 1. årgang, nummer 20 1887, side 319.

¹¹³ *Nylænde*, 1. årgang 1887, nummer 20, side 319.

pligter og rettigheter vil være enige om at det er deres politiske magtesløshed, som undertrykker dem.»¹¹⁴

På et møte 15. februar 1888 skulle Norsk Kvinnesaksforening (NKF) ta stilling til om det skulle sendes en norsk representant til kongressen. Foreningen hadde fått et brev fra Dansk Kvindesamfund med forespørsel om det kunne sendes en felles delegat fra de norske, svenske og danske kvinneorganisasjonene. Ragna Nielsen, formann i NKF, sa at styret hadde tatt kontakt med formann Gina Krog i Kvinnestemmerettsforeningen (KSF). Det var KSF som hadde fått invitasjonen om å delta på kongressen, og denne var negativ til den danske forespørselen. Begrunnelsen fra KSF var at det hadde vært lite kontakt mellom de tre lands kvinneorganisasjoner. På møtet i NKF var imidlertid meningene delte. Fredrikke Marie Qvam satt i styret i NKF. Hun mente at hensynet til hevdelse av norske interesser krevde at det ble sendt en egen norsk representant, hvis ikke ville Norge enda en gang få provinsstemplet på seg.¹¹⁵ På møtet ble derfor det danske initiativet avvist. Ifølge Aslaug Moksnes var avslaget typisk for den norske holdningen til forsøk på å etablere en felles skandinavisme innenfor kvinnesaken.¹¹⁶ Avslaget viste at de norske kvinnene med Fredrikke Marie Qvam i spissen ønsket å markere seg som representanter for sin egen nasjon allerede i 1888. Dette var et behov som bare vokste seg sterkere og sterkere ettersom unionskonflikten tilspisset seg fram mot 1905.

Kvinnesaksforeningen ønsket å samle inn penger til å sende en egen delegat fra Norge. KSF anså muligheten for dette som liten. De to foreningene var små, og hadde ikke så mye penger. Å sende en representant fra Norge til USA var kostbart. Derfor foreslo KSF at en norsk kvinne som bodde i New York skulle representere de norske kvinneorganisasjonene på kongressen.¹¹⁷ Pengeinnsamlingen til NKF mislyktes. Det endte derfor med at tidligere Skuld-medlem Sofie Magelssen-Groth ble bedt om å representere Norge.¹¹⁸ I et telegram til Norge

¹¹⁴ *Nylænde*, 1. årgang 1887, nummer 20, side 320.

¹¹⁵ Moksnes (1984), side 149.

¹¹⁶ Moksnes (1984), side 149.

¹¹⁷ *Nylænde*, 2. årgang 1888, nummer 5, siden 76.

¹¹⁸ Studentforeningen Skuld var Norges første kvinneforening. Foreningen ble dannet i 1883, og var forløperen til Norsk Kvinnesaksforening.

den 29. februar påtok hun seg oppdraget.¹¹⁹ Sofie Magelssen-Groth oppholdt seg fire måneder i året i New York, og resten av året i Paris.¹²⁰

Det internasjonale kvinnemøtet i Washington startet 25. mars 1888, og pågikk i åtte dager. Sofie Magelssen-Groth skrev en lang rapport til *Nylænde* fra kongressen. Det meste av informasjonen om kongressen er hentet fra denne rapporten, med unntak av opplysningene som er hentet fra baronesse Alexandra Gripenbergs bok *Ett halfår i Nya Verlden*. Alexandra Gripenberg (1857-1913) var en av grunnleggerne av den finske kvinnebevegelsen, og skulle i 1906 bli valgt inn i det finske parlamentet som representant for det konservative partiet.¹²¹ I årene 1887-1888 reiste hun til England og USA for å lære mer om kvinnebevegelsen i disse to landene. I den forbindelse deltok hun på kongressen i Washington:

Uti idéernas islossningstider komma stundom ögonblick, då luften tyckes susa och klinga af frigjorda tankar. Då sanning och rättvisa, i den form vi då se dem, synas träda oss lefvande varma till mötes ut fördomarnas dunkel. Ett sådant ögonblick var det första försöket till ett allmänt möte af verdens qvinnor, i Washington 1888.¹²²

Det deltok 60 ledende amerikanske feminister på kongressen. I tillegg kom de europeiske delegatene, som ifølge Sofie Magelssen-Groth bare talte åtte kvinner. Fra England kom det tre kvinnelige delegater, fra Frankrike én, men utover dette var ingen av de store europeiske landene representert. Finland sendte to delegater, deriblant en journalist. Den europeiske avholdsbevegelsen sendte en svensk kvinne til kongressen.¹²³ I tillegg kom fru Magelssen-Groth som norsk delegat. At så mange av de europeiske kvinnene kom fra Norden, skapte ifølge Alexandra Gripenberg stor forundring.¹²⁴ Kongressen ble holdt i operaen i Washington. Salen rommet flere tusen personer. Det ble holdt to møter om dagen. Det kostet 50 cents i inngang, og nesten alle møtene var utsolgte.¹²⁵ Den vakre opera-salen var dekorert med de ulike deltakernasjonenes flagg. Norge var først representert med et unions-merket svensk flagg, før det ble sørget for at det norske flagget kom opp.¹²⁶ I kildene står det ingenting om hvem det var som sørget for at flagget ble byttet ut, men det er grunn til å tro at det skjedde på norsk initiativ. Debatten i kvinnesaksforeningen i forkant av kongressen viser at Fredrikke

¹¹⁹ *Nylænde*, 2. årgang 1888, nummer 5, side 77.

¹²⁰ Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Sofie Magelssen-Groth, 30.8. 1913.

¹²¹ [http://snl.no/Alexandra Gripenberg](http://snl.no/Alexandra_Gripenberg)

¹²² Gripenberg (1889), sitatet er hentet fra forordet.

¹²³ *Nylænde*, 2. årgang 1888, nummer 5, side 146.

¹²⁴ Gripenberg (1889), side 15.

¹²⁵ *Nylænde*, 2. årgang 1888, nummer 10, side 150.

¹²⁶ *Nylænde*, 2. årgang 1888, nummer 10, side 145.

Marie Qvam hadde et svært bevisst forhold til at det var viktig å markere Norge internasjonalt. Det er grunn til å tro at dette engasjementet også strakte seg over Atlanteren til Sofie Magelssen-Groth. Jeg har funnet et brev som viser at de to kvinnene pleide kontakt. I forbindelse med Fredrikke Marie Qvams 70-årsdag sendte Magelssen-Groth et brev til Qvam. I brevet fortalte hun at et møte mellom dem hadde satt dype spor:

Vet De at De dengang i Norge sa at de fra Deres datter var bitteliden havde lovet Dem selv at hun skulde faa udvikle sine evner og fylde en plads i verden? Det syntes jeg var saa vakkert og det har jeg altid husket- min egen datter var jo da ganske liden.¹²⁷

Fredrikke Marie Qvams datter Louise Gram Qvam (1866-1944) ble lege, og var aktiv i kvinnebevegelsen. Også Sofie Magelssen-Groths datter tok utdanning kommer det fram i dette brevet.

Elisabeth Cady Stanton holdt åpningsforedraget på den første dagen. I foredraget snakket hun om sin 40 års lange kamp for kvinners rettigheter. Hun hilste også spesielt til de utenlandske delegatene, som hun kalte «my sisters from across the sea».¹²⁸ Norsk Kvinnesaksforening hadde sendt et telegram som ble lest opp i forbindelse med dette. Norge ble dermed det første landet som hilste kongressen.¹²⁹ Alle de innbudte delegatene fikk også mulighet til å tale over et selvvalgt emne. De ulike dagene hadde forskjellige tema. På kongressens første dag, en mandag, var tema oppdragelse. På tirsdag var emnet filantropi; på onsdag industrielt og annet legemlig arbeid; på torsdag diskuterte kvinnene nødvendigheten av organisasjon, og på fredag sedelighetsspørsmål.¹³⁰

Av Magelssen-Groths beretning framgår det at stemmerettsspørsmålet sto sentralt på konferansen: «Den var den røde traad gjennom diskussionerne, offentlige og paa tomandshaand.»¹³¹ Før kongressen offisielt startet ble det nedsatt en komité som skulle se på muligheten for å danne en internasjonal organisasjon. Gripenberg har ikke skrevet om dette.¹³² Dette er derfor en av begivenhetene der det hadde vært nyttig med materiale hentet fra internasjonale arkiver. Opplysningene knyttet til organisasjonsdannelsen er utelukkende basert på beretningen fra Magelssen-Groth. Ifølge henne var komitèen et initiativ fra

¹²⁷ Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Sofie Magelssen-Groth, 30.8. 1913

¹²⁸ Gripenberg (1889), side 14.

¹²⁹ *Nylænde*, 2. årgang 1888, nummer 10, side 153.

¹³⁰ *Nylænde*, 2. årgang 1888, nummer 10, side 152.

¹³¹ *Nylænde*, 2. årgang 1888, nummer 10, side 146.

¹³² Gripenberg (1889), side 15-32.

amerikanske National Woman Suffrage Association. De amerikanske kvinnene mente det ville være synd hvis arbeidet med å arrangere kongressen bare endte med det ene møtet. De ønsket at det skulle dannes en internasjonal organisasjon. Komité-arbeidet pågikk under hele kongressen. I komitéen satt ni amerikanske medlemmer, og alle de internasjonale delegatene.

Etter mye diskusjon ble det enighet i komitéen om en resolusjon der hovedtanken var å danne en internasjonal organisasjon. Denne skulle igjen bestå av ulike lands nasjonale kvinneforeninger. De nasjonale foreningene skulle betale 100 dollar til den internasjonale organisasjonens kasse hvert fjerde år. Hvert fjerde år skulle det også innkalles til en internasjonal kongress.¹³³ Resultatene av komitéens arbeid ble lagt fram for kongressen ved avslutningen mandag 2. april. Ifølge Magelssen-Groth gjorde alle de europeiske delegatene oppmerksom på at de ikke hadde mandat til å melde sine nasjonale foreninger inn i en slik internasjonal organisasjon. De forpliktet seg imidlertid til å informere om dannelsen av organisasjonen, men det ble presisert at de nasjonale foreningene sto fritt til selv å bestemme om de ønsket å melde seg inn eller ikke. Delegatene på kongressen valgte imidlertid et styre for den nystiftede organisasjon. Millicent Garrett Fawcett, president i den engelske stemmerettsorganisasjonen National Union of Suffrage Association, ble valgt til organisasjonens første leder. Visepresident ble Clara Barton, fra Amerika; kasserer ble Isabella Bogelot, Frankrike; korresponderende sekretær ble Rachel Foster, Amerika og protokollerende sekretær ble Kristine Frederiksen fra Danmark, som på grunn av sykdom ikke kunne være tilstede på kongressen.¹³⁴

Det var ikke bare i Washington at det i 1888 ble arrangert en viktig kvinnekongress. Samme år ble et nordisk kvinnemøte avholdt i København. På møtet ble fire emner diskutert. Disse var stemmerett, fellesundervisning, fredssak og kvinnelige arbeideres stilling. Lærerinnene og kvinnesakskvinnene Anna Rogstad (1854-1938) og Ragna Nielsen (1845-1924) holdt begge foredrag om fellesundervisningen for gutter og jenter. I etterkant av kongressen i København innkalte Dansk Kvindesamfund til et møte mellom de nordiske kvinnesaksforeningene. De danske kvinnene ønsket et nærmere nordisk samarbeid. Ifølge Aslaug Moksnes ble dette forslaget møtt med norsk lunkenhet. Det ble ikke enighet om noe forpliktende samarbeid, men møtet endte med et vedtak om å sette ned en korresponderende sekretær som skulle orientere

¹³³ *Nylænde*, 2. årgang 1888, nummer 12, side 183.

¹³⁴ *Nylænde*, 2. årgang 1888, nummer 12, side 184.

om utviklingen i de ulike landene, samt et utvalg som skulle arrangere framtidige nordiske kongresser. Planen var at den neste kongressen skulle avholdes i Kristiania. Disse planene løp ut i sanden. Den første kvinnekongressen i Kristiania fant ikke sted før i 1902.¹³⁵

Det har ikke vært enkelt å finne ut hva som skjedde med den nystiftede kvinneorganisasjonen etter møtet i Washington. I sin beretning oppgir ikke Magelssen-Groth navnet på organisasjonen, men det framgår av andre kilder at den ble hetende International Council of Women (ICW).¹³⁶ Jeg har lett i kildene etter informasjon. Verken i NKF's årsberetninger for årene 1887-1888, 1888-1889 eller 1889-1890, står det noe om hvordan foreningen stilte seg til den nystiftede organisasjon. Heller ikke i *Nylændes* utgaver står det noe om hva som skjedde videre. Det kan være flere grunner til dette. En forklaring er at det ikke gikk som planlagt med ICW de første årene. Leila Rupp skriver at planen om å bringe den internasjonale kvinnebevegelsen sammen gjennom dannelsen av nasjonalråd i de ulike landene var et luftslott.¹³⁷ De nasjonale rådene eksisterte ikke. Dermed kunne heller ikke en internasjonal organisasjon bygges på nasjonalrådene. Ved den neste kongressen i 1893 hadde bare Canada, i tillegg til USA, dannet nasjonalråd. Rupp skriver: «The 1888 Meeting gave birth to the National Council of the United States, but council building elsewhere proceeded slowly».¹³⁸ ICW var fortsatt i støpeskjeen. Derfor var det kanskje vanskelig å se hva det var å tjene på medlemskap?

I tillegg var forbindelsen mellom Norge og ICW svak. Den New York-baserte Sofie Magelssen-Groth var en tilfeldig utsending. Riktignok skrev hun en lang beretning til *Nylænde* fra kongressen. Men hun anså det neppe som sin jobb å få dannet et norsk nasjonalråd. Aslaug Moksnes skriver at saken ikke ble fulgt opp i Norge etter kongressen, og slår fast at NKF ikke tok noe initiativ til å danne et nasjonalråd. Hun mener grunnen var at Magelssen-Groth i sin beretning hadde uttrykt skepsis til at organisasjonen ble stiftet på et svært bredt program.¹³⁹ ICW var ikke stiftet på et kvinnesaksprogram. Ifølge lovene skulle heller ikke organisasjonen drive med propaganda for en spesiell sak. Men det faktum at det ikke ble dannet nasjonalråd i noen andre europeiske land i årene etter Washington-

¹³⁵ Moksnes (1984), side 149 og 150.

¹³⁶ Rupp (1997), side 15.

¹³⁷ Rupp (1997), side 15.

¹³⁸ Rupp (1997), side 15.

¹³⁹ Moksnes (1984), side 149.

kongressen, gjør at det er grunn til å feste størst lit til Leila Rupps forklaring. Norge var ikke i en særstilling.¹⁴⁰

Den lunkne holdningen til skandinavisk samarbeid, og det faktum at kongressen i Washington ikke ble fulgt opp i etterkant, kan tyde på at de norske stemmerettsaktivistene hadde sitt fokus andre steder. Antakeligvis var de i årene mellom 1888 og 1890 mest opptatt av hjemlige forhold. I 1888 startet de sin kampanje for å få Stortinget til å ta stilling til kvinnelig stemmerett for første gang.¹⁴¹ Kvinnebevegelsen mobiliserte de neste to årene, og samlet inn underskrifter til støtte for kravet. 4533 kvinner over hele landet skrev under på oppfordringen, som ble innlevert til Stortinget i forkant av debatten om kvinners stemmerett 5. og 6. juni 1890.¹⁴² Kvinnene protesterte gjennom aksjonen mot at de var utelukket fra å delta i valg.¹⁴³ Da spørsmålet kom opp i Stortinget, fulgte en lang og opphetet debatt. Ved voteringen stemte 44 representanter for forslaget om stemmerett på like vilkår med menn. Det var totalt 114 representanter, noe som gjorde at det var langt igjen til det nødvendige 2/3 flertall som Grunnloven krevde.¹⁴⁴ Likevel så kvinnebevegelsen nederlaget som en halv seier. Spørsmålet hadde blitt stemt over i Stortinget. Dette ga dem tro på at det var mulig å vinne fram, dersom de ikke ga seg. Situasjonen i Norge, der kvinnebevegelsen trodde at seieren ikke var så langt unna, gjorde kanskje at de ikke følte at de trengte det internasjonale samarbeidet så mye? Ingen av disse forklaringene utelukker hverandre. Det hadde nok også betydning at det ikke ble sendt en delegat fra Norge.

Et annet påfallende trekk i denne første fasen er fokuset på å markere norsk tilstedeværelse, og ønsket om ikke å havne i skyggen av Sverige og Danmark. Avvisningen av det danske forslaget om å sende en felles nordisk delegat til Washington viser at hensynet til nasjonen stakk dypt i kvinnebevegelsen allerede fra starten. Dette var også med på å farge hvordan de

¹⁴⁰ Rupp (1997), side 15.

¹⁴¹ Moksnes (1984), side 179.

¹⁴² Moksnes (1984), side 182.

¹⁴³ Dokument: «Indleverdt til Storthinget ved debatten om Kvinders stemmeret 5de og 6de juni 1890»-

Dokumentet i forbindelse med den første underskriftsaksjonen i 1890 er den eldste kilden jeg har funnet, utenom *Nylændes* utgaver fra perioden. Dokumentet var en sterk oppfordring til Stortinget: «Til Norges storthing. I Tillid til, at det vil blive erkjendt som en uretfærdighed, at de nugjeldende love udelukker norske borgere fra at udøve sine borgerrettigheder blot paa grund af deres kjøen, og i overbevisningen om, at det er skadeligt for landet, at kvinderne holdes borte fra deltagelse i samfundsarbeidet – andrager undertegnede norske kvinder storthinget om, at der i førstkommende tingsperiode maa blive vedtaget en grundlovsforandring, hvorved de af vort lands kvinder, som opfylder grundlovens stemmeretsbetingelse, erholder stemmeret.»

¹⁴⁴ Moksnes (1984), side 180.

forholdt seg til internasjonalt samarbeid. Det var imidlertid ikke slik at kvinnebevegelsen hadde egne norske saker som skulle frontes. Snarere handlet det om at kvinnebevegelsen mente at norsk tilstedeværelse i seg selv var viktig. Kildene forteller at for enkelte av aktørene spilte nasjonssaken tidlig en stor rolle. Allerede før hun var konfirmert var den unge Fredrikke Marie opptatt av spørsmålet. I et brev til sin kommende mann Ole Anton Qvam skrev hun i 1860: «Al min Tanke dreier sig om dig og Norskheden, jeg vil saa gjerne gjøre noget for vor Sag, om det er noksaa lidet.»¹⁴⁵ Blant intellektuelle og unge forfattere var det på denne tida en voksende interesse for å hevde norske interesser og framheve at Norge var en egen nasjon. I Fredrikke Marie Qvams barndomshjem var også faren opptatt av saken, og hjemme på gården ble det ved høytider flagget med det rene norske flagget.¹⁴⁶ Det kan virke som om denne tidlige påvirkningen har hatt sterk betydning for den holdningen hun senere fikk til hvordan kvinnebevegelsens skulle være representert internasjonalt.

Verdensutstillingen

I 1893 ble verdensutstillingen i Chicago arrangert. I Norge var det i forkant en diskusjon rundt hvorvidt en skulle delta på utstillingen. Der ble det lagt vekt på at Amerika var et voksende marked for norsk eksport, samt at det var viktig med en verdig norsk opptreden på utstillingen.¹⁴⁷ Dette førte til at Norge bestemte seg for å delta. Stortinget bevilget 210.000 kroner til den norske paviljongen. Det ble også nedsatt en egen komité som skulle arbeide med utstillingen.¹⁴⁸ Ved tidligere verdensutstillinger hadde det blitt arrangert internasjonale kvinnekongresser, og i forbindelse med verdensutstillingen i Chicago skulle International Council of Women avholde sin andre kongress. Det skulle i tillegg settes fokus på kvinner og deres rettigheter gjennom en egen kvinnepaviljong, som ble kalt «Kvindernes bygning». Denne skulle plasseres sentralt på utstillingsområdet, og huse kvinnearbeider fra mange land.¹⁴⁹

Norsk Kvinnesaksforening (NKF) ledet arbeidet med det norske bidraget til «Kvindernes bygning».¹⁵⁰ NKF søkte den offisielle norske utstillingskomitéen om økonomisk støtte til å

¹⁴⁵ Folkvord (2013), side 26.

¹⁴⁶ Folkvord (2013), side 26.

¹⁴⁷ Brenna (2002), side 410.

¹⁴⁸ Brenna (2002), side 411.

¹⁴⁹ Brenna (2002), side 429.

¹⁵⁰ Brenna (2002), side 431.

delta på verdensutstillingen, men fikk avslag. Hvordan det norske kvinnebidraget ble finansiert forteller kildene litt forskjellige historier om. Gina Krog skrev i *Nylænde* at de norske kvinnes bidrag til verdensutstillingen kom i stand etter at kvinnene selv hadde bidratt økonomisk.¹⁵¹ I NKF's årsberetning for 1892-1893 tegnes det derimot et annet bilde av situasjonen. Her framkommer det at foreningen ba Stortinget om penger til deltakelse på verdensutstillingen etter at den offisielle komitéen hadde avslått deres søknad. Stortinget bidro med 3000 kroner, heter det i årsberetningen.¹⁵² Det er uklart hva som er årsaken til at kildene er motstridende på dette punktet, men det er grunn til å feste lit til årsberetningen fra NKF. Av denne går det også fram at Frida Hansen, som var medlem i foreningens utstillingskomité, dro til Chicago for å ordne med utstillingen.¹⁵³ Billedveversken Frida Hansen (1855-1931) var en av de store fornyerne av norsk tekstilkunst på 1890-tallet. Hun laget også et eget kvinnepolitisk teppe «Løvetand» til NKF i anledning verdensutstillingen.¹⁵⁴ Den norske utstillingen, som viste eksempler på kvinners arbeid i fortid og nåtid, ble vist i «Kvindernes bygning» fra 3. til 7. mai. Ifølge NKF's årsberetning fikk 16-17.000 personer med seg de norske kvinnes bidrag disse mai-dagene.¹⁵⁵

Den 15.-22. mai, midt under verdensutstillingen, arrangerte International Council of Women sin andre kongress.¹⁵⁶ Både NKF og Kvinnestemmerettsforeningen hadde fått invitasjon til å delta på kongressen, men begge foreningene hadde takket nei. Ifølge Gina Krog var grunnen at de ikke hadde råd til å sende delegater. I *Nylænde* skrev hun at det ikke gikk an «å trekke større vexler på medlemmenes offervillighed».¹⁵⁷ I NKF's årsberetning for 1892-1893 nevnes verken invitasjonen til å delta på kongressen, eller bakgrunnen for at denne ble avslått. Faktisk nevnes ikke ICW-kongressen med et eneste ord i årsberetningen. Dette til tross for at verdensutstillingen i Chicago var den viktigste saken foreningen arbeidet med dette året.¹⁵⁸

Det er imidlertid ett viktig forhold som gjør det vanskelig å tro helt på Gina Krogs begrunnelse om manglende økonomiske ressurser: Den norske kvinnebevegelsen hadde faktisk sendt en representant til Chicago. Frida Hansen var reist for å ordne med det norske

¹⁵¹ *Nylænde*, nummer 8 1893, side 100.

¹⁵² *Nylænde*, 1893, side 161.

¹⁵³ *Nylænde*, 1893, side 161 og 162.

¹⁵⁴ Brenna (2002), side 431.

¹⁵⁵ *Nylænde*, 15. juni 1893, side 161.

¹⁵⁶ *Nylænde*, 15. april 1893, nummer 8.

¹⁵⁷ *Nylænde*, nummer 8 1893, side 100.

¹⁵⁸ *Nylænde*, 15. juni 1893, side 161 og 162.

bidraget til «Kvindernes bygning». Det er vanskelig å vite hva som var den egentlige grunnen til at Frida Hansen ikke samtidig kunne være norsk delegat på kongressen. Men pengemangel kan i hvert fall ikke ha vært hovedårsaken til at Norge ikke var representert på ICW-kongressen. Det faktum at kongressen ikke ble nevnt med ett ord i NKFs årsberetning viser vel snarere at kongressen ikke var prioritert fra norsk side. Årsberetningen forteller tydelig hva som ble prioritert; verdensutstillingen foran ICW-kongressen.

På Chicago-kongressen ble Lady Aberdeen valgt til president for ICW. Den skotske aristokraten, som var bosatt i Canada, hadde aldri hørt om organisasjonen da hun påtok seg lederskapet. Likevel kastet hun seg inn i arbeidet med full kraft, og beholdt presidentvervet helt fram til 1936, med noen små opphold.¹⁵⁹ Fra Finland kom også baronesse Alexandra Gripenberg inn i ledelsen i ICW. Gripenberg tok fatt i rollen som kasserer.¹⁶⁰ I de første årene betalte Lady Aberdeen alle organisasjonens utgifter. Den internasjonale kvinnebevegelsen var dominert av velstående kvinner. Egne midler var nærmest en forutsetning for å kunne påta seg internasjonale verv. Kvinnene måtte selv betale reise og opphold på kongressene. Dette ble av både de internasjonale og nasjonale kvinneorganisasjonene sett på som et problem.¹⁶¹

I de norske kvinnenenes fravær ble det på kongressen lest opp en beretning. Denne var ført i pennen av Gina Krog. På denne måten sørget hun likevel for en form for norsk representasjon. Krog tegnet på ingen måte et rosenrødt bilde av situasjonen i Norge:

Skulde jeg i faa ord karakterisere arbeidet for vor sag i vort land, vilde jeg sige, at idèerne, principerne er maaske klarere, kraftigere og dybere hævdet end i de fleste andre lande, men i henseende til det praktiske, jevne, stadige arbeide, staar vi meget tilbage. Det er dette, som nu er mest fornødent; her trænges mange arbeidere, og vi maa med sorg bekjende, at vi har særdeles faa.¹⁶²

Det var en norsk kvinnebevegelse i motbakke Gina Krog rapporterte om til utlandet. Dette kan også være forklaringen på hvorfor Norge ikke var representert på kongressen. Ifølge Krog var det ingenting i veien med idealismen, men den norske kvinnebevegelsen var likevel svakere enn i mange andre land. De norske kvinnesakskvinnene var for få, og knappe økonomiske ressurser gjorde at de ikke fikk deltatt på de internasjonale kongressene. Disse uttalelsene er i tråd med aktiviteten i Norge på dette tidspunktet. KSF arbeidet med å få stiftet

¹⁵⁹ Rupp (1997), side 15.

¹⁶⁰ *Nylænde*, nummer 20, 15.oktober 1896, side 268 og 269.

¹⁶¹ Rupp (2010), side 141.

¹⁶² *Nylænde*, nummer 8 1893, side 104.

flere foreninger. De hadde innsett at det ikke var nok å være en liten klikk borgerskapsdamer i Kristiania, dersom stemmerettskampen skulle vinnes. Fire stemmerettsforeninger ble stiftet i 1893, og i tillegg ble det stiftet en kvinnesaksforening i Stavanger dette året.¹⁶³ Anna Caspari Agerholt og Aslaug Moksnes har beskrevet 1890-årene som reaksjonens tid for den norske kvinnebevegelsen. Gina Krogs rapport kan leses som et uttrykk for at kvinnesakskvinnene selv følte at de førte en kamp i motvind. Det er imidlertid viktig å huske på at rapporten ble skrevet bare fem år etter at kvinnebevegelsen ble stiftet. I realiteten var kvinnebevegelsen i startgropen. De hadde oppnådd svært mye på kort tid. Det er også slik at selv om Moksnes og Agerholt har skrevet svært grundige bøker om kvinnebevegelsen, var de begge kvinnesakskvinner. De skrev tett på en bevegelse de selv var en del av.

I forbindelse med verdensutstillingen og kongressen, ble det fra amerikansk side tatt initiativ til et verk om kvinnes stilling rundt omkring i verden. Tanken var å samle inn litterære bidrag fra kvinner i ulike land. Verket skulle inndeles i åtte kapitler, og omhandle spørsmål som oppdragelse, industri, filantropi og kunst og kultur. Det var tenkt ferdig i september samme år, og skulle holdes i en nøktern og statistisk stil.¹⁶⁴ Også norske kvinner ble oppfordret til å være med på dette arbeidet. Gina Krog sto for kontakten mellom de amerikanske og de norske kvinnene. Krogs oppgave var å henvende seg til de kvinner hun anså som de beste bidragsyterne, og be om hjelp til å lage det norske bidraget. I Krogs rapport til *Nylænde* står det ikke hvem hun kontaktet, men det kommer fram at hun ikke fikk positiv respons: «Jeg var imidlertid alt andet end heldig i henseende til indvilgende svar. Det var kjøbmandsskabet og akeren m.m.m [sic] som var i veien.»¹⁶⁵ I et brev til Gina Krog ga initiativtakerne uttrykk for at det var viktig å få norske bidrag, siden Norge ikke var representert på ICW-kongressen.¹⁶⁶ Som svar på dette brevet skrev Krog at de bidrag hun hadde samlet fra Norge «var lig nul».¹⁶⁷ For at Norge ikke skulle bli helt urepresentert, endte det med at hun sendte over et utdrag av sitt skrift «Norske kvinders retslige og sociale stilling», som hadde blitt utgitt av NKF. Men planen om et bidrag fra norske kvinnelige forfattere til oppslagsverket, måtte oppgis med bakgrunn i manglende interesse på norsk side.¹⁶⁸

¹⁶³ Moksnes (1984), side 188.

¹⁶⁴ *Nylænde*, nummer 8 1893, side 99.

¹⁶⁵ *Nylænde*, nummer 16 1893, side 204.

¹⁶⁶ *Nylænde*, nummer 16 1893, side 204 og 205.

¹⁶⁷ *Nylænde*, nummer 16 1893, side 205.

¹⁶⁸ *Nylænde*, nummer 16 1893, side 205.

Bildet som tegner seg av de norske kvinnes internasjonale engasjement i 1893 er ikke entydig. På den ene siden oppgir Gina Krog svak økonomi som årsak til at de norske kvinnene ikke var representert på ICW-kongressen i Chicago. Samtidig forteller årsberetningen til NKF at Stortinget bevilget penger, slik at de norske kvinnene kunne være representert i «Kvindernes bygning» under verdensutstillingen. Det ble også sendt en representant fra Norge til Chicago for å ta seg av utstillingen. Det gjør det vanskelig å godta Krogs forklaring om manglende økonomiske ressurser som hovedårsak til at Norge ikke var representert. Gina Krog tegner videre et bilde av at hun i 1893 sto ganske alene i arbeidet med å sikre Norge internasjonal representasjon. Om dette faktisk stemmer, er vanskelig å si, siden det mangler kilder. Men bildet av Gina Krog som en enslig svale i det internasjonale arbeidet blir imidlertid forsterket i de kommende årene. Samtidig synes det klart at den norske kvinnebevegelsen til en viss grad var engasjert i internasjonale forhold på dette tidspunktet. Deltakelsen på verdensutstillingen er et eksempel på dette. Men Norsk Kvinnesaksforening prioriterte håndverksarbeider til verdensutstillingen foran International Council of Women's kongress.

Utenforskap

Noe av det første Lady Aberdeen gjorde som nyvalgt president var å sende sin privatsekretær, Teresa Wilson, til Europa. Wilson hadde fått en klar oppgave. Hun skulle sørge for at det ble stiftet nasjonalråd rundt omkring i de europeiske landene. Som et resultat av dette, ble det opprettet nasjonalråd i Tyskland, Sverige, Storbritannia, Danmark, Nederland de neste årene. I Australia ble det også dannet nasjonalråd på dette tidspunktet.¹⁶⁹ I Norge ble det ikke gjort noe for å få dannet et nasjonalråd som kunne meldes inn i ICW.

Norsk Kvinnesaksforeningen knyttet seg i 1894 til en annen, og i denne teksten hittil ukjent organisasjon. I et møte i foreningen 6. februar ble det besluttet å tilslutte seg International Women's Union. Ifølge årsberetningen for 1893-1894 hadde denne organisasjonen et program som handlet om «at virke først for tilslutning mellom kvinder i alle lande og dernæst for fredssagen».¹⁷⁰ I beretningen står det at International Women's Union hadde filialer i omtrent alle europeiske land, i tillegg til i Amerika og Australia. Det står også at NKF førte

¹⁶⁹ Rupp (1997), side 15.

¹⁷⁰ *Nylænde*, 1. oktober 1894, side 253.

«en noksaa livlig korrespondance» med presidenten i Women`s International Union.¹⁷¹ NKF deltok ikke på møter i unionen, men mottok opplysninger om engelske forhold, deriblant brosjyrer og statistisk materiale. I årsberetningen for 1894-1895 framkommer det dessuten at NKF betalte 10,17 kroner i kontingent til organisasjonen.¹⁷² I årsberetningen for 1895-1896 står det imidlertid ingenting om arbeidet til International Women`s Union, selv om det framkommer av regnskapet at det også dette året ble innbetalt kontingent.¹⁷³ Ifølge Gina Krog fungerte organisasjonen en periode som et opplysningsbyrå, men utover dette hadde den liten betydning.¹⁷⁴ Kildene forteller ikke hva som skjedde videre med International Women`s Union. Det er uklart hva dette skyldes, men mye tyder på at arbeidet med å stable organisasjonen på beina ikke lyktes. I perioden 1880-1940 ble det etablert en rekke større og mindre internasjonale kvinneorganisasjoner. Noen av organisasjonene fikk et langt liv, mens andre som International Women`s Union ble av kortvarig karakter. Fredssaken var i hele perioden en viktig sak som førte til flere organisasjonsdannelser. Etableringen av både nasjonale og internasjonale kvinneorganisasjoner, som startet på slutten av 1800-tallet, nådde en topp i mellomkrigstida.¹⁷⁵

Den neste befatningen med den internasjonale bevegelsen skjedde i begynnelsen av oktober 1896. Da besøkte Theresa Wilson Kristiania. Wilson brakte med seg en oppfordring fra Lady Aberdeen til kvinnesakskvinnene i den norske hovedstaden. Den gikk ut på å danne et nasjonalt kvinneråd, som igjen kunne bli tatt opp som medlem i International Council of Women. Under Wilsons besøk ble det holdt et møte i NKF-formann Ragna Nielsens hjem. På møtet fortalte Theresa Wilson om oppbygningen til ICW: Organisasjonen besto av nasjonalråd fra ulike land. Nasjonalrådene besto igjen av lokale foreninger. Wilson la vekt på ICW representerte kvinner fra alle raser og religioner. Gina Krog skrev i *Nylænde* utførlig om Wilsons Kristiania-besøk, og om organisasjonens arbeid. Artikkelen, som sto på trykk i *Nylænde* i midten av oktober 1896, var den første i en lang rekke artikler som hun de neste årene skrev om ICW.¹⁷⁶

¹⁷¹ *Nylænde*, 1.oktober 1894, side 253.

¹⁷² *Nylænde*, 1. juli 1895, side 168.

¹⁷³ *Nylænde*, 1. juli 1896, side 181.

¹⁷⁴ *Nylænde*, 1. oktober 1896, side 270.

¹⁷⁵ Rupp (1997), side 34.

¹⁷⁶ *Nylænde*, 15.oktober 1896, side 267.

Gjennom artikkelen i *Nylænde*, ble det skapt et inntrykk av en organisasjon som hadde begynt å finne sin form. Ifølge *Nylænde* hadde ICW en tydelig organisasjonsstruktur, men Leila Rupp skriver at det var først i 1899, på kongressen i London, at ICW framsto slik.¹⁷⁷ *Nylænde* skrev at kontingenten var på 375 kroner, og skulle betales hvert femte år. Hvert femte år skulle det også avholdes en kongress. Ved kongressene kunne nasjonalrådene representeres ved sin president, samt to delegater. Hvert nasjonalråd hadde dermed tre stemmer på kongressene. Et viktig prinsipp var at de små landene hadde like mange stemmer som de store. Møtte bare en delegat fra et land, kunne denne stemme for alle tre delegatene. ICW hadde gjennom sitt lovverk ikke noen bindende makt over sine medlemmer. Målene for organisasjonen var å fremme gjensidig forståelse og tillit blant arbeidende kvinner fra alle nasjoner.¹⁷⁸ De ulike nasjonalrådene hadde heller ingen makt over politikken til de ulike medlemsforeningene, som i sin tur bare forpliktet seg til å være enig i organisasjonens grunnprinsipper; kamp mot uvitenhet og urettferdighet.¹⁷⁹

I artikkelen spekulerte Krog på hvorfor det ikke hadde blitt dannet nasjonalråd i Danmark, Finland og Norge. Kunne det skyldtes at det i disse landene allerede eksisterte brede kvinneorganisasjoner? Behovet for et nasjonalråd var dermed kanskje større i Sverige, som ikke hadde en kvinnesaksforening, trodde Krog.¹⁸⁰ I artikkelen tok hun ikke stilling til om det i Norge burde stiftes et nasjonalråd. Dette skulle hun komme tilbake til, som hun skrev. Artikkelen viser at Gina Krog på dette tidspunktet var kjent med det potensialet som lå i ICW's organisasjonsstruktur og i organisasjonens lover; de små landene hadde like stor innflytelse som de store nasjonene; lovene tillot stor handlefrihet og organisasjonene favnet så bredt at det var plass til alle typer kvinneforeninger.

I 1896 ble det arrangert to internasjonale kvinnekongresser, én i Paris og én i Berlin. Heller ikke på disse kongressene var Norge representert. Mye tyder på at det var manglende økonomiske ressurser som gjorde at Norge ikke sendte representanter. Den norske kvinnebevegelsens midler var begrensede, for eksempel var det samlede budsjettet til Norsk

¹⁷⁷ Rupp (1997), side 19.

¹⁷⁸ *Nylænde*, 15.oktober 1896, side 268.

¹⁷⁹ *Nylænde*, 15.oktober 1896, side 269.

¹⁸⁰ *Nylænde*, 15.oktober 1896, side 269.

Kvinnesaksforening på 2949,98 kroner i 1896.¹⁸¹ Formann i NKF, Randi Blehr, var klar på at det var pengene som stoppet dem:

Pengene er det, som altid mangler os. Havde kvindesaksforeningen havt noget at rutte med, skulde vi nok faaet gode repræsentanter afsted. – Nu maatte det komme an paa, om en eller anden kunde forbinde dette besøg med et eller andet privatbesøg.¹⁸²

Som tidligere år, avhang den norske representasjonen av hvorvidt en av kvinnesakskvinnene kunne kombinere deltakelse på kongressene med private reiser. Randi Blehr mente at de norske kvinnene hadde mye å hente på å engasjere seg sterkere internasjonalt enn de av økonomiske årsaker var i stand til:

I flere henseender er jo *vi* kommet fremfor flere af de store nationers kvinders, saa langt, at vi vækker opmærksomhed. Men saa er der ogsaa mange punkter, hvor vi vilde lære *meget* af at møde op i en samlet hær av kvinder, hvoraf mange giver endten liv eller gods i store sakers tjeneste – og derved skaber en magt, som vækker respekt i vide kredse.¹⁸³

Det er ikke klart hva Randi Blehr siktet til da hun skrev at den norske kvinnebevegelsen var kommet langt i sitt arbeid sammenlignet med andre. Kanskje tenkte hun på det faktum at det flere ganger hadde lyktes dem å få Stortinget til å ta stilling til stemmerettsspørsmålet, og at de også hadde en betydelig støtte i de politiske partier for sin sak? Helt uten internasjonal representasjon var imidlertid den norske kvinnebevegelsen ikke sommeren 1896. Laura Schilling, som satt i arbeidskomitèen til den nystiftede Norske Kvinners Sanitetsforening, var i Berlin under kongressen der. Hun var til stede på noen av møtene. Men også Schilling ga uttrykk for frustrasjon over den norske kvinnebevegelsens manglende deltakelse: «Det var leit at de delegerede stole for «Norwegen». alle [sic] tomme – ikke en eneste norsk der. Maatte være af ubeskrivelig interesse for dem!»¹⁸⁴

Året etter kom en ny mulighet for de norske kvinnene. Svenska kvinnornas nationalförbund inviterte til et nordisk kvinnemøte i Stockholm 21.-23. september 1897. De svenske kvinnene hadde i 1896 dannet et nasjonalråd, og meldt seg inn i ICW.¹⁸⁵ Representanter for den norske, finske og danske kvinnebevegelsen var invitert til møtet. Programmet for konferansen besto av foredrag fra de ulike lands foreninger, frie foredrag av almen sosial betydning, samt

¹⁸¹ Nylænde, 1. juli 1896, side 182.

¹⁸² Nylænde, 15. oktober 1896, side 273.

¹⁸³ Nylænde, 15. oktober 1896, side 273.

¹⁸⁴ Nylænde, 15. oktober 1896, side 272.

¹⁸⁵ Nylænde, 15. november 1897, side 304.

sammenkomster og utflukter og sosialt samvær.¹⁸⁶ Gina Krog var en av dem som representerte Norge på kongressen. Ifølge henne var kongressen spesielt interessant med tanke på Theresa Wilsons besøk i Norge året før. Krog skrev om ICW: «Der er meget som taler for, at vi ogsaa bør slutte os til forbundet – med der kan jo ogsaa være betænkeligheder ved det.»¹⁸⁷ Krog håpet besøket i Sverige ville kaste lys over spørsmålet når det gjaldt hvilken vei Norge burde velge: «Men interessant var det, mens man endnu staar tvilende overfor planen, at faa anledning til at se, hvorledes et af leddene i forbundet det svenske nationalkvindeforbund tog sig ud.»¹⁸⁸ Det svenske nasjonalrådet besto av ni ulike foreninger. Representanter for disse holdt foredrag på kongressen. Gina Krog holdt også en tale med tittelen «kvindesagen i Norge».¹⁸⁹ Dette er trolig den første internasjonale talen hun holdt. Jeg har lett etter den i kildene, men det ser dessverre ikke ut til at den er bevart.

Et bilde av at de norske kvinnene sto utenfor det internasjonale selskap begynte å feste seg. Lederne for kvinnebevegelsen likte situasjonen dårlig. De ønsket å være representert på de internasjonale kongressene, men ifølge dem selv hadde de ikke økonomiske ressurser. Unntaket var de nordiske kvinnekongressene i København og Stockholm. En grunn til at de norske kvinnene dro dit kan være at reisene både var kortere og kostet mindre. Tidligere i kapittelet har jeg vist at stemmerettsaktivistene allerede fra 1880-årene var opptatt av internasjonalt arbeid. Det er ingen grunn til å tro at dette engasjementet var blitt mindre ettersom flere og flere land dannet nasjonalråd og meldte seg inn i International Council of Women. Kanskje føltes dette presset enda sterkere etter at Sverige fikk sitt nasjonalråd i 1896?

Det er imidlertid ikke sikkert at mangelen på internasjonal representasjon bare skyldtes manglende økonomiske ressurser. En splittelse i kvinnebevegelsen var under oppseiling. Kanskje opptok den interne maktkampen dem sterkest? På årsmøtet i Kvinnestemmerettsforeningen i januar 1897 ble Gina Krog kastet som formann. Samtidig vedtok foreningen å gå til Stortinget med et forslag om *begrenset* kommunal stemmerett for kvinner. Denne kursendringen var ifølge Aslaug Moksnes nærmest et kupp.¹⁹⁰ Splittelsen ble ytterligere forsterket av at Stortinget i 1898 vedtok allmenn stemmerett for menn. Kvinnenes

¹⁸⁶ Nylænde, 1. september 1897, side 234.

¹⁸⁷ Nylænde, 15. november 1897, side 304.

¹⁸⁸ Nylænde, 15. november 1897, side 304.

¹⁸⁹ Nylænde, 15. november 1897, side 305.

¹⁹⁰ Moksnes (1984), side 199.

krav hadde fram til da vært stemmerett på like betingelser som menn, men fjerningen av inntektsbegrensingen for den mannlige stemmeretten skapte problemer. Årsaken var at ikke alle i kvinnebevegelsen ønsket allmenn stemmerett for kvinner.¹⁹¹

Landskvinnestemmerettforeningen (LKSF) ble i 1898 stiftet som et resultat av denne uenigheten om veivalg. Foreningen ble sammen med Norske Kvinners Sanitetsforening viktige redskaper i arbeidet med å omskape kvinnebevegelsen fra en liten klikk borgerskapskvinner i Kristiania til å bli en massebevegelse som favnet bredere og mobiliserte kvinner over hele landet. Kanskje forsto kvinnesakslederne som møtte Theresa Wilson i 1896 at et norsk nasjonalråd kunne ha en lignende mobiliserende effekt? På møtet i Ragna Nielsens hjem fikk de vite at International Council of Women favnet så bredt at alle typer kvinneforeninger kunne være medlemmer i et nasjonalråd. Samtidig sa organisasjonens lover at nasjonalrådene ikke kunne stiftes på et spesielt program, men ICW la seg ikke opp i hvilke saker nasjonalrådene arbeidet med etter at de var stiftet. Dette betød at lovverket ga rom for at et bredt sammensatt norsk nasjonalråd kunne brukes i stemmerettskampen. Det er usikkert om dette sto klart for alle kvinnesakslederne etter møtet med Theresa Wilson, men mye tyder i hvert fall på at Gina Krog på et tidlig tidspunkt så dette potensialet.

Landskvinnemøtet

Det var verken Gina Krog, Fredrikke Marie Qvam eller Randi Blehr som tok det neste initiativ til å samle kvinnebevegelsen. Utspillet kom fra Stavanger. På et møte i Stavanger Kvinnesaksforening i november 1896 diskuterte de behovet for en landsorganisasjon for kvinner. Forholdet til International Council of Women ble også tatt opp. I Stavanger var de enige om at et norsk nasjonalråd tilknyttet ICW ville være nyttig, men først og fremst ønsket de en samling av de norske kvinnesakskvinnene i en felles organisasjon. På denne måten kunne arbeidet få mer kraft og tyngde, mente de.¹⁹² På møtet ble det enstemmig vedtatt en resolusjon med ønske om at landets kvinnesaksforeninger gikk sammen og dannet et landsforbund.¹⁹³ De ba også kvinnesaksforeningen i Kristiania om å innkalle til et landsmøte med sikte på å stifte et slikt forbund.¹⁹⁴

¹⁹¹ Hagemann (2005), side 248

¹⁹² Nylænde, 15. desember 1896, side 323.

¹⁹³ Nylænde, 15. desember 1896, side 324.

¹⁹⁴ Nylænde, 15. desember 1896, side 324.

Bakgrunnen for forslaget var at NKF aldri var blitt en landsomfattende organisasjon. Målet hadde riktignok vært å skape en landsomfattende bevegelse. Etter stiftelsen i Kristiania i 1884, ble det oppfordret til foreningsdannelse andre steder i landet. Etter hvert som det ble dannet andre kvinnesaksforeninger, utviklet det seg en praksis der alle uttalelser til myndighetene gikk gjennom hovedforeningen i Kristiania. Denne gjorde også krav på 25 % av kontingent-inntektene.¹⁹⁵ At NKF formelt ikke var organisert som en landsomfattende forening, skapte problemer. Styret i Kristiania fungerte både som et lokalstyre og et landsstyre. Dette ga grobunn for konflikter, siden foreningene utenfor Kristiania følte at de sto uten reell innflytelse.¹⁹⁶ På tidspunktet da Stavanger Kvinnesaksforening tok initiativ til et landsmøte for kvinnesak, var også medlemstallet i kvinnesaksforeningene nede i en bølgedal.¹⁹⁷

Ledelsen i Kristiania tok tak i oppfordringen fra Stavanger, og sendte ut innkalling til landsmøtet. Møtet skulle etter planen finne sted i hovedstaden i oktober 1897.¹⁹⁸ Gjennom *Nylændes* spalter ble det forsøkt skapt et engasjement rundt det kommende landsmøtet.¹⁹⁹ Gina Krog argumenterte med at kvinnebevegelsen burde samle seg av hensyn til deltakelse i internasjonale fora:

Det er sørgeligt at norske kvindesagsvenner saa lidet har kunnet deltage i kongresser i udlandet, som har havt til maal at fremhjælpe kvinderdenes sag. Norge og Tyrkiet blev det fremhævet paa den sidste Pariserkongres var de eneste lande, som ikke var repræsenteret.²⁰⁰

Hvorvidt det faktisk stemmer at Norge og Tyrkia var de eneste landene som ikke deltok på kvinnekongressen i Paris, er uklart. Det ser ut til at hensynet til det internasjonale var blitt stadig viktigere for Gina Krog:

Lige siden miss Wilson var på besøg her i Kristiania, oktober 1896, for ogsaa at faa norske arbeidere for kvindesag interesseret for planen, har vi fundet at det var uheldigt om Norge skulde være et af de faa lande, som glimrede ved sin fraværelse i verdensforbundet.²⁰¹

¹⁹⁵ Tokheim (1975), side 9.

¹⁹⁶ Tokheim (1975), side 10.

¹⁹⁷ I 1894-1895 var for eksempel medlemstallet i Bergen Kvinnesaksforening helt nede i 64 medlemmer. Ved oppstarten i 1885 hadde foreningen 211 medlemmer. I 1896 eksisterte det kvinnesaksforeninger i Ålesund, Drammen, Kragerø og Stavanger, i tillegg til foreningene i Bergen, Trondheim og Kristiania. Kilde: Tokheim (1975), side 10 og 12.

¹⁹⁸ *Nylænde*, 15. juli 1897, side 188.

¹⁹⁹ *Nylænde*, 15. august 1897, side 224.

²⁰⁰ *Nylænde*, 15. august 1897, side 224.

²⁰¹ *Nylænde*, 15. juli 1898, side 212.

For Krog hastet det nå å få den norske kvinnebevegelsen tilknyttet ICW: «Men inden aarets udgang bør dog alt være ordnet. Til vaaren 1899 skal verdensforbundet ha sin kongres, denne gang i London, og saa vil det igjen ikke bli før i 1904, og saalenge kan vi ikke vente.»²⁰² Også internasjonalt ble de norske kvinnene satt under sterkere press for å organisere seg nasjonalt slik at de kunne tilslutte seg ICW. I et brev til Cecilie Thoresen Krog skrev Susan B. Anthony, en av grunnleggerne av den amerikanske stemmerettsbevegelsen: «I wonder if you have organized a National Council of Women in Norway, and if you will have representatives at the International Council to be held in London in the spring of 1899.»²⁰³ Men i første omgang gikk det ikke som planlagt med arrangementen av kvinnelandsmøtet. Bare 60 deltakere meldte seg. NKF vedtok å utsette landsmøtet til året etter, og Bergen Kvinnesaksforening påtok seg å stå som arrangør.²⁰⁴

Landskvinnemøtet ble avholdt i Bergen 4.-6. August 1898. Det var 184 deltakere på møtet.²⁰⁵ Av disse møtte 44 som utsendinger fra i alt 24 foreninger.²⁰⁶ Den store saken på landsmøtet var formann i Stavanger Kvinnesaksforening, Anna Gjølsteins, forslag om et Kvinnesaksforbund.²⁰⁷ Om formiddagen, fredag 5. august, holdt Gjølstein en tale der hun framsatte forslaget, men avstemmingen ble utsatt til lørdag.²⁰⁸ Senere samme dag skulle forsamlingen diskutere stemmeretten. I debatten kom det fram til dels svært sprikende syn blant delegatene på kvinnesaksspørsmål.²⁰⁹ Spesielt gjaldt dette veien videre i stemmerettssaken etter at Stortinget tidligere på året hadde vedtatt universell stemmerett for menn. Enkelte av delegatene ønsket allmenn stemmerett for kvinner på lik linje med menn, men denne strategien var langt fra alle enige om.²¹⁰ Det var spesielt et foredrag som satte delegatene på landsmøtet i opprør.²¹¹ Tidligere NKF-formann, Ragna Nielsen, forlot

²⁰² Nylænde, 15. juli 1898, side 212.

²⁰³ Nylænde, 15. juli 1898, side 213.

²⁰⁴ Nylænde, 1. november 1897, side 281.

²⁰⁵ Gamme (2001), side 39.

²⁰⁶ Hovedtyngden av utsendingene som møtte på landsmøtet kom fra lokale sanitetsforeninger, kvinnesaksforeninger og kvinnestemmerettsforeninger. I tillegg møtte det representanter fra Røde Kors Kvinneforening, kvinnelige handelstandsforeninger, diskusjonsforeninger og Hjemmenes Vel. Kilde: Tokheim (1975), side 25.

²⁰⁷ Anna Gjølstein (1869-1956) var en av stifterne av Stavanger Kvinnesaksforening i 1893. Hun var politisk radikal, og var selv husmannsdatter fra Akershus. Gjølstein var formann i foreningen i mange år. Kilde: Moksnes (1984), side 191.

²⁰⁸ Moksnes (1984), side 215.

²⁰⁹ Tokheim (1975), side 27.

²¹⁰ Moksnes (1984), side 213.

²¹¹ Moksnes (1984), side 216.

dirigentplassen etter at Ole Anton Qvam hadde hatt ordet. Han talte på vegne av sin kone Fredrikke Marie Qvam, som lå syk under det meste av landsmøtet. Ekteparet Qvam gikk inn for stemmerett for kvinner på lik linje med menn. Det var denne linjen Ragna Nielsen tok et oppgjør med fra talerstolen.²¹² I talen argumenterte hun mot at kvinner flest skulle få stemmerett. Ragna Nielsen mente menn fortjente stemmerett, men at kvinner gjorde det ikke:

Mænd fortjente stemmeret, mænd var politisk interesserede. Men hos kvinder havde taleren set saamegen sløvhed og interesselødhed, at hun ikke ønskede de alle med engang fik stemmeret. Hvad kunde ikke ske for vort land, hvis de fikk det, hvad kunde ikke agitatorene faa gjort med kvinders stemmer. Det var ikke mening i, at lade kvinderne faa magt i vor politik, den store masse af kvinder, som ikke brydde sig spor om den. Taleren havde arbeidet og holdt foredrag for mange kvinder af den fattige klasse, men en saadan interesseløhed [sic] havde hun aldrig seet. De var fulstændig ligegyldige for landet interesser.²¹³

Ragna Nielsen nøyde seg ikke med dette. Hun gikk enda lenger, og sa at allmenn stemmerett for norske kvinner ikke kunne forventes på flere hundre år: «Hvis alle kvinder naaede stemmeret om to hundrede aar, var det saa fort, som de kunde vente det; hun ønskede ikke, de maatte faa det før, for de blev neppe fort opdragne til det. Man fik gaa den skridtweise vei.»²¹⁴ Nielsen la videre til at hvis hun satt på Stortinget, ville hun stemt mot allmenn stemmerett for kvinner.

Gina Krog var en av dem som fra talerstolen erklærte seg uenig: «Nu er ved mændenes kamp det demokratiske princip gennemført politik, skilde man nu, naar det gjaldt kvinderne, gaa tilbage til det aristokratiske? Taleren fant det meningsløst.»²¹⁵ Nielsens tale fikk flere av hennes meningsfeller til å snu. Randi Blehr, som hadde stått på Kvinnestemmerettsforeningens linje, sa at hvis dette betydde at «store klasser af kvinder» først skulle få stemmerett om 200 år, så forandret hun mening og gikk inn for allmenn stemmerett for kvinner.²¹⁶ Debatten fikk også konsekvenser for Anna Gjøsteins forslag. Om kvelden møttes de tre representantene fra Stavanger Kvinnesaksforening på Fredrikke Marie Qvams rom. Fra sykesengen overtalte Qvam Stavanger-kvinnene til å trekke forslaget, og heller satse på nystiftede Landskvinnestemmerettsforeningen der hun var formann.²¹⁷ Forslaget

²¹² Jonassen (2011), side 162.

²¹³ *Nylænde*, 1. Oktober 1898, side 295.

²¹⁴ *Nylænde*, 1. Oktober 1898, side 295.

²¹⁵ *Nylænde*, 1. Oktober 1898, side 292.

²¹⁶ Moksnes (1984), 216.

²¹⁷ Moksnes (1984), 218.

ble derfor ikke votert over, men et forslag om at hver representant skulle ta opp Anna Gjølsteins forslag i sin forening ble likevel vedtatt.²¹⁸

Splittelsen i stemmerettsspørsmålet gjorde at forsøket på å danne et Kvinnesaksforbund strandet. Men Marit Tokheim peker også på at det var av betydning at planene for den nye organisasjonen var dårlig utredet før møtet: «Mange hadde enda ikke tatt stilling til hvilken type organisasjon de ønsket.»²¹⁹ Ifølge Tokheim spilte også økonomiske faktorer en rolle: «Samtlige foreninger hadde en lite tilfredsstillende økonomi, og var redd for å belaste den ytterligere ved å binde seg til en fast avgift til et sentralt styre».²²⁰ Men det økonomiske aspektet var ifølge Tokheim ikke avgjørende for at planen strandet. Heller ikke referatene fra landsmøtet i *Nylænde* peker i retning av økonomiske forhold som en utløsende faktor. Det var splittelsen i stemmerettsspørsmålet som gjorde at drømmen om et landsforbund brast. Ragna Nielsens tale var den utløsende faktoren som torpederte planen. Avisene skrev også om splittelsen på landsmøtet. Mange mente splittelsen skadet kvinnebevegelsen.²²¹ Mari Jonassen, Ragna Nielsens biograf, mener talen ikke bare skadet kvinnesaken. Den skadet også Ragna Nielsens ettermæle som feminist.²²²

Gina Krog fremmet et eget forslag på landsmøtet. Hun foreslo at kvinnesaksforeningene kunne gå sammen, og at denne sammenslutningen kunne gå inn i ICW. Krog viste til at Finlands kvinnesaksforening, fordi denne hadde en nasjonal overbygning, hadde blitt opptatt som medlem i ICW. Det samme kunne Norge gjøre, mente hun. Krog vektla også den fullstendige handlefriheten innenfor ICW. De ulike nasjonalrådene sto fritt til selv å stake ut sin egen kurs og var ikke bundet av internasjonale vedtak.²²³ Men heller ikke dette forslaget vant gehør i Bergen.²²⁴

For Gina Krog og hennes plan om en organisasjon som kunne tilsluttes ICW, hadde landsmøtet vært et tilbakeslag. I *Nylænde* skrev hun noe pessimistisk i etterkant at nesten samtlige frammøtte på landsmøtet syntes å være enige om at tiden enda ikke var moden for å

²¹⁸ Gamme (2001), side 41.

²¹⁹ Tokheim (1975), side 28.

²²⁰ Tokheim (1975), side 28.

²²¹ Folkvord (2013), side 153.

²²² Jonassen (2011), side 163.

²²³ *Nylænde*, 15. mai 1899, side 153.

²²⁴ *Nylænde*, 15. mai 1899, side 153.

delta i det internasjonale arbeidet.²²⁵ De norske kvinnene hadde nok med seg selv, og sine interne konflikter, kunne det virke som. Likevel kan det for Gina Krog og hennes internasjonale drøm ha vært en fordel at landsmøtet endte i sammenbrudd. Anna Gjøsteins forslag gikk ut på at et landsforbund skulle stiftes på et kvinnesaksprogram. Det er heller ikke sikkert at ICW ville godtatt Krogs forslag. Begge organisasjonsformene sto i motsetning til ICW's lover. Disse slo ettertrykkelig fast at nasjonalrådene ikke kunne stiftes på et spesielt program. Det er derfor grunn til å trekke i tvil at noen av disse organisasjonsformene ville blitt tatt opp som medlemmer i ICW. I ettertid viste det seg også at Krogs informasjon fra Finland ikke stemte. Derfor kan sammenbruddet i Bergen ha banet veien for opprettelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd seks år senere.

Oppsummering

I dette kapittelet har jeg vist at kvinnebevegelsen fra starten var opptatt av internasjonale forhold. Artiklene i *Nylænde* og debatten i Norsk Kvinnesaksforening i forkant av Washington-kongressen i 1888 er eksempler på dette. Det er også tydelig at de tidlig var bevisst at internasjonale argumenter kunne brukes i stemmerettskampen. Videre mente stemmerettsaktivistene at det var viktig å delta internasjonalt av hensyn til nasjonen. De ønsket ikke at Norge skulle havne i skyggen av Danmark og Sverige. Likevel ble ikke den norske kvinnebevegelsen medlem i International Council of Women. Selv da flere og flere land meldte seg inn i ICW utover i 1890-årene, forble de stående utenfor. De norske kvinnene deltok også i liten grad på de mange internasjonale kongressene som ble avholdt i disse årene. Det er ikke mulig å trekke en entydig konklusjon om hva årsaken til dette er. Snarere ser det ut til at en rekke faktorer spilte inn.

Ut fra kildene tegnes det et bilde av at de norske kvinnene kanskje ikke alltid så verdien av det internasjonale arbeidet. I den tidligste fasen kan det virke som om de norske kvinnene var skeptiske til International Council of Women, fordi organisasjonen ikke var stiftet på et kvinnesaksprogram. Først senere ble de bevisst det potensialet som lå i ICW's lovverk. Dette kan være med på å forklare hvorfor de fra starten ble stående utenfor ICW. Det kan også hende at en medvirkende faktor var at de trodde at en seier i stemmerettskampen ikke var så langt unna, og at de derfor ikke følte at de hadde så mye å tjene på å engasjere seg

²²⁵ *Nylænde*, 1. november 1898, side 323.

internasjonalt. De hadde startet sin kampanje for stemmerett i 1888, og var travelt opptatt med å organisere denne.

Gina Krog opplevde i 1890-årene at hun sto ganske alene når det gjaldt å ivre for internasjonalt samarbeid. Fredrikke Marie Qvam engasjerte seg ikke for alvor i internasjonale forhold før 1904. En klar svakhet ved kildematerialet er at det er Krog selv som har skrevet artiklene i *Nylænde* som underbygger denne tolkningen; manglende interesse blant de andre kvinnene. Det er imidlertid klart at flere av de andre kvinnesakslederne hadde andre hovedsaker som de brente sterkere for enn det internasjonale. Ragna Nielsen hadde sitt skolearbeid. Fredrikke Marie Qvam var dypt engasjert i tuberkulosekampen, og for Randi Blehr var fredssaken viktig. Stemmerettsaktivistene var også få. Foreningene var svake, og konsentrert rundt Kristiania. Dette innebærer at de manglet den bredden som de trengte for å kunne få kraft i arbeidet. Antakeligvis led også det internasjonale arbeidet under dette.

Splittelsen i stemmerettsarbeidet, som slo ut i full blomst på Kvinnelandsmøtet i Bergen, hadde nok også betydning. Den tok fokuset bort fra det internasjonale arbeidet, og skapte dype motsetninger mellom flere av de viktigste aktørene, som Ragna Nielsen og Gina Krog. Splittelsen førte også til at det ikke ble stiftet et Landsforbund for Kvinnesak. Men dette kan faktisk ha vært en fordel for Gina Krog, og hennes plan om et norsk nasjonalråd tilsluttet ICW. Alle disse faktorene peker imidlertid i retning av at det skortet på et bredt engasjement for internasjonalt arbeid i denne tidlige fasen, men selvfølgelig handlet det også om økonomiske ressurser.

Deltakelse i det internasjonale arbeidet forutsatte økonomi. Kvinnene som deltok på internasjonale kongresser, og som påtok seg verv i de internasjonale organisasjonene måtte dekke sine egne utgifter. Dette betød at de kvinnene som fikk slike oppgaver måtte ha råd til det. For Lady Aberdeen og baronesse Alexandra Gripenberg var ikke dette et problem. Men for de norske kvinnene, stilte det seg annerledes. Det faktum at de norske stemmerettsaktivistene i liten grad kunne dekke egne sine utgifter ved internasjonal representasjon, kombinert med at kvinneforeningene også manglet de nødvendige økonomiske ressursene, førte til at Norge i liten grad ble representert på internasjonale kongresser. Ofte avhang deltakelse av at kvinner som var bosatt i utlandet, eller var på reise,

representerte Norge. Norge var ikke alene om dette. For den internasjonale kvinnebevegelsen var dette et problem.²²⁶

Det er altså ingen enkeltstående faktor som kan forklare hvorfor Norge ble stående utenfor den internasjonale kvinnebevegelsen. En rekke forhold, tilfeldigheter og uheldige omstendigheter spilte inn, og virket sammen, men ressursmangel var den faktoren som hadde størst betydning. De norske kvinnene ønsket kanskje å ta spranget ut i verden, men foreløpig var det for mye som kom i veien.

²²⁶ Rupp (2010), side 141.

Kapittel 4: Snuoperasjonen

Det var en splittet norsk kvinnebevegelse som reiste hjem fra Bergen i 1898. Drømmen om å samle kvinnebevegelsen i en felles organisasjon hadde strandet. De var uenige når det gjaldt strategien i stemmerettskampen; var kravet stemmerett for alle kvinner, eller skulle retten begrenses til de privilegerte få? Profilene sto mot hverandre; Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam mot Ragna Nielsen og Anne Holsen.²²⁷ Splittelsen som hadde oppstått skulle også få konsekvenser for det internasjonale arbeidet. I 1898 sto de fortsatt utenfor det internasjonale felleskapet. Men med et stadig mer betent forhold til Sverige hastet det, ifølge Gina Krog, å komme på banen: «Naar man vidste, hvor Norge i udlandets bevisthed skjules av Sverige, fordi det sistnævte land altid har sørget for repræsentation og vi ikke, saa vilde man forandre taktik.»²²⁸

Dette kapittelet tar for seg årene mellom 1898 og 1904. Det skal handle om den snuoperasjonen som fant sted etter International Council of Women's kongress i 1899, og Gina Krogs arbeid med dannelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd. Kapittelet ender opp i 1904, da den norske kvinnebevegelsen meldte seg inn i ikke bare én, men to internasjonale organisasjoner. Med bakgrunn i problemstillingen skal jeg diskutere følgende spørsmål: Hva førte til den endrede holdningen til internasjonal deltakelse omkring århundreskiftet?

En ekstraordinær behandling

Sommeren 1899 inviterte International Council of Women (ICW) igjen til kongress. Den skulle legges til London i tidsrommet 26. juni til 4. juli. ICW framsto på dette tidspunktet med en tydeligere organisasjonsform, sammenlignet med under kongressen i Chicago seks år tidligere. En norsk kilde sier det slik: «Siden mødet i Chicago har forbundet traadt mere frem i dagen.»²²⁹ For kvinnebevegelsen sto valget nå mellom å gå inn som medlem i ICW, eller å stå helt utenfor det internasjonale selskap. Gina Krog skrev i *Nylænde* at mens andre organisasjoner hadde mislyktes, så ICW ut til å lykkes med samle den internasjonale kvinnebevegelsen.²³⁰ Selv om de norske kvinnene ikke var medlemmer i ICW, ble de likevel

²²⁷ Anne Holsen var lærerinne og en av stifterne av Kvinnestemmerettsforeningen i 1885. Hun var formann i foreningen fra 1897, og fram til sin død i 1913. Kilde: Store norske leksikon: http://nbl.snl.no/Anne_Holsen/utdypning

²²⁸ *Nylænde*, 1. september, 1899, side 266.

²²⁹ *Nylænde*, 1. mars 1899, side 65.

²³⁰ *Nylænde*, 1. mars 1899, side 65.

invitert som talere til kongressen. Både Ragna Nielsen, Ida Welhaven og Gina Krog fikk invitasjon til å holde innlegg i London.²³¹ Norge ble også bedt om å sende en delegat til kongressen. Hvem som skulle representere Norge, skapte problemer for en allerede splittet kvinnebevegelse og bidro til å skjerpe frontene ytterligere.

Onsdag 26. april 1899 avholdt Norsk Kvinnesaksforening ekstraordinær generalforsamling. På sakskartet sto forslaget fra Anna Gjømstein om et Norsk Kvinnesaksforbund. Det skulle også velges delegat til London-kongressen. Blant de som var til stede på møtet var de største profilene, deriblant formann i foreningen Fredrikke Marie Qvam, samt Gina Krog, Anna Rogstad og Ragna Nielsen. Møtet startet med at Fredrikke Marie Qvam leste opp foredraget Anna Gjømstein holdt i Bergen. Qvam sa at styret hadde behandlet forslaget og uttalt seg positivt til det.²³² Selv var hun ikke like positiv. Hun mente forslaget var urealistisk, og at det også av økonomiske årsaker var lite gjennomførbart. Qvam spurte på møtet 26. april Gina Krog om et Norsk Kvinnesaksforbund kunne bli tatt opp som medlem i ICW? Ifølge referatet svarte ikke Krog direkte på dette. I stedet ba hun om at dannelsen av et nasjonalråd ble tatt opp til overveielse. Hvis noe helt nytt skulle dannes, burde det blitt gjort i den internasjonale formen gjennom dannelsen av et nasjonalråd, mente hun. Krog fikk ikke gjennomslag for dette på møtet, selv om hun vektla den fullstendige handlefriheten innenfor ICW. De ulike nasjonalrådene sto fritt til selv å stake ut sin egen kurs og var ikke bundet av internasjonale vedtak.²³³ Disse uttalelsene peker fram mot den rollen Norske Kvinners Nasjonalråd kom til å spille i stemmerettskampen etter dannelsen av organisasjonen i 1904. Fra å være stiftet uten et spesielt program ble organisasjonen raskt en aktiv pådriver for stemmerett for kvinner i Norge.

Gro Hagemann har hevdet at dannelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd var en del Gina Krogs strategi i stemmerettskampen. Krogs uttalelser på møtet kan peke i den retning. Dette innebærer i så fall at Gina Krog allerede i 1899 hadde planen klar for hvilken rolle ICW, organisasjonens som hadde forbudt propaganda blant sine medlemmer, skulle spille i den norske stemmerettskampen. Muligens er dette å overtolke Krogs uttalelser. Kanskje var formålet bak replikken bare å redegjøre for ICWs lover, slik hun hadde fått dem fortalt av organisasjonens sekretær, Theresa Wilson, da hun gjestet Kristiania i 1896? Det er derfor ikke

²³¹ Moksnes (1984), side 221.

²³² *Nylænde*, 15. mai 1899, side 15.

²³³ *Nylænde*, 15. mai 1899, side 153.

sikkert at Gina Krog allerede våren 1899 hadde en plan for hvordan ICW, og dens norske gren skulle brukes. Det som imidlertid er ubestridelig, er at Gina Krog på dette tidspunktet var tydelig når det gjaldt viktigheten av å få meldt Norge inn i ICW. Hvordan dette skjedde, og i hvilken form, ser ut til å være av underordnet betydning.

På møtet i NKF tok Ragna Nielsen ordet etter Gina Krog. Nielsen sa at hun ville ha et bredt sammensatt forbund bestående av ulike kvinneforeninger, men for henne var det ingen hast med å melde et slikt forbund inn i ICW. Med tiden kunne dette skje, mente Ragna Nielsen. Da det kom til votering over Anna Gjølsteins forslag, var deltakerne på møtet enige. Forslaget ble enstemmig forkastet. Begrunnelsen var flerdelt. Enkelte, som Qvam, mente forslaget var urealistisk. Andre, som Ragna Nielsen, mente at landsforbundet ville stille seg i veien for et større forbund av kvinner.²³⁴ På et møte knappe to uker senere forkastet også LKSF forslaget.²³⁵ Anna Gjølsteins forslag forutsatte oppslutning om et kvinnesaksprogram. Dette sto som tidligere nevnt i strid med ICWs lover. Lovene slo fast at nasjonalrådene ikke skulle dannes på et spesifikt program.²³⁶ Vedtakene, som forkastet forslaget om et Norsk Kvinnesaksforbund, kan dermed sies å peke fram mot opprettelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd fem år senere. Hvis det er slik at det internasjonale engasjementet for Gina Krog var så viktig som kildene gir uttrykk for, kan splittelsen som oppsto på Kvinnelandsmøtet, og som førte til at planene om et Kvinnesaksforbund strandet, ha vært en fordel. Dette ga henne rom til å jobbe for den opprinnelige planen; en samling av kvinnebevegelsen, men i en form som gjorde at sammenslutningen kunne opptas som medlem i ICW.

Den ekstraordinære generalforsamlingen i NKF skulle også ta stilling til hvem som skulle sendes som delegat til London-kongressen. Formann Qvam fortalte forsamlingen denne aprilkvelden at styret hadde valgt Gina Krog som delegat, og at 18 kvinneforeninger rundt omkring i landet hadde sluttet seg til valget.²³⁷ I forkant av disse valgene hadde Fredrikke Marie Qvam skrevet til foreningene og sagt at det hastet med å velge Gina Krog som delegat, «for der er intriger bag der ligesom i Bergen.»²³⁸ Etter Qvams innlegg ba flere av deltakerne om ordet og kritiserte ledelsens framgangsmåte. Ragna Nielsen sa at hun mente at det var

²³⁴ *Nylænde*, 15. mai 1899, side 153.

²³⁵ *Nylænde*, 1. mai 1900, side 139.

²³⁶ Tokheim (1975), side 33 og 34.

²³⁷ *Nylænde*, 15. mai 1899, side 154.

²³⁸ Moksnes (1984), side 239.

«hemmelighedskræmmeri» måten valget hadde skjedd på.²³⁹ Anna Rogstad var enig, og mente at alle foreningene skulle vært varslet om saken. Både Rogstad og Nielsen kom fra Kvinnestemmerettsforeningen. Fredrikke Marie Qvam var ikke enig i dette. Hun mente at styret fortjente takk for måten de hadde håndtert saken på. På dette tidspunktet steg temperaturen på møtet betraktelig. Ordsiftet ble opphetet. Mye av kritikken mot ledelsen gikk ut på at den bare hadde henvendt seg til kvinnesaksforeningene, og ikke de andre kvinneforeningene, som f. eks. Kristiania kvindelige handelstandsforening.²⁴⁰

Gina Krog tok ledelsen i forsvar, og hevdet at det hadde hastet med å velge en delegat til kongressen. Krog sa også at hun hadde vært i kontakt med sekretæren i ICW, Theresa Wilson. Wilson hadde bedt henne om navn på en person som kunne være ICWs Æresvisepresident for Norge de neste årene. Dette vervet innebar blant annet å arbeide for dannelsen av et norsk nasjonalråd.²⁴¹ Krogs innlegg roet på ingen måte gemyttene. I referatet i *Nylænde* sto det: «Heftige repliker rettedes fremdeles mot formanden.»²⁴² Den ekstraordinære generalforsamlingen i Kvinnesaksforeningen endte ikke godt denne april-kvelden: «Mange reiste sig, en del forlod salen, og andre forlangte at mødet skulde slutte, hvad formanden efterkom.»²⁴³ Selv om saken fikk et etterspill i avisene etter møtet, der blant annet Kvinnestemmerettsforeningens formann, Anne Holsen, protesterte mot valget av Gina Krog, endte det med at hun ble sendt som delegat til London.²⁴⁴ Delegatstriden bidro til å splitte kvinnebevegelsen ytterligere, og i *Nylændes* spalter fortsatte diskusjonen rundt temaet lenge etter at selve kongressen var over. Striden gikk hardt inn på Gina Krog. Gang på gang kom hun tilbake til saken i løpet av sommeren og høsten 1899:

Jeg maatte skrive om striden, før jeg reiste hjemmefra, jeg skrev om den mens jeg var borte, jeg skriver om den, nu jeg er kommet hjem. En kjedelig strid en hel lang sommer af den korte deilige tid, som flyr! Den begynte, tror jeg, da det spired i vaar – og nu falder løvet! Men saa føler jeg ogsaa, at jeg er færdig med den – tørt løv er det, dødt og af vinden baaret langt, langt, bort.²⁴⁵

²³⁹ *Nylænde*, 15. mai 1899, side 154.

²⁴⁰ *Nylænde*, 15. mai 1899, side 155.

²⁴¹ *Nylænde*, 15. mai 1899, side 155.

²⁴² *Nylænde*, 15. mai 1899, side 155.

²⁴³ *Nylænde*, 15. mai 1899, side 156.

²⁴⁴ *Nylænde*, 15. juni 1899, side 178.

²⁴⁵ *Nylænde*, 1. september 1899, side 267.

Vendepunkt i London

International Council of Womens's kongress i London sommeren 1899 var den første internasjonale kongressen der kvinnebevegelsen var representert gjennom en delegasjon sendt fra Norge. De norske kvinnene markerte seg også som talere. Ragna Nielsen skulle holde tale om fellesundervisningen. Ida Welhavens emne var samme moral for kvinner og menn, mens Gina Krog skulle tale om politisk stemmerett for kvinner.²⁴⁶ For kvinnebevegelsen var det et økonomisk løft å delta på kongressen. Mens den aristokratiske ledelsen i ICW dekket sine reisekostnader selv, måtte de norske foreningene dekke reisekostnadene og oppholdet for Gina Krog ved London-kongressen.²⁴⁷ Av LKSFs årsberetning for 1899 framgår det at det var foretatt en innsamling slik at Krog kunne dra på kongressen: «Gjennom LKSF kontor indkom som bidrag til reiseutgifter for foreningens representant 79 kroner». Privatpersoner, som en frk Waagen i Kristiansund, sendte også 5 kroner som bidrag.²⁴⁸ Dette sier noe om hvor lite penger som var i omløp i den norske kvinnebevegelsen, og hvor mye det faktisk kostet dem å dra til London. Gina Krog passet på å takke for disse bidragene: «Og tiltrods for den sorg, mit valg skaffet mig før jeg reiste [...] – saa er jeg de mange foreninger, som valgte mig og udstyrede mig med penge til min reise, dybt taknemlig.»²⁴⁹

På kongressen, som gikk over én uke i månedsskiftet juni og juli, sto ulike tema på dagsorden. Både oppdragelse, arbeid, rettslige og industrielle spørsmål, samt politisk og sosialt arbeid ble diskutert. I tillegg var det satt av en hel dag til organisatoriske spørsmål knyttet til ICW. Det ble også vedtatt et nytt program i tre punkter. ICW skulle for det første fremme fredssaken i alle land. Organisasjonen vedtok også å sette økt fokus på familierett, og spesielt de lovene som i de ulike land handlet om gifte kvinners stilling. I tillegg skulle ICW opprette et pressebyrå med det formål å vekke større interesse for verdensforbundets arbeid.²⁵⁰ Under kongressen ble det valgt ny ledelse. Lady Aberdeen gikk av som president, og inn i rollen som visepresident. Amerikanske May Wright Sewall tok over som president. Den tidligere omtalte privatsekretæren til Lady Aberdeen, Theresa Wilson, fikk vervet som forbundets forretningsfører.²⁵¹ May Wright Sewall hadde først nektet å ta på seg presidentvervet. Hun var ikke rik, og hadde ikke råd til å legge ut for alle utgifter slik Lady Aberdeen hadde gjort. Først

²⁴⁶ *Nylænde*, 15. juni 1899, side 178.

²⁴⁷ Rupp (1997), side 52.

²⁴⁸ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning for 1899, side 139.

²⁴⁹ *Nylænde*, 15. juli 1899, side 212.

²⁵⁰ *Nylænde*, 1. oktober 1899, side 290.

²⁵¹ *Nylænde*, 15. juli 1899, side 212.

da ledelsen i ICW gikk med på at hun skulle få dekket sine reiseutgifter, tok hun på seg vervet. I 1906 begynte ICW å gi reisestipender til kvinnene som ledet organisasjonen.²⁵²

Gina Krogs mange artikler i *Nylænde* etter kongressen gir et innblikk i hvordan de norske kvinnene opplevde møtet med den internasjonale kvinnebevegelsen: «Man leter efter ordene, efter de rette betegnelser. Storartet, enestaaende, merkelig?»²⁵³ På åpningsmøtet var det 2000 tilhørere til stede. Delegatene satt på en plattform, og ble ropt opp og presentert én etter én. Lady Aberdeen holdt tale. Hun ble fulgt av Susan B. Anthony som talte om 50 års kvinnekamp. Etter henne var det taler av den øvrige ledelsen i ICW, før turen kom til delegatene fra nasjonalrådene. Deretter kom alle «de rare landene, Kina, Indien, Palæstina, Persien osv. Saa kom vi andre, og Norge langt ud i rækken.»²⁵⁴ Det er tydelig at Krog kjedet seg, og mente talene var for lange: «Ja, alvorlig talt, det var en taalmodighetsprøve, som ingen af mine fiender havde grund til at misunde mig.»²⁵⁵ Gina Krog skulle i ilden på kongressens første dag. På forhånd hadde hun forberedt talen om kvinnestemmeretten i Norge. Hun hadde øvd og funnet ut at det ville ta 17-18 minutter å lese opp det hun hadde skrevet. Ved møtets start gjorde imidlertid ordstyreren oppmerksom på at taletiden til hver enkelt var på 10 minutter. For Gina Krog skapte dette stor usikkerhet. Like før hun gikk opp på podiet hvisket Susan Anthony, den berømte amerikanske kvinnestemmerettsforkjemperen, til henne at hun måtte snakke høyt. Gina Krog snakket så fort hun kunne, men ble likevel avbrutt av ordstyreren før hun var ferdig. Krog syntes også at det var vanskelig å holde talen på engelsk: «Det er et fremmed sprog, det gaar ikke saa glat, som naar man mishandler sit eget sprog.»²⁵⁶

Det var en Gina Krog som følte seg noe på bortebane som her kommer til syne. Muligens var hun berørt av å befinne seg i samme selskap som de kvinnene hun i årevis har skrevet om i *Nylændes* spalter? Følgende sitat kan tyde på det: «Her fik man høre Englands og Amerikas ypperlige kvindestemmerettsforkjæmpere tale sin sag kraftigt og overlegent.»²⁵⁷ Det trenger imidlertid ikke å være slik at hun følte seg så bortkommen som disse uttalelsene kan tyde på. Ragna Nielsens biograf, Mari Jonassen, finner ikke spor av at de norske kvinnene følte seg

²⁵² Rupp (2010), side 141.

²⁵³ *Nylænde*, 15. juli 1899, side 212.

²⁵⁴ *Nylænde*, 15. juli 1899, side 212.

²⁵⁵ *Nylænde*, 15. juli 1899, side 212.

²⁵⁶ *Nylænde*, 15. september 1899, side 283.

²⁵⁷ *Nylænde*, 15. september 1899, side 283.

mindreverdige i det aristokratiske selskapet i London. Jonassen skriver at Ragna Nielsen gikk på talerstolen for å snakke om fellesundervisningen. Om denne opptreden, skriver hennes biograf: «Den 1. juli gikk hun opp på podiet og talte med en «samtidig blød, bøielig og dog fyldig og klar stemme» til de mange hundre delegatene på kongressen i London.»²⁵⁸ Det var heller ikke noe å si på språkferdighetene. Ifølge Jonassen snakket engelsklæreren Ragna Nielsen sannsynligvis et prikkfritt engelsk.²⁵⁹ Som belegg for dette viser hun til det håndskrevne manuskriptet på talen.

Det er imidlertid slik at det på denne tiden ikke nødvendigvis var en sammenheng mellom evnen til å lese og skrive engelsk, og evnen til å snakke språket. Kildene jeg har funnet forteller at dette var to vidt forskjellige ting. Kvinnesakskvinnene opplevde det som en stor utfordring å snakke engelsk. Så sent som i 1908 oppga Fredrikke Marie Qvam språkproblemer som et problem for kvinnebevegelsen. Ifølge Qvam snakket de fleste kvinnesakskvinnene ikke engelsk: «On the contrary most of them declare themselves unable to speak in english; most of them read and write foreign languages, but to speak them – and especially to make a speech in them – is another and much more difficult thing.»²⁶⁰ I dette brevet satte Fredrikke Marie Qvam meget presist ord på hva som var hovedutfordringene når det gjaldt de norske kvinnenenes internasjonale engasjement i perioden fram til 1913:

When we have been happy enough to catch a suffrage-worker who is on the same time a linguist, comes the main obstacle; she must pay her journey and all the expences for the Congress herself. Do you believe that we can find many Norwegian Suffragists, that are also linguists and capitalists?²⁶¹

Dette brevet, skrevet på et noe ubehjelpelig engelsk, forteller at få av de norske stemmerettsaktivistene snakket engelsk og hadde økonomiske midler til selv å betale for deltakelse i det internasjonale arbeidet. Kildene forteller videre at mangelfulle språkkunnskaper var et problem som strakk seg helt til toppledelsen i kvinnebevegelsen. Fredrikke Marie Qvam oppga selv at hun ikke snakket engelsk.²⁶² I Gina Krogs arkiv finnes det også et dokument som tyder på at heller ikke hun mente hun behersket språket godt. Dokumentet har tittelen «The study of English in Oxford». Dette er et informasjonskriv for utenlandske kvinner som skulle studere engelsk ved Universitetet i Oxford sommeren 1907.

²⁵⁸ Jonassen (2011), side 167.

²⁵⁹ Jonassen (2011), side 167.

²⁶⁰ Brev fra Fredrikke Marie Qvam til Carrie Chapmann Catt. Brevet er udatert, men skrevet sommeren 1908.

²⁶¹ Brev fra Fredrikke Marie Qvam til Carrie Chapmann Catt. Brevet er udatert, men skrevet sommeren 1908.

²⁶² Brev fra Fredrikke Marie Qvam til Carrie Chapmann Catt. Brevet er datert 28.09.1909.

Kurset inneholdt mange forelesninger i engelsk uttale.²⁶³ Det framgår ikke av kilden om Krog faktisk deltok på kurset. Men siden det er bevart svært lite materiale etter Krog, er det grunn til å tro at dokumentet er tatt vare på fordi hun deltok. Dette betyr i så fall at Gina Krog i en alder av 60 år satte seg på skolebenken slik at hun bedre kunne holde taler på engelsk og kommunisere med sine internasjonale kontakter. Det forteller igjen hvor viktig det internasjonale arbeidet må ha vært for Krog.

Betzy Kjeldsberg (1866-1950) har også satt ord på språkproblemene i forbindelse med at hun i 1909 holdt en tale på en stemmerettskongress i London:

Jeg husker det ble munterhet under min tale, og til å begynne med forstod jeg ikke hva de lo av. Det viste seg imidlertid at jeg hadde fortalt at Norge sendte «sheeps» med pitprops over til England, så det var god grunn til latteren. Så lærte jeg det.²⁶⁴

Betzy Kjeldsberg forvekslet altså de engelske ordene for skip og sau, og gjorde seg til latter. Kjeldsberg var Norges første kvinnelige fabrikkinspektør. Hun var med på stiftelsen av både Norsk Kvinnesaksforening og Landskvinnestemmerettsforeningen. Kjeldsberg deltok på svært mange internasjonale kongresser. Mellom 1926 og 1930 var hun også visepresident i ICW.²⁶⁵

Krav til språkkunnskaper og økonomi var noe som gjorde at ICW ble en organisasjon for eliten. Organisasjonen hadde tre offisielle språk – engelsk, tysk og fransk. Ved flere anledninger oppfordret Lady Aberdeen medlemmene til i det minste å lære seg å forstå de tre språkene. Men muligheten til dette var forbeholdt en privilegert elite. Det var ikke bare de norske kvinnesakskvinnene som så på dette som et problem. Dette gjaldt i stor grad kvinner fra alle andre land som ikke hadde engelsk, fransk og tysk som morsmål.²⁶⁶

Den første ICW-kongressen de norske kvinnene deltok på i London i 1899, og deres opplevelse av den, er helt sentral. De sto fortsatt utenfor organisasjonen. Likevel deltok de aktivt i programmet. Erfaringene de høstet disse London-dagene kunne fortelle dem om det var verdt bryet å melde seg inn. Kanskje kunne kongressen også gi svar på spørsmålet om hva den norske stemmerettskampen kunne tjene på internasjonalt samarbeid? ICW tok ikke aktivt

²⁶³ Dokument med tittel: «The study of English in Oxford». Hentet fra Gina Krogs arkiv.

²⁶⁴ Kjeldsberg (1931), side 56.

²⁶⁵ Kjeldsberg (1931), side 6.

²⁶⁶ Rupp (2010), side 141 og 142.

stilling til stemmerett for kvinner. Likevel ble spørsmålet i aller høyeste grad diskutert på kongressen. Ifølge Gina Krog var stemmeretten kongressens kjæledegge.²⁶⁷ Det var også dette temaet hun hadde blitt invitert til London for å snakke om.

I talen tok Krog for seg den politiske utviklingen i Norge fra 1814 og framover, med vekt på kvinnes stilling. Hun fortalte kvinnene i London at spørsmålet om stemmerett for kvinner ble behandlet i Stortinget allerede i 1890, men siden da hadde kampen opplevd et tilbakeslag. Situasjonen var nå dyster. Gina Krog knyttet tilbakeslaget til det stadig dårligere forholdet til Sverige. Ifølge Krog hadde konflikten rundt konsulatsaken direkte påvirket kvinnesaken. På hvilken måte dette hadde skjedd, ga hun ikke svar på. Kanskje er det grunn til å spørre om formålet med disse uttalelsene var å hevde norske interesser? Talen ble holdt i opptakten til unionsoppløsningen. Gina Krog var, i likhet med flere andre av kvinnesaks pionérene, brennende opptatt av norsk selvstendighet i forhold til Sverige. Flaggløven, som innebar at det norske flagget skulle være rent, uten unionsmerket i venstre hjørne, trådte i kraft i 1899. Dette hadde lenge vært en kampsak for Venstre og det ble regnet som en stor seier da loven gikk igjennom.²⁶⁸ Talen kan derfor leses som et ledd i den nasjonalistiske retorikken som blomstret i Norge på denne tida. Det Krog sa videre peker i samme retning. Her knyttet hun utvidelsen av mannstemmeretten direkte til unionsspørsmålet:

Det liberale parti, som har været det ivrigste i at hævde landets nationale uafhængighed, har samtidig havt som sit program almindelig stemmeret (mandsstemmeret), den ildnende kamp for vor nationale sag har fremmet udvidelse af stemmeret for mænd og har fjernet vore krav.²⁶⁹

I talen viste hun til at Venstre i 1897 kom inn på Stortinget med nok mandater til alene å vedta grunnlovsendringer uten støtte fra andre partier. Denne makten ble brukt til å innføre allmenn stemmerett for menn, men bare 33 representanter stemte for kvinnestemmeretten.²⁷⁰ Unionsspørsmålet gjorde altså at Venstre tonet ned sitt engasjement for kvinnes stilling, ifølge Gina Krog. Det er uklart hva hun egentlig sikter til her. Det er ingenting i Stortingsdebattene rundt stemmeretten som peker på at motviljen mot å gi kvinner stemmerett hadde noe å gjøre med unionsspørsmålet.

²⁶⁷ Nylænde, 15. september 1899, side 283.

²⁶⁸ Hagemann (1997), side 211-212.

²⁶⁹ Nylænde, 15. november 1899, side 342 og 343.

²⁷⁰ Nylænde, 15. november 1899, side 343.

Gina Krog la i talen heller ikke skjul på at den norske kvinnebevegelsen var splittet i stemmerettssaken. Men dette var ikke bare et onde, ifølge henne. Den hadde også skapt ny giv og kraft i arbeidet. Krog sa i London at kvinner over hele Norge hadde begynt å våkne til liv. Hennes håp var at hvis kvinnene nå holdt sammen, så skulle ingenting ødelegge for dem.²⁷¹ I denne talen var det strategen Gina Krog som snakket, på flere plan. For det første berørte hun strategien i stemmerettskampen. Strategien var nå å bygge opp en massebevegelse. Det holdt ikke å være en liten flokk borgerskapskvinner i Kristiania som kjempet for stemmeretten. De måtte bli flere om kampen skulle vinnes. Disse uttalelsene kan dermed ses på som en videreføring av det hun hadde tatt til orde for tidligere, nemlig dannelsen av en bred sammenslutning, et norsk nasjonalråd. Talen underbygger dermed det Gro Hagemann har pekt på, nemlig at dannelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd var et ledd i strategien for stemmeretten. Andre forhold i talen peker i retning av hevdelse av norske interesser i forhold til Sverige. På kongressen gikk Gina Krog langt i å si at unionen med Sverige sto i veien for norske kvinners stemmerett. Implisitt; Norge måtte få sin suverenitet, slik at de norske kvinnene kunne få sin. Antakeligvis gjorde Gina Krog i London et forsøk på å samle støtte for Norges sak, gjennom å vise til at Sverige sto i veien for stemmeretten. Denne talen, selv om den hadde stemmeretten som tema, handlet like mye om forholdet til Sverige.

Det kan virke som om Norges frigjøring fra Sverige, og kvinnenenes stemmerett for Gina Krog var to sider av samme sak. Det ene avhang av det andre. Ida Blom har sett på Gina Krogs forhold til unionsspørsmålet. Ifølge Blom mente Gina Krog at å kjempe for kvinnesaken var det samme som å arbeide for Norges interesser. Hun siterer en uttalelse Gina Krog kom med i 1905 som belegg for denne påstanden: «Jeg konkluderer: Norges sak er kvinners sak og vice versa...». Ifølge Ida Blom betyr dette betyr at Gina Krog så på stemmeretten som et tegn på at kvinnene hørte med til folket: «Dette demokratiske krav var dermed integrert i følelsen av nasjonal tilhørighet.»²⁷² Jeg har allerede vist at nasjonsspørsmålet stakk dypt hos Fredrikke Marie Qvam. Talen i London i 1899 viser at det samme gjaldt for Krog. Det synes også klart at det for henne ikke var et motsetningsforhold mellom stemmeretten og unionsspørsmålet. De to spørsmålene hang sammen, også i det internasjonale arbeidet.

²⁷¹ *Nylænde*, 15. november 1899, side 343.

²⁷² Blom (1993), side 432 og 433.

Gina Krog tar fatt

Kongressen i London feide tvilen av banen når det gjaldt hva som var veien videre når det gjaldt den norske kvinnebevegelsens internasjonale engasjement. I hvert fall var ikke Gina Krog lenger i tvil: «En bedre form for sammenslutning indenlands kan vi umulig finde end denne, som saa mange af de ypperste kvinder af forskjellige nationer uafsladelig arbeider paa at fuldkommengjøre.»²⁷³ Planen om å danne en sammenslutning av kvinnesaksforeningene, slik hun tidligere hadde tatt til orde for som en mulig farbar vei, var nå forlatt: «Jeg er mere end nogensinde overbevist om, at vi maa danne et norsk kvinderaad inden næste femaarlige møde. Norge *maa* ikke længer være urepræsenteret, og man er ikke repræsenteret uden gennem et nationalt forbund.»²⁷⁴

I forbindelse med markeringen av Norske Kvinners Nasjonalråds 25-årsjubileum, skrev Fredrikke Mørck at Gina Krog ville bruke nasjonalrådet til å samle kvinnene, styrke solidaritetsfølelsen og komme i kontakt med kvinner i andre land. Ifølge Mørck var dette siste momentet svært viktig for Gina Krog: «Hun så den faren det var for et lite lands kvinner å leve avstengt. Med en aldri sviktende tro gikk hun i ilden for sin idé, og ved sitt utrettelige arbeid vant hun over den treghet som alltid møter det nye og det ukjente.» Ifølge Mørck var det vanskelig for Krog å få de andre kvinnene til å skjønne at ICW bar i seg mer enn en tom organisasjonsform: «Det *var* en form, men det stod til kvinnene selv å fylle den med innhold.»²⁷⁵ Og det var akkurat det de norske kvinnene gjorde i årene etter dannelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd i 1904.

Selv om Gina Krog hadde stått for hovedkontakten med ICW i årene etter Theresa Wilsons besøk i 1896, var det først etter London-kongressen at hun virkelig tok fatt på arbeidet med å danne et norsk nasjonalråd. Før dette kan det virke som det var ICW som presset mest på Krog, og ikke omvendt. Det var ICW som henvendte seg til henne for å få utnevnt en norsk Æresvisepresident. I utgangspunktet forsøkte Gina Krog å finne en annen som kunne ta på seg oppdraget, men da hun kom til London fant hun ut at ICW-ledelsen allerede hadde foretatt sitt valg og utpekt henne til rollen.²⁷⁶ Gina Krog orienterte også ledelsen i ICW om delegatstriden: «Jeg maatte betro Den internationale bestyrelse lidt om, hvor ildeset som

²⁷³ *Nylænde*, 1. juli 1899, side 196.

²⁷⁴ *Nylænde*, 15. august 1899, side 227.

²⁷⁵ *Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år* (1929), side 20.

²⁷⁶ *Nylænde*, 15. august 1899, side 226.

repräsentant jeg havde været fra enkelte hold for samtidig at bede mig fritaget for mit hverv, om jeg skulde erfare, at min person var en hindring for sammenslutning.»²⁷⁷ Ut fra dette sitatet kan det virke som om det var så viktig å få stablet et norsk nasjonalråd på beina, at Krog var villig til å tre tilbake hvis det skulle være nødvendig. Om hun faktisk mente dette, er vanskelig å si. Marit Tokheim trekker det i tvil. Hun skriver at det er mest sannsynlig at Krog gjorde seg ydmyk for «å vise at sak var viktigere enn posisjon, og derved høste ytterligere sympati.»²⁷⁸ Det er ikke sikkert at det forholder seg slik. Jeg har tidligere vist at Gina Krog følte seg alene når det gjaldt det internasjonale arbeidet. I 1897 hadde hun også blitt kastet som formann i Kvinnestemmerettsforeningen, som hun selv hadde vært med på å grunnlegge. Konflikten rundt hvem som skulle sendes som delegat til London-kongressen stakk dypt. Kildene forteller at Gina Krog tok seg svært nær av den. Antakeligvis mente Gina Krog at hun burde fratre som Æresvisepresident, dersom hun sto i veien for dannelsen av et norsk nasjonalråd. Det har vært en tendens til å framstille Gina Krog som mektig og suveren. Men når en ser på den Gina Krog som engasjerte seg internasjonalt, trer en mer sårbar skikkelse fram.

«My dear Miss Krog», skrev den nyvalgte presidenten i ICW, May Wright Sewall, i et brev til Gina Krog i etterkant av London-kongressen.²⁷⁹ I brevet blir Krog bedt om å legge særlig vekt på at små nasjoner hadde like stor innflytelse innenfor ICW som de større lands kvinnebevegelser. I opptakten til unionskrisa visste ICW-ledelsen hvilke norske knapper det lønte seg å trykke på. Krog fikk også beskjed om å legge vekt på at små foreninger fikk stor innflytelse:

Jeg haaber at de ikke fra begyndelsen af vil undlade at gjøre det forstaaeligt for norske kvindeforeninger, at et lidet selskab i deres nationale raad vil repraesentere lige saa mange stemmer som den største forening, siden hensigten er at faa alle de ideer, til hvis udbredelse kvinder har sluttet sig sammen, repraesenteret i ethvert nationalt raad.²⁸⁰

I brevet kom det fram at det nå var opp til Krog å få dannet et norsk nasjonalråd. Det er altså ingen tvil om at det er en bred organisasjon Gina Krog hadde fått i oppdrag å danne i Norge. Alle de små foreningene rundt omkring i landet skulle få like mye makt som de store foreningene. Dette var helt i tråd med den organisasjonsmodellen ICW hadde valgt

²⁷⁷ Nylænde, 15. august 1899, side 227.

²⁷⁸ Tokheim (1975), side 33.

²⁷⁹ Nylænde, 15. august 1899, side 241.

²⁸⁰ Nylænde, 15. august 1899, side 243.

internasjonalt der små land hadde like mange delegater som de store. Nå skal det sies at ledelsen i ICW, og dermed også kanskje den reelle makta i organisasjonen, lå hos representanter for store land, som USA og Canada. Fram til 1913 hadde Norge ikke på noe tidspunkt lederposisjoner i ICW.²⁸¹

Selv om sommeren 1899 for alvor markerte startskuddet for den norske kvinnebevegelsens internasjonale engasjement, var det først i 1902 med det nordiske kvinnemøtet i Kristiania, at arbeidet med å danne et nasjonalråd virkelig startet. I de første årene etter 1899 vendte de norske kvinnene igjen fokus mot hjemlige forhold og den nasjonale og kommunale stemmerettskampen. Da det i 1900 skulle avholdes to store kvinnekongresser i Paris, en i juni og en annen i september, ble det ikke sendt representanter fra Norge.²⁸² I anledning kongressene flyttet ICW sitt hovedkontor til Paris, og arrangerte også et rådsmøte der i juni samme år. Kongressene var arrangert av den franske regjering, og hadde et offisielt preg. ICW-presidenten sendte et brev til Gina Krog med forespørsel om den norske regjeringen hadde utnevnt representanter til kongressene. Krogs svar viste at lite hadde endret seg etter kongressen i London: «Jeg behøver vist ikke fortælle, at jeg har måttet svare nei», skrev hun til *Nylændes* lesere om svaret hun hadde sendt til May Wright Sewall.²⁸³

Til tross for at den norske regjeringen ikke bevilget midler, ble Norge likevel representert på kongressene, samt på ICWs rådsmøte. Gina Krog fikk Marna Aars (f. Aall) til å være stedfortreder for seg.²⁸⁴ Marna Aars hadde mulighet til å representere Norge fordi hun oppholdt seg i Paris. Den norske kvinnebevegelsen løste altså representasjonen slik den ofte hadde gjort tidligere. Norske kvinner som oppholdt seg på konferansestedene representerte kvinnebevegelsen, og skrev fyldige referater i *Nylænde* om hva som hadde skjedd. Dette gjorde også Marna Aars fra sommerens begivenheter i Paris.²⁸⁵ I årsberetningen for LKSF for år 1900 sto det at Aars representerte denne organisasjonen på kongressen i Paris i september og at hun leste opp en skrevet beretning.²⁸⁶

²⁸¹ Rupp (1997), side 63.

²⁸² *Nylænde*, 1. mai 1900, side 129.

²⁸³ *Nylænde*, 15. juni 1900, side 185.

²⁸⁴ Marna Aars (1873-1949) var en norsk forfatter og kvinnesaks kvinne. Hun ga ut flere bøker, og skrev også i *Nylænde*.

²⁸⁵ *Nylænde*, 15. juli 1900, side 209.

²⁸⁶ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning for 1900.

Året etter, i 1901, lå det internasjonale arbeidet helt nede. Årsaken var at den norske kvinnebevegelsen brukte alle sine krefter på å få gjennom den kommunale stemmeretten, samt sørge for at kvinnene stemte og stilte til valg. Innføringen av begrenset kommunal stemmerett for kvinner var en stor seier for den norske kvinnebevegelsen, som hadde samlet inn 12 000 underskrifter til støtte for kravet.²⁸⁷ Fordi hun arbeidet med denne saken, dro heller ikke Gina Krog til ICWs møte i Haag i juli 1901. I stedet for ble det sendt en rapport til Haag om seieren. ICW-ledelsen svarte at de håpet innføringen av den kommunale stemmeretten vil føre til at planene om å danne et norsk nasjonalråd ville bli realisert. Gina Krog var optimist. Hun trodde seieren ville øke lysten til å kaste seg inn i det internasjonale arbeidet.²⁸⁸ Allerede under det nordiske kvinnesaksmøtet året etter ble det satt ytterligere fart i planene om et norsk nasjonalråd.

Nordisk møte

Det nordiske kvinnesaksmøtet ble avholdt 3.-7. juli 1902 i Kristiania. Cirka 300 deltagere, hvorav om lag 90 delegater, var til stede på møtet, som samlet kvinnebevegelsen fra Sverige, Danmark og Norge.²⁸⁹ Ifølge *Nylænde* var den viktigste saken som ble tatt opp spørsmålet om dannelsen av Norske kvinners nasjonalråd. Svenske og danske representanter fortalte om opprettelsen av nasjonalråd i sine hjemland.²⁹⁰ Sverige fikk sitt nasjonalråd i 1896, mens det danske nasjonalrådet var opprettet i 1899.²⁹¹ Gina Krog holdt et foredrag om ICW. Der gikk hun inn for dannelsen av en norsk avdeling av organisasjonen.²⁹² Krog la vekt på små staters mulighet til å hevde seg, samt fredstanken. Talen var et varmt forsvar for ICW: «Og aldrig er vel de smaa staters ret og betydning tydeligere anderkjent end gennem forbundets program.»²⁹³ Krog knyttet viktigheten av det internasjonale engasjementet opp til unionskonflikten. Argumentasjonen gikk også denne gangen på hensynet til Norge. Det var retten til å eksistere som en liten nasjon blant nasjonene som sto på spill.²⁹⁴ Hun sa:

²⁸⁷ Blom (1993), side 433.

²⁸⁸ *Nylænde*, 1. august 1901, side 232.

²⁸⁹ Jonassen (2011), side 190-191.

²⁹⁰ *Nylænde*, 1. og 15. august 1902, side 222.

²⁹¹ Rupp (1997), side 16.

²⁹² *Nylænde*, 1. september 1902, side 255.

²⁹³ *Nylænde*, 1. september 1902, side 256.

²⁹⁴ *Nylænde*, 1. september 1902, side 263.

Findes der nu et folk for hvem et saadant forbund passer bedre end det norske – det findes vist ikke. Fordi vi er et lidet folk, fordi vi er et folk i kamp for vor ret og selvstændighed, fordi vi er et folk som fortærer os selv og afslappes ved isolering og afstænging- derfor passer det for os.²⁹⁵

Konteksten disse ordene ble sagt i, et nordisk møte med svenske representanter i salen, kan selvfølgelig ha påvirket Krog. Budskapet ble kanskje ekstra spisset når det gjaldt vektleggingen av norske interesser? Det er en viktig forskjell mellom denne talen og den hun holdt i London tre år tidligere. I London var det unionssakas betydning for stemmeretten som var utgangspunktet: Unionen med Sverige hadde negativ påvirkning på stemmerettskampen. Denne gangen handlet det om hva Norge som nasjon kunne tjene på medlemskap i ICW. Til tross for at denne organisasjonen forbød propaganda, ble den for Krog ikke bare et redskap i stemmerettskampen, men også i striden om unionen. Dette viser at argumentasjonen for å gå inn i ICW ble knyttet opp mot nasjonens interesser i større grad enn til stemmerettsspørsmålet. Når dette er sagt; kanskje var det en distinksjon mellom hva lederne for kvinnebevegelsen kunne si offentlig, og hva de faktisk mente? I det klimaet som var i Norge under opptakten til unionsoppløsningen er det ikke rart at hun tok i bruk småstatsretorikken. Samtidig er det ingen tvil om at stemmeretten var den store saken, slik det hadde vært helt siden hennes berømte tale i Kvinnesaksforeningen i 1885. Men Gina Krog kunne ikke bruke stemmeretten som argumentasjon for å danne et nasjonalråd: ICW tok ikke stilling til spørsmålet og forbød propaganda blant sine medlemmer.

I talen avviste Gina Krog igjen det gamle forslaget fra Anna Gjøstein om å lage et landsforbund av kvinnesaksforeningene og kvinnestemmerettsforeningene. Krog ønsket gjennom dannelsen av nasjonalrådet å samle hele den norske kvinnebevegelsen. I tråd med ICWs lover kunne nasjonalrådet ikke dannes på et program med spesielle saker. Men som Krog sa på møtet, og her kom hun med en viktig presisering: «Er først raadet dannet, kan det ta hvad forholdsregler det vil, arbeide for hvilkesomhelst sag man blir enig om. For husk det internationale styre har intet med at lægge sig i de indre anliggender.»²⁹⁶ Selv om Gina Krog ikke sa det rett ut, tyder mye på at det også lå en klar innenlands strategi bak opprettelsen av nasjonalrådet; nemlig å samle bredden i den norske kvinnebevegelsen i kampen for stemmeretten.

²⁹⁵ Nylænde, 1. september 1902, side 257.

²⁹⁶ Nylænde, 1. september 1902, side 260.

På møtets tredje dag ble det presentert en plan om å samle kvinnebevegelsen gjennom andre former for landsorganisasjoner. Dette forslaget ble fremmet av Julie Mohr, som året før hadde blitt valgt inn i kommunestyret i Bergen, og Anna Gjøstein. Gjennom referatet i *Nylænde* kommer det ikke fram hva forslaget innebar.²⁹⁷ Utfallet av diskusjonen i etterkant ble at den store majoriteten støttet Gina Krogs plan om et nasjonalråd. Delegatene hadde ikke mandat fra sine hjemlige foreninger til å stemme over saken. Derfor kom de sammen dagen etter at møtet var slutt og satte ned en hjelpekomité. Denne skulle bistå Gina Krog i arbeidet med å danne nasjonalrådet.²⁹⁸ Hjelpekomitéen besto av Betzy Kjeldsberg, Ragna Nielsen, Julie Randers fra Horten, Fredrikke Mørck, Anna Mossevig og Grude Koht.²⁹⁹

Det var ikke opp til hjelpekomitéen å ta de store prinsipielle veivalgene på vegne av den nye organisasjonen. Lovene var fastlagt, og programmet var klart etter internasjonalt mønster. Det viktigste komitéen måtte ta stilling til var nasjonalrådets organisasjonsform. Her ble det bestemt at det skulle dannes en sammenslutning av lokale råd og landsorganisasjoner. Hver av disse var en organisasjonsenhet og fikk samme status innenfor nasjonalrådet.³⁰⁰ Et lokaleråd måtte bestå av minst tre lokale foreninger, for eksempel en sanitetsforening, et ledd av Hjemmenes vel og en kvinnesaksforening. I tillegg kunne landsforeninger og landsorganisasjoner slutte seg til nasjonalrådet. Skillet mellom hva som ble regnet som en landsforening, og hva som var en landsorganisasjon kommer ikke klart fram i kildene.³⁰¹ Etter at hjelpekomitéen hadde tatt stilling til organisasjonsform, ble de ulike foreningene kontaktet.

Planen lykkes

1. november 1902 sto innbydelsen til å danne Norske Kvinners Nasjonalråd på trykk i *Nylænde*. I innbydelsen ble det redegjort for organisasjonsformen, og hva som skulle til for å danne lokaleråd. Foreningene ble bedt om å sette seg i kontakt med andre kvinneforeninger innenfor sitt geografiske område og danne slike lokaleråd.³⁰² Det ble satt en frist til å danne lokaleråd på tre måneder, men denne ble senere utvidet. Sommeren 1903 var det stiftet 15 lokaleråd rundt omkring i landet. Det var nå klart at oppslutningen var stor nok til at

²⁹⁷ *Nylænde*, 1. og 15. august 1902, side 220.

²⁹⁸ *Nylænde*, 1. og 15. august 1902, side 223.

²⁹⁹ *Nylænde*, 1. september 1902, side 267.

³⁰⁰ Tokheim (1975), side 37.

³⁰¹ Tokheim (1975), side 38.

³⁰² *Nylænde*, 1. november 1902, side 325.

nasjonalrådet kunne dannes. De nødvendige sju lokalrådene, som ICW krevde, var på plass.³⁰³ I tillegg hadde landsforeninger og landsorganisasjoner bestemt seg for å bli med. Lokale stemmerettsforeninger og kvinnesaksforeninger dannet ryggraden i den nye organisasjonen. Arbeiderkvinnene og deres organisasjoner var fraværende.³⁰⁴

8. januar 1904 ble Norske Kvinners Nasjonalråd konstituert, og samtidig innmeldt i International Council of Women. Nasjonalrådet besto ved stiftelsen av totalt 25 forskjellige ledd, hvorav åtte var landsforeninger og 17 var lokalråd. Hver av lokalrådene besto av minst tre lokale foreninger fra sitt område.³⁰⁵ Det første styret i nasjonalrådet var velkjente navn i kvinnebevegelsen. Formann ble Gina Krog. Fredrikke Marie Qvam ble nestformann. Grude Koht fra Kristiania ble korresponderende sekretær. Betzy Kjeldsberg fra Drammen ble protokollerende sekretær, samt at Katti Anker Møller ble valgt til kasserer.³⁰⁶ I tråd med ICWs lover ble det ikke tatt stilling til konkrete saker på det konstituerende møtet. Ifølge Marit Tokheim hadde møtet heller ikke mandat til å ta avgjørelser om nasjonalrådets kommende arbeid.³⁰⁷ Men, som Gina Krog hadde sagt i talen sin på det nordiske kvinnesaksmøtet to år tidligere, så la ikke ICW sentralt seg bort i nasjonalrådenes arbeid når disse var stiftet. Derfor kunne det bare noen få måneder etter stiftelsesmøtet gå ut et brev til lokalrådene som tydelig fortalte at styret i Nasjonalrådet visste akkurat hva organisasjonen skulle brukes til. I brevet, som var datert 31. mai 1904, ba styret lokalrådene om å engasjere seg i det kommende kommunevalget. Bakgrunnen var bekymring for at kvinnene ikke ville stemme:

Styret for N.K.N. vil derfor tillade sig at henstille til alle lokalraad om de ikke skulde finde det tjenligt i saa vid udstrekning som mulig at hjelpe kvinderne ved forestående kommunevalg f.eks ved oplysninger om stemmeretsregler, møder med oplysnende foredrag om komunale anliggender o.s.v, som kunde klarne begrebene og fremme kvindernes deltagelse ved valgene.³⁰⁸

Dette viser at Gina Krog og resten av den nyvalgte ledelsen i nasjonalrådet hadde planene klare for hva denne brede organisasjonen skulle brukes til i stemmerettskampen. Likevel la de

³⁰³ Nylænde, 15. april 1903, side 113.

³⁰⁴ Landsorganisasjonene som var med fra starten var: Kvinnelige Studenters Klubb, Kvinnestemmerettsforeningen, Hjemmenes Vel, Centralstyret for de norske sedelighetsforeninger, Norske Kvinners Sanitetsforening, Høiere Skolers Landslærerinneforeninger, Norske Kvinners Totalavholdsselskap og LKSF. Kilde: Tokheim (1975), side 40.

³⁰⁵ Nylænde, 15. januar 1904, side 20.

³⁰⁶ Nylænde, 15. januar 1904, side 23.

³⁰⁷ Tokheim (1975), side 44.

³⁰⁸ Brev fra styret i NKN til lokalrådene 31. mai 1904.

gang på gang vekt på at nasjonalrådet ikke var en propagandaorganisasjon. Det var det internasjonale arbeidet som skulle stå i fokus, og samarbeidet mellom kvinner. Etter splittelsen i kvinnebevegelsen på slutten av 1800-tallet, skulle uoverensstemmelsene glattes over og troppene samles. En sak den norske kvinnebevegelsen kunne samles om i opptakten til unionskrisa var at Norge måtte bli mer synlig internasjonalt. Det var på tide å tre ut av Sveriges skygge.

Hektisk i Berlin

ICWs femårige kongress ble i 1904 lagt til Berlin. Siden den forrige kongressen i London, hadde organisasjonen vokst fra 9 til 19 tilsluttede nasjonalråd.³⁰⁹ Gina Krog var selvskreven som delegat til kongressen i kraft av formannsvervet i Nasjonalrådet. I tillegg ble Anna Hvoslef og Fredrikke Mørck sendt som delegater. Anna Hvoslef (1866-1954) var en av Norges første kvinnelige journalister. I fem år var hun også formann i Norsk Kvinnesaksforening (1930-1935).³¹⁰ Fredrikke Mørck (1861-1934) var lærerinne, og aktiv kvinnesakskvinne. Hun ble valgt inn i det første styret i LKSF, og tok også over som redaktør for *Nylænde* etter Gina Krogs død i 1916.³¹¹ Utover disse var også Randi Blehr, Caroline Steen, Katti Anker Møller og Betzy Kjeldsberg til stede som tilhørere på kongressen.³¹² Det var på denne kongressen at Kjeldsberg ble opptatt av det internasjonale arbeidet. I Berlin stiftet hun personlig bekjentskap med stemmerettslederne Susan B. Anthony og presten Anna Shaw: «Begge disse kvinnene samlet flere av oss unge omkring sig, de fortalte oss om de kampende hadde gjennomført i Amerika og opildnet oss til å fortsette kampen for stemmeretten hjemme i Norge. Vi holdt også det løftet vi ga dem.»³¹³

Kongressen var delt i fire hovedtema: Kvinners utdanning, kvinners arbeid, sosiale institusjoner og kvinners rettslige stilling. Kvinnekongressene fikk mye oppmerksomhet i arrangørbyene. På velkomstmøtet i Berlin var det 4000 gjester til stede.³¹⁴ I tillegg ble det

³⁰⁹ The Bulletin of the International Council of Women
Nr 4, November 1904, side 26.

³¹⁰ Lønnå (1996), side 334.

³¹¹ http://nbl.snl.no/Fredrikke_M%C3%B8rck/utdypning

³¹² *Nylænde*, 15. juni 1904, side 182.

³¹³ Kjeldsberg (1931), side 6.

³¹⁴ The Bulletin of the International Council of Women
Nr 4, November 1904, side 29.

også avholdt store propagandamøter om blant annet kvinnestemmeretten.³¹⁵ Gina Krog hadde heller ikke ligget på latsiden siden stiftelsen av Nasjonalrådet i januar. Til kongressen hadde hun fremmet et resolusjonsforslag. Dette er for øvrig det eneste forslaget som nevnes i ICW-bulletinen i forkant av kongressen: «Among the resolutions that will be placed on the Agenda, is one proposed by Froken Gina Krog, concerning the fearful evil, the ‘White Slave Traffic’.»³¹⁶ Internasjonalt hadde arbeidet mot den hvite slavehandelen startet med en konferanse i 1899, men det var altså Gina Krog som sørget for at kampen mot utnytting av kvinner ble satt på ICWs dagorden.³¹⁷ På kongressen ble Krogs forslag vedtatt. Det ble nedsatt en komité. Hvert nasjonalråd ble bedt om å utpeke et medlem til denne.³¹⁸

I Berlin ble også stemmerettsspørsmålet endelig satt på ICWs agenda. Dette ble gjort i forsøk på å demme opp for konkurranse fra kreftene som ønsket å stifte en egen stemmerettsorganisasjon i protest mot ICWs unnfalleshhet i saken. Forslaget gikk ut på at ICW gikk inn for stemmerett for kvinner på lik linje med menn. Dette ble enstemmig vedtatt.³¹⁹ Her ble det også nedsatt en komité, «Committee on Equal Political Rights for Women», for å jobbe med saken. Presten Anna Shaw ble valgt til å lede komitéen. Ved utnevnelsen sa hun at hun var fullstendig klar over at det var uenighet i nasjonalrådene når det gjaldt stemmerett for kvinner. Derfor ville ingen av medlemmene bli presset til å jobbe med saken.³²⁰ Kildene forteller ikke om taler som de norske kvinnene holdt på kongressen. Men det viktigste som skjedde i Berlin den sommeren var ikke ICW-kongressen, men stiftelsesmøtet til The International Woman Suffrage Alliance i forkant av kongressen.

Med president Carrie Chapmann Catt i U.S. National American Woman Suffrage Association i spissen, avholdt amerikanske stemmerettsforkjempere i 1902 en stemmerettskongress i Washington. Bakgrunnen var frustrasjon over ICWs manglende vilje til å spille en rolle i stemmerettsskampen. Kongressen, som samlet delegater fra ti land, bestemte at de skulle samles under ICW-kongressen i Berlin med det formål å stifte en internasjonal

³¹⁵ *Nylænde*, 1.mai 1904, side 135.

³¹⁶ The Bulletin of the International Council of Women
No 1, November 1903, side 3.

³¹⁷ Folkvord (2013), side 212-213.

³¹⁸ The Bulletin of the International Council of Women
Nr 4, November 1904, side 26.

³¹⁹ *Nylænde*, 1.september, 1904, side 265.

³²⁰ The Bulletin of the International Council of Women
Nr 4, November 1904, side 27.

stemmerettsorganisasjon.³²¹ I Norge gikk invitasjonen til å delta på stiftelsesmøtet til LKSF. LKSF ba Nasjonalrådet om at de allerede valgte delegatene til ICW-kongressen også representerte foreningen på stiftelsesmøtet. Dette ble godtatt. Men i slutten av april ble stiftelsesmøtet framskyndet til før kongressen. Dette gjorde at det ikke ble tid for Landskvinnestemmerettsforeningen til å ta stilling til forslaget til lover som var utsendt på forhånd. Det ble også vanskelig for delegatene å rekke til Berlin i tide.³²²

Da foreningen fant ut at stemmerettsforeningene i både Sverige og Danmark kom til å reise, satte de likevel alt inn på å være tilstede. Men verken Gina Krog eller Anna Hvoslef kunne dra så tidlig til Berlin. Også for Fredrikke Mørck ble det vanskelig. Et brev fra den svenske feministen Anna Margret Holmgren, overbeviste Mørck om å dra. Holmgren skrev: «Kära, låt inte Norge blir orepresenteradt».³²³ Hun minnet om at hvert land ville få seks stemmer på møtet, og at bare én delegat ville kunne avgi alle seks stemmene. Dette betød at det holdt å sende én person til Berlin. Denne korrespondansen viser, at selv om forholdet mellom Norge og Sverige på dette tidspunktet var kjølig, så eksisterte det samarbeid og kontakt mellom lederne for kvinnebevegelsen i de to landene. Fredrikke Marie Qvam hadde også pleid omgang med Anna Margret Holmgren mens hun var Statsministerfrue i Stockholm. Qvam lærte Holmgren om stemmerettsarbeid, og oppmuntret henne til å holde foredrag.³²⁴

Det ble til at Fredrikke Mørck dro alene til Berlin, men Fredrikke Marie Qvam hadde skrevet et brev med klare instruksjoner. I brevet, som var datert 25. april, uttrykte hun skepsis når det gjaldt planen om en internasjonal stemmerettsorganisasjon:

For mig staar det som *meget tvivlsomt*, om det *vil gavne vor Stemmeretssag*, saameget mere som jeg ikke øiner, hvor vi tager Arbeidskræfter og Penge fra til at optage et internationalt Stemmeretsarbeide ved siden av vort Arbeide herhjemme, som netop nu burde drives med langt større Kraft, end det paa Grund av Omstændighederne kan ske.³²⁵

Dette sitatet sier noe helt sentralt om hvordan en av de mektigste lederne for kvinnebevegelsen vurderte det internasjonale samarbeidet. Qvam sier i brevet at hun ikke tror det vil tjene det norske stemmerettsarbeidet å gå inn en internasjonal organisasjon som hadde

³²¹ Rupp (1997), side 22.

³²² Landskvinnestemmerettsforeningens årsberetning 1904, side 14.

³²³ Landskvinnestemmerettsforeningens årsberetning 1904, side 16.

³²⁴ Folkvord (2013), side 192.

³²⁵ Landskvinnestemmerettsforeningens årsberetning 1904, side 16.

kamp for stemmerett for kvinner som sitt eneste mål. Begrunnelsen var at et medlemskap ville binde opp ressurser som de trengte i Norge. Dette gjaldt både menneskelige og økonomiske ressurser. Mens jeg tidligere i kapittelet har tatt utgangspunkt i taler som har vært holdt på kongresser og offisielle uttalelser gjennom *Nylænde*, får vi gjennom dette brevet et unikt innblikk i de interne vurderingene som ble gjort. Magnhild Folkvord behandler også brevet i sin biografi om Qvam. Der skriver hun skepsisen skyldtes at Qvam prioriterte strengt mellom oppgavene.³²⁶ I brevet, som ble gjengitt i Landskvinnestemmerettsforeningens årsberetning, gikk imidlertid Qvam enda lenger. Hun beklaget også at ICW i det hele tatt holdt sin kongress i Berlin dette året:

Det er for vor Stemmeretsagitation saare uheldigt, at I.C.W. netop iaar skulde afholde sin Kongres, fordi vore Kræfter og Tanker derigjennem for vore dygtigste Kvinder bliver trukket bort fra det *ene*, der burde være det *eneste* og *centrale*.³²⁷

Verken ICW-kongressen, eller samlingen av stemmerettsforeningene i en internasjonal allianse passet inn i *hennes* planer. Men i brevet kom hun imidlertid med ett sentralt forbehold:

Kun for Tilfældet, at *alle de øvrige Lande* gaar med, vil jeg paalægge de Delegerede at gaa ind i Alliancen paa L.K.S.F's vegne. Gaar alle andre, saa fordrer vel vort Lands nationale Ære, at vi maa gaa med. Vor Selvstændighed maa fremforalt opretholdes.³²⁸

Jeg har valgt å gjengi disse sitatene fordi jeg mener de er helt sentrale. De forteller mer enn andre kilder hvordan ledelsen i den norske kvinnebevegelsen vurderte nytten av det internasjonale engasjementet, og hva det var som telte mest når det gjaldt å gå inn i organisasjonene. Fredrikke Marie Qvam mente at det ikke ville gavne stemmerettsarbeidet om de deltok i en internasjonal organisasjon som arbeidet for stemmerett for kvinner. Imidlertid fantes det ett hensyn som var viktigere enn alle andre, nemlig hensynet til nasjonen. Jeg har tidligere vist at det nasjonale engasjementet til Fredrikke Marie Qvam stakk svært dypt, og gikk helt tilbake til skoledagene. I 1903 hadde det blitt enighet mellom Norge og Sverige i konsulatsaken. Utfallet ble at Norge skulle få sine egne konsulater. Den norske regjeringen la våren 1904 fram sitt utkast når det gjaldt lover og organisasjonsplan for konsulatvesenet. Det var ventet at Sverige skulle gjøre det samme, men ingenting skjedde. Ryktene begynte så å gå

³²⁶ Folkvord (2013), side 230.

³²⁷ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning 1904, side 17.

³²⁸ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning 1904, side 17.

om uenighet innad i regjeringen.³²⁹ Det var i dette usikre klimaet at Fredrikke Marie Qvams formående brev ble skrevet, og det er med bakgrunn i unionsspørsmålet at det må forstås.

Brevet forteller videre at det kan ha vært et motsetningsforhold mellom Gina Krog og Fredrikke Marie Qvams syn på det internasjonale arbeidets rolle i stemmerettskampen. Gina Krog var på dette tidspunktet svært tydelig på at det var viktig av hensyn til den norske kampanjen for stemmerett å engasjere seg internasjonalt. Innholdet i brevet kan tolkes dithen at dette var en holdning Fredrikke Marie Qvam ikke delte. Forholdet mellom disse to store profilene er noe jeg har tenkt mye på i arbeidet med oppgaven. Historikerne, som har skrevet om kvinnebevegelsen, har i liten grad interessert seg for dette. Magnhild Folkvord har skrevet om forholdet mellom Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam. Hun tegner et bilde av et tilsynelatende nært forhold. Da Qvam i 1902 reiste til Stockholm for å være Statsministerfrue, fulgte Gina Krog henne til toget og ga henne gule liljer med på reisen.³³⁰ Kildene jeg har sett på forteller ikke om et slikt nært forhold mellom de to kvinnene. Jeg har på langt nær gått gjennom alle brevene i Qvams arkiv. Men mens jeg har funnet en stor brevveksling mellom for eksempel Betzy Kjeldsberg og Fredrikke Marie Qvam, har jeg bare funnet ett meget formelt brev fra Krog til Qvam.³³¹ Dette har fått meg til å lure på om forholdet var så nært, eller om noe skjedde som førte til at vennskapet kjølnet?

Delegater fra ti land var til stede på stiftelsesmøtet til the International Woman Suffrage Alliance (Alliansen) i 1904. Totalt var det 40 delegater.³³² Norden var representert med både Sverige og Danmark, i tillegg til Norge. Utover dette var også kvinner fra USA, Tyskland, England, Holland, Sveits, New Zealand og Ungarn til stede.³³³ I motsetning til ICW hadde Alliansen fra starten av et klart program. Målet var stemmerett for kvinner i alle verdens land.³³⁴ Fredrikke Mørck skrev en rapport som senere ble trykket i Landskvinnestemmerettsforenings årsberetning. Stiftelsesmøtet startet i Hotel Prinz Albrecht om morgenen den 3. juni. I rapporten framkommer det at det allerede på møtets første dag oppsto uenighet. Det var kommet forslag om at kontingenten skulle være på 10 dollar for innmeldte organisasjoner og fem dollar for enkeltmedlemmer. 10 dollar tilsvarte 180 kroner.

³²⁹ Hagemann (1997), side 216-218, og Jonassen (2011), side 205-206.

³³⁰ Folkvord (2013), side 185.

³³¹ Brev til Qvam fra Krog, 5.1.1909.

³³² Møtoreferat, «The Second Woman Suffrage Conference».

³³³ Landskvinnestemmerettsforenings Årsberetning 1904, side 18.

³³⁴ Rupp (1997), side 22.

Til sammenligning var inntektsgrensen for kvinnelig stemmerett 400 kroner i skattbar inntekt i 1907. De små landene tok umiddelbart til motmæle mot den høye kontingentsatsen. De mente det var urettferdig at de skulle betale like mye i kontingent som store lands foreninger med langt flere medlemmer. Protestene ble tatt til følge. Kontingenten for foreninger med mindre enn 2500 medlemmer ble halvert. Dette gjaldt for eksempel for Landskvinnestemmerettsforeningen.

Fredrikke Mørck tok ordet i denne debatten. Hun sa at arbeidet med å danne et nasjonalråd hadde vært vanskeligere enn i andre land på grunn av Norges utstrekning. Hun sa også at det var en vanskelig tid for den norske kvinnebevegelsen, og at Norge derfor ikke kunne meldes inn i Alliansen. Som begrunnelse viste hun til det kommende kommunevalget, og at de norske kvinnene trengte å bruke alle sine penger og krefter i sitt eget land:

Et af de vigtigste argumenter fra repræsentanterne i vort storting mod politisk stemmeret for kvinder er netop, at vi ikke har benyttet vor kommunale stemmeret nok. Og det gjælder derfor at sætte kvinderne i bevægelse, for at dette argument kan slaas til jorden.³³⁵

Neste dag ble delegatene oppropt og måtte svare på spørsmålet om de var rede til å melde inn sin stemmerettsorganisasjon i Alliansen. Danmark fremmet da et forslag om å utsette spørsmålet til etter ICW-kongressen. Danskene ønsket å vente og se om ICW tok stilling i stemmerettsspørsmålet, før de eventuelt meldte seg inn i Alliansen. På Norges vegne støttet Fredrikke Mørck dette forslaget. Som begrunnelse uttalte hun: «Jeg haaper, De vil forstaa, at mit fædreland med dets 2 millioner indbyggere har interesse af at komme i forbindelse med de store nationer.»³³⁶ Igjen var nasjonen utgangspunkt. Mørck sa også at de norske kvinnene ikke undervurderte de internasjonale impulsene de ville få gjennom å gå inn i alliansen:

Vi delegerede har det haab, at det internationale kvinderaad vil danne stemmeretskomité som kan blive af effektiv nytte for os. Men hvis det ikke sker, haaber jeg, at jeg efter konference med mine to medlegerede kan melde L.K.S.F. ind i Den internationale stemmeretsalliance.³³⁷

Etter at Mørck hadde holdt sitt innlegg, tok en kvinne fra Hamburg, frøken Heyman, ordet. Hun tilbød seg å betale medlemskontingenten på 5 dollar, dersom dette var årsaken til at Norge ikke kunne melde seg inn. Fredrikke Mørck ble sint og svarte at det ikke handlet om penger, men at hun ikke hadde fullmakt til å melde Landskvinnestemmerettsforeningen inn i

³³⁵ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning 1904, side 19 og 20.

³³⁶ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning 1904, side 21.

³³⁷ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning 1904, side 22.

Alliansen. Avisene plukket opp saken, og Berlin-Lokal-Anzeiger skrev 5. juni at Norge ikke kunne melde seg inn i alliansen fordi landet ikke hadde råd til å betale kontingenten. Det sto også at frøken Heymann hadde tilbudt seg å betale. I Norge viderebrakte Verdens Gang saken. Avisen stilte også spørsmålsteget ved hvordan Fredrikke Mørck skjøttet sitt verv som delegat. Disse avisoppslagene skapte reaksjoner blant kvinnene hjemme i Norge.³³⁸

Representanter fra foreninger som reserverte seg mot medlemskap fikk mulighet til å melde seg personlig inn i Alliansen. Dette bestemte Fredrikke Mørck seg for å gjøre. På denne måten ble ikke Norge stående helt utenfor, mente hun. Om morgenen den 6. juni troppet Mørck opp for å betale sitt personmedlemskap på 5 dollar. Da fikk hun beskjed om at Norge allerede var innmeldt i Alliansen. Anne Holsen, Kvinnestemmerettsforenings formann, hadde telegrafert til Berlin og meldt inn denne foreningen i Alliansen. Mørck konfererte med Gina Krog og Anna Hvoslef, som på dette tidspunktet hadde ankommet Berlin. De tre kvinnene kom til at de nå ikke hadde noe annet valg enn også å melde LKSF inn. Dermed ble de norske kvinnene dobbelt representert.³³⁹

Det var altså Anne Holsen og KSF som sørget for at Norge ble innmeldt i The International Woman Suffrage Alliance på stiftelsesmøtet. Fredrikke Mørcks håndtering av saken, og misforståelsen i avisene om at Norge ikke hadde råd til å betale kontingenten, gjorde at Anne Holsen og KSF aksjonerte. Holsen fikk ikke takk for å ha tatt affære, tvert i mot. I *Nylænde* skrev Gina Krog om KSF: «der ikke havde delegerede i Berlin og neppe tidligere har konfereret med alliansens stiftere – sendt en telegrafisk indmeldelse ved sin formand, frk. Anne Holsen.»³⁴⁰ I motsetning til henne selv, hadde altså Anne Holsen ikke de internasjonale kontaktene i orden. Kanskje levde splittelsen fra 1898 mellom de sentrale profilene fortsatt videre? Sitatet kan tyde på det. Uavhengig av dette illustrerer eksemplet hvor stor makt Gina Krog hadde som redaktør for *Nylænde*. Hun kunne kritisere sine motstandere, og avkle dem autoritet. Det er også påfallende at det gjennomgående er Gina Krogs taler fra de internasjonale kongressene som har funnet veien til *Nylændes* spalter. For eksempel gjenga hun sin egen tale på London-kongressen i stor detalj. Men da hun skrev om Ragna Nielsens

³³⁸ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning 1904, side 22.

³³⁹ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning 1904, side 23 og 24.

³⁴⁰ *Nylænde*, 15. juli 1904, side 215.

tale på den samme kongressen, kom hun med indirekte kritikk: «Jeg sad og var kjed over at der ikke blev nok tid for taleren at faa fortælle om sin egen skole.»³⁴¹

Anne Holsen utmanøvrerte Gina Krogs og Fredrikke Marie Qvams «vente og se-strategi» i Berlin. Hadde ikke KSF sendt sitt telegram til Berlin, hadde heller ikke LKSF meldt seg inn i Alliansen. Trolig var det de negative skriveriene rundt den norske bevegelsens økonomi som førte til Kvinnestemmerettsforeningens aksjon. Norge måtte for enhver pris ikke bli satt i et dårlig lys. Hensynet til nasjonens ære veide svært tungt. I etterkant takket LKSF Fredrikke Mørck for måten hun hadde representert foreningen på i Berlin.³⁴² I sin rapport tilbakeviste Mørck også alle påstander om at hun ikke hadde ivaretatt Norges ære:

Jeg kan imidlertid forsikre L.K.S.F.s medlemmer om, at jeg var mig fuldt bevidst det ansvar, jeg havde ved at reise til Berlin og repræsentere vor forening, og havde jeg fundet, at det havde gjældt Norges ære, saa havde jeg taget ganske store personlige ofre på mig i hin stund.³⁴³

Det er likevel grunn til å spørre om ikke Gina Krog, dersom hun hadde rukket fram i tide, hadde håndtert saken på en noe smidigere måte?

Oppsummering

For stemmerettsaktivistene handlet det internasjonale engasjementet om to ting: stemmerettskampen og hensynet til nasjonen. Stemmeretten var den bakenforliggende årsaken, mens unionsspørsmålet var den utløsende faktoren som gjorde at de meldte seg inn i de internasjonale organisasjonene. Stemmeretten var grunnlaget både de internasjonale og de norske organisasjonene hadde blitt stiftet på i første omgang. Den var uten sammenligning den viktigste saken, både i Norge og i utlandet. Den påvirket alt som ble sagt og gjort. Samtidig var Norge i en spesiell situasjon sammenlignet med kvinnebevegelser i mange andre land. De norske kvinnene kjempet ikke bare for sin egen selvstendighet, men også for nasjonens. Derfor var det viktig å forene disse to sakene.

Stemmerettskampen hadde stor betydning for den snuoperasjonen som fant sted i årene etter 1898. Likevel ble den i liten grad brukt som argument av de norske kvinnene for å gå inn i de

³⁴¹ *Nylænde*, 15. september 1899, side 284.

³⁴² Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning 1904, side 14.

³⁴³ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning 1904, side 23.

internasjonale organisasjonene. I prinsippet mente Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam at stemmerettskampen hadde noe å hente på medlemskap i de internasjonale organisasjonene. De var enige i at veien til seier gikk gjennom å bygge opp store organisasjoner som kunne mobilisere kvinner. Etter alt å dømme var dannelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd en del av denne strategien. ICWs lover åpnet for at Nasjonalrådet etter stiftelsen kunne dreies mot å spille en nøkkelrolle i stemmerettskampen. Gina Krog var allerede i 1899 klar over det potensialet som lovene skapte. Dette kan forklare hvorfor hun så hardt i årene etterpå arbeidet for å realisere planen om et norsk nasjonalråd. Men fordi de samme lovene forbød propaganda, kunne ikke Krog offentlig bruke hensynet til stemmerettskampen som argument for å gå inn i ICW.

Gina Krog, og de andre som ønsket et sterkt internasjonalt engasjement, brukte ofte hevdelsen av norske interesser som argument. Det stadig mer betente forholdet til Sverige gjorde at behovet for å være synlig internasjonalt økte. For Fredrikke Marie Qvam og Gina Krog stakk nasjonsfølelsen dypt. Lederne for kvinnebevegelsen, med sine sterke bånd til Venstre, ville ut av unionen. Samtidig som unionsspørsmålet ble mer og mer brennbart, vokste overbevisningen om at kvinnebevegelsen måtte være representert internasjonalt. Perioden mellom 1880 og 1940 var preget av en sterk internasjonalisme. En rekke internasjonale organisasjoner ble dannet, og troen på internasjonalt samarbeid var stor. I 1904 lå de internasjonale forholdene til rette for at Norge for alvor skulle gjøre seg bemerket internasjonalt: ICW skulle avholde sin femårige kongress, og amerikanerne hadde tatt initiativet til å danne en internasjonal stemmerettsorganisasjon. Men kanskje hadde de norske kvinnene enda en gang latt sjansen gå fra seg, dersom ikke nasjonen nesten for enhver pris måtte settes i et godt lys internasjonalt?

Kapittel 5: Triumfen

1905 er et av de store merkeårene i norsk historie. Også for kvinnebevegelsen var dette et viktig år. Kvinnene arrangerte sin egen underskriftsaksjon da de ikke fikk lov til å delta i folkeavstemningen om unionsoppløsningen. Slik fikk de uttelling for det organisatoriske arbeidet som hadde blitt gjort for å omskape kvinnebevegelsen fra en liten klikk i Kristiania til en massebevegelse som omfattet kvinner over hele landet. Hele organisasjonsnettverket til Landskvinnestemmerettsforeningen ble tatt i bruk for å mobilisere kvinner til å delta i underskriftsaksjonen.³⁴⁴ Underskriftslistene, som ble sendt rundt til sanitetsforeninger og stemmerettsforeninger i hele landet, hadde følgende ordlyd: «Norske kvinder ønsker herved at føie sit JA til de mænds, der har ret til at deltage i folkeafstemningen den 13de august, i det de med dyp overbevisning er med paa at slaa ring om 7de-juni-beslutningen.»³⁴⁵ Kvinnebevegelsen lyktes med å mobilisere kvinnene. I Kragerø ble det samlet inn 3000 underskrifter, mens i Haugesund skrev 1275 kvinner under på listene.³⁴⁶ Nesten 300.000 kvinner over hele Norge skrev under på listene til støtte for Stortingets 7. juni-beslutning, som førte til oppløsningen av unionen med Sverige.³⁴⁷

Gina Krog og Norske Kvinners Nasjonalråd arrangerte i tillegg en egen underskriftsaksjon blant landets kvinneforeninger. Denne aksjonen samlet støtte fra totalt 565 kvinneforeninger over hele landet.³⁴⁸ En kvinndelegasjon overleverte listene til Regjeringen.³⁴⁹ Fungerende Statsminister, og utenriksminister Jørgen Løvland, tok i mot underskriftene. Han sa etter å ha mottatt kvinnelistene at aksjonen ville bidra til å gi dem den retten de krevde.³⁵⁰ Aksjonen ga kvinnebevegelsen ny selvtillit. Gjennom underskriftsaksjonen styrket de sitt krav om stemmerett. Kampanjen viste at de var like engasjerte i det nasjonale spørsmål som menn. Historikere har pekt på at kvinnene gjennom underskriftsaksjonen praktiserte politiske rettigheter før de formelt hadde fått dem.³⁵¹ Men fortsatt hadde de bare begrenset stemmerett ved kommunale valg. Da nasjonens selvstendighet var sikret, ble alle krefter satt inn i kampen for *kvinnes* selvstendighet:

³⁴⁴ Folkvord (2013), side 202.

³⁴⁵ Underskriftsliste, Qvams arkiv.

³⁴⁶ Folkvord (2013), side 202.

³⁴⁷ 7. juni-erklæringen. Hentet fra regjeringsprotokollen.

³⁴⁸ Folkvord (2013), side 204.

³⁴⁹ Agerholt (1937), side 246.

³⁵⁰ Blom (1993), side 434.

³⁵¹ Folkvord (2013), side 209.

For stemmeretssøgende kvinder er opnaaelsen ad stemmeret hovedsagen, livsnerven i arbeidet for kvindesagen, og disse er enige i, at man netop iaar maa lægge al kraft i arbeidet for at benytte den opinion, som sommerens begivenhed har skapt, til gunst for kvinders statsborgerlige stemmeret.³⁵²

Dette kapittelet tar for seg de avgjørende årene fra 1905 og fram til triumfen i 1913. Mens Gina Krog har spilt en hovedrolle fram til 1904, trer nå for alvor Fredrikke Marie Qvam fram på den internasjonale arenaen. Utgangspunktet for kapittelet er da også det store kildematerialet som finnes i Qvams privatarkiv. Mange av kildene jeg refererer til har ikke vært brukt av historikere før. I tillegg har kvinnebevegelsens arkiver på Nasjonalbiblioteket spennende kilder som har vært lite benyttet. I likhet med de foregående kapitlene, har også dette et spørsmål som skal diskuteres: Hvilken rolle spilte de norske stemmerettspionérene i den internasjonale kvinnebevegelsen etter 1905?

Markeringsvilje

De norske stemmerettsaktivistene startet umiddelbart etter at de hadde meldt seg inn i de internasjonale organisasjonene sitt arbeid overfor utlandet. Til en stor stemmerettsdemonstrasjon i Ungarn høsten 1905 sendte Fredrikke Marie Qvam et telegram til Rozika Schwimmer, lederen for den ungarske stemmerettsforeningen. Der skrev hun at LKSF håpet at Ungarns kvinner stormet skansen.³⁵³ Svaret fra Schwimmer ga Qvam noe å tenke på. Det var nemlig adressert til Stockholm. Forholdet ble tatt opp i årsberetningen dette året. Der ble telegrammet brukt som argument for hvor viktig internasjonal deltakelse var: «Saa det ser da du til, at vi nok maa ud og deltage i møder for i hvert fald at lærde andre landes kvindes, hvor Norge ligger, og hvad det er: et selvstændigt rige.»³⁵⁴

Mens Qvam sendte telegrammer til Ungarn, var Gina Krog opptatt med å skrive et hefte om norsk historie. Hftet skulle spres til medlemmene i International Council of Women, og inneholde opplysninger om Norges statsrettslige stilling. Foranledningen var artikler i internasjonal presse som hadde brakt feilaktige opplysninger om Norge: «It is especially wounding to our feelings to read in foreign papers that the Norwegian are of a warlike disposition.»³⁵⁵ Den meget tilspissede situasjonen mellom Norge og Sverige i 1905 må også ha spilt en rolle. Utvilsomt satte det sitt preg på innholdet i *Norway*, som Krog kalte sitt

³⁵² Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning for 1905, side 8.

³⁵³ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning for 1905, side 8.

³⁵⁴ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning for 1905, side 9.

³⁵⁵ *Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år* (1929), side 25.

opplysningsskrift.³⁵⁶ Gina Krog var ikke alene om jobben med *Norway*. Både Fredrikke Qvam, nestformannen i Nasjonalrådet, og Ella Anker deltok i arbeidet.³⁵⁷ Det ble også hentet inn hjelp på det politiske og historiske feltet slik at alt skulle være korrekt. *Norway* var ferdig trykt og ble opplest på et styremøte i Nasjonalrådet om kvelden den 7. Juni, samme dag som Stortinget oppløste unionen.³⁵⁸ *Norway* ble publisert i *Nylænde*, og sendt ut til medlemmer i Nasjonalrådet. I tillegg ble teksten oversatt til engelsk, og trykt opp i 1000 eksemplarer, før den ble sendt til andre nasjonalråd og til komitéene i det internasjonale råd. En rekke kjente personer, både i Norge og i utlandet, fikk også tilsendt et eksemplar.³⁵⁹

Innholdet i *Norway* skapte reaksjoner. I juli 1905 sendte det svenske nasjonalrådet en protest til ICW. Svenskene påsto at Norske Kvinners Nasjonalråd hadde gjort seg skyldig i misbruk av sin stilling i ICW gjennom distribusjonen av *Norway*.³⁶⁰ Formann i det svenske nasjonalrådet, Hierta Retzius, skrev i klagebrevet «at diskussion om nationale konflikter og stridigheter ikke maatte optages mellem de lande som var tilknyttet forbundet.»³⁶¹ Gjennom kildene kommer det ikke klart fram hva det konkret var svenskene reagerte på, men en lesning av *Norway* kan gi grunnlag for noen gjetninger. I *Norway* karakteriseres de demokratiske systemene på følgende måte: «In Norway there is a democracy, and a thorough parliamentary system; Sweden is far more politically conservative, and her suffrage is still very limited.»³⁶² Det ble også påstått at Sverige ikke hadde respektert hensikten med unionen; at de var to likestilte land som gikk inn i den. Gang på gang måtte Norge forsvare sine interesser, står det å lese:

Several of the leading men in Sweden were in reality deeply disappointed at the form which the Union had taken, and immediately began to make plans for bringing Norway into a subordinate position. They seemed to have forgotten that in 1809, when Sweden was in great distress, Norway had extended a helping hand.³⁶³

Norway kan leses som et uttrykk for at tålmodigheten på norsk side var slutt, og at den eneste løsningen var oppløsning av unionen. Skriftet var som et partsinnlegg i en skilsmisse: «Every

³⁵⁶ *Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år* (1929), side 109.

³⁵⁷ Ella Anker (1870-1958) var journalist, forfatter og kvinnesaks kvinne. Kilde:

http://nbl.snl.no/Ella_Anker/utdypning

³⁵⁸ *Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år* (1929), side 109.

³⁵⁹ *Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år* (1929), side 109.

³⁶⁰ *Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år* (1929), side 109.

³⁶¹ *Nylænde*, 15. november 1905, side 328.

³⁶² *NORWAY* (1905), side 16.

³⁶³ *NORWAY* (1905), side 17.

one who reads the history of the Union must admit that the Norwegian nation has shown great patience and loyalty.»³⁶⁴ I sitt svar på den svenske protesten skrev Gina Krog at *Norway* var et opplysningskrift, og at nasjonalrådet var i sin fulle rett til å sende det ut til medlemmene i ICW.³⁶⁵ ICW-ledelsen foreslo likevel en endring i lovene som følge av *Norway*-saken. Denne gikk ut på å forby religion og politiske partispørsmål i organisasjon. Det skulle også bli forbudt å spre skrifter med slikt innhold internt i ICW.³⁶⁶ Sommeren 1906 skulle spørsmålet opp til behandling på et ICW-styremøte i Paris. ICW presset på for at Krog skulle komme og forsvare seg. Hun hadde ingen illusjoner om at de ville vinne fram, men mente likevel at det var viktig å dra til Paris: «Hvis vi trak os tilbae og ikke mödte, kunde vi risikere, at opfatningen ble at vi havde lidt et moralsk nederlag.»³⁶⁷ Gina Krog dro til Paris. Hun fikk ikke stoppet lovforslaget, men klarte å forhindre at det fikk en brodd mot det norske nasjonalrådet. Etter flere behandlinger kom forslaget til endring i lovene opp til endelig behandling ved ICW-kongressen i Toronto i 1909. Der ble det vedtatt at de delene av lovteksten som kunne oppfattes som en klage på Norske Kvinners Nasjonalråds utgivelse av *Norway* skulle fjernes.³⁶⁸ Dette ble på norsk side sett på som en viktig moralsk seier.

Anna Backer, som på et tidspunkt var internasjonal sekretær i ICW, mente at årsaken til at Gina Krog ordla seg som hun gjorde i *Norway*, var at hun var glødende fedrelandsvenn. Ifølge Backer mente Krog at det var tvingende nødvendig å opplyse utlandet om hvorfor Norge måtte ut av unionen med Sverige.³⁶⁹ I tillegg viser *Norway*-saken hvor uredd Gina Krog var. Hun var villig til å tøye grensene for å oppnå sine mål. I denne saken handlet det om å hevde norske interesser kontra Sverige, men Krog arbeidet også med å få satt stemmerettskampen så høyt opp på ICWs dagsorden som mulig. Dette viser at den internasjonale deltakelsen var viktig utover å synliggjøre Norge. Kvinnebevegelsen dro ikke bare på kongresser for å høste heder og ære. Gjennom deltakelse i de internasjonale organisasjonene, ønsket de også å få gjennomslag for politiske saker, med stemmeretten som den desidert viktigste.

³⁶⁴ *NORWAY* (1905), side 18.

³⁶⁵ *Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år* (1929), side 110.

³⁶⁶ *Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år* (1929), side 110.

³⁶⁷ Brev til Norske Kvinners Nasjonalråd fra Gina Krog, datert 19.05. 1906, side 2.

³⁶⁸ *Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år* (1929), side 110.

³⁶⁹ *Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år* (1929), side 110.

Qvam i manesjen

I 1906 skulle The International Woman's Suffrage Alliance holde en kongress i København. Kongressen kolliderte med det planlagte landsmøtet til Norske Kvinners Nasjonalråd. LKSF foreslo at landsmøtet skulle utsettes slik at de kunne dra til København, noe det ble gjennomslag for.³⁷⁰ I invitasjonen som gikk ut til de ni medlemslandene sto det at hvert land kunne sende seks delegater, i tillegg til seks vararepresentanter. LKSF sendte i alt 11 kvinner til København. I tillegg møtte Gina Krog i kraft av formannsvervet i Nasjonalrådet.³⁷¹ Den store norske kontingenten, sammen med anstrengelsene for å få utsatt landsmøtet i Nasjonalrådet, tyder på at det hadde skjedd en vesentlig endring når det gjaldt vurderingen av det internasjonale samarbeidet. Fredrikke Marie Qvams skeptiske brev i forkant av Berlin-kongressen var glemt. Det var nå utenkelig å ikke delta. Etter at unionsspørsmålet var løst, fant behovet for internasjonal deltakelse sin begrunnelse i stemmerettsspørsmålet:

At L.K.S.F. bør sette alt ind paa at bli repræsenteret paa udlandets møder, kan der vel ikke være mere end en mening om. Deltagelsen i og afholdelsen af et stort internationalt møde, hvor det saa afholdes, kan ikke andet end virke til gavn for kvinders stemmeret.³⁷²

Kongressen i København ble Qvams første personlige møte med den internasjonale kvinnebevegelsen. I årene som fulgte deltok hun på en rekke kongresser.³⁷³ I Qvams privatarkiv finnes det en tykk mappe merket «Kongressen i København 1906». Her er taler og programmer bevart, men det mest imponerende er en 33 siders lang beretning fra kongressen. Rapporten, som er ført i pennen av Qvam selv, bærer preg av hennes sans for orden og detaljer. Kongressen fant sted 7.-13. august, og ble holdt i Concertpalæet, med avsluttende møter i Hotel Kongen af Danmark. I Qvams beretning står det at kvinnene ble møtt av kranser, flagg, vimpler og skjold i de ulike deltakerlandenes farger da de ankom Concertpalæet.³⁷⁴ Det offisielle programmet startet med en tale av president Carrie Chapman Catt. I talen sa hun at siden stiftelsesmøtet i Berlin hadde ytterligere tre land blitt medlemmer. Disse var Canada, Ungarn og Russland. Hun sa også at den største seieren som var vunnet de siste to årene var de finske kvinnenenes frigjøring.³⁷⁵ Tidligere på året hadde den finske nasjonalforsamlingen vedtatt stemmerett for kvinner ved nasjonale valg. De finske

³⁷⁰ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning for 1905, side 8.

³⁷¹ Beretning fra Stemmerettsalliancens Møde i Kjøbenhavn, side 1.

³⁷² Landskvinnestemmerettsforeningens årsberetning for 1905, side 8.

³⁷³ Folkvord (2013), side 258.

³⁷⁴ Beretning fra Stemmerettsalliancens Møde i Kjøbenhavn, side 1.

³⁷⁵ Beretning fra Stemmerettsalliancens Møde i Kjøbenhavn, side 4.

kvinnene fikk også lov til å stille som kandidater til parlamentet. Dette gjorde Finland til det første europeiske landet som ga stemmerett til kvinner på lik linje med menn.

Det store tema for kongressen var hva Alliansen kunne gjøre for å støtte stemmerettssaken i de land som ikke var organisert.³⁷⁶ Det ble også gitt fyldige rapporter om stemmerettssakens stilling fra de forskjellige medlemslandene. Fredrikke Marie Qvam fikk sin internasjonale debut på kongressens tredje dag. Om formiddagen den 9. august gikk hun på talerstolen i København for å avgi rapporten fra Norge. I Qvams arkiv finnes det en håndskrevet versjon på engelsk. Dette var trolig talen hun holdt. Rapporten var en gjennomgang av kvinners kamp for politiske rettigheter i Norge. I denne hevdet hun at mannen Ole Anton Qvam i 1869, på et møte på Steinkjer, var den første i Norge som satte fram krav om stemmerett for kvinner. Kvinnenes innsats i forbindelse med unionsoppløsningen ble også tatt opp. Fredrikke Marie Qvam uttrykte skuffelse over at de ikke fikk delta i folkeavstemningen:³⁷⁷ «However, the independence of Norway was in question, and to Norwegian women the watch word has always been: 'everything for Norway'»³⁷⁸ Qvam avsluttet talen med å si hun håpet Stortinget i den neste sesjonen ville vedta et forslag om stemmerett for kvinner:

The N.W.S.A.³⁷⁹ have worked hard now during the electoral year; so, all things considered we may hope for the best, when the proposals about women's right to political suffrage are brought forward during the coming session of the Storting.³⁸⁰

Under kongressen ble det holdt et separat skandinavisk møte. Også der talte Qvam. I denne talen tok hun fram de store ordene. Henvendt til kvinnene i salen sa hun at de måtte stå sammen: «Med bøn om at vi maa gaa sammen, uden at tænke paa mit eller dit, for i fælleskab at udføre det arbeide, som vi kvinder ikke maa lade hvile: Arbeidet for vor stemmeret.»³⁸¹ Hun avsluttet talen med å advare mot konsekvensene dersom kvinner ikke fikk stemmerett. Det ville medføre en kamp mellom kjønnene: «En kamp mellem de to kjønn, som er bestemt til at arbeide sammen, vil blive den hæsligste kamp, som verden har været vidne til. Men den vil

³⁷⁶ Trykt program for kongressen i 1906.

³⁷⁷ Report about the work for women's suffrage in Norway for the meeting of the Int. woman suffrage. alliance in copenhagen august 6th to 11th, 1906.

³⁷⁸ Report about the work for women's suffrage in Norway for the meeting of the Int woman suffrage alliance in copenhagen august 6th to 11th, 1906.

³⁷⁹ N.W.S.A. er forkortelse for Norwegian Women's Suffrage Alliance, Landskvinnestemmerettforeningen.

³⁸⁰ Report about the work for women's suffrage in Norway for the meeting of the Int woman suffrage alliance in copenhagen august 6th to 11th, 1906.

³⁸¹ Beretning fra Stemmeretsalliancens Møde i Kjøbenhavn, side 31.

komme, hvis man ikke snart øver retfærd.»³⁸² I disse sitatene trer en ny Fredrikke Marie Qvam fram. Hun er ofte blitt framstilt som en praktisk strateg og et organisasjonsmenneske, men feministen Qvam har sjelden gitt seg så tydelig til kjenne som her. For sosialistene gikk det store skillet mellom klassene, mens det for feministene gikk mellom kvinner og menn. Fredrikke Marie Qvam plasserte seg med denne talen i den feministiske leiren. Dette er den av hennes internasjonale taler som tydeligst forteller at statsministerfruen fra Norge delte tankegods med de militante suffragettene.

På kongressen kom det forslag om hvordan Alliansen kunne brukes til å fremme stemmerettssaken i de ulike medlemslandene. Danmark og Ungarn foreslo at når kvinnestemmeretten skulle behandles i et lands nasjonalforsamling, skulle Alliansen sende en petisjon til hvert av medlemmene i det gjeldende parlament. Dette skulle imidlertid bare skje dersom stemmerettsorganisasjonen i gjeldende land ønsket det. Forslaget ble enstemmig vedtatt.³⁸³ I tillegg kom det forslag om at Alliansen skulle sende foredragsholdere til land som ønsket det. I den forbindelse inviterte LKSF Carrie Chapmann Catt til å tilbringe vinteren i Norge. Qvam begrunnet invitasjon med hensynet til presidentens helse. I den kalde og rene norske vinterlufta kunne hun styrke sine nerver etter møtets anstrengelser, og selvfølgelig gjennom sitt nærvær i landet hjelpe de norske kvinnene med å få gjennomslag for den statsborgerlige stemmeretten. Både svenske, italienske og ungarske delegater tok ordet og ønsket besøk av presidenten. Chapmann Catt takket for invitasjonene og sa hun ville komme neste vinter, dersom hun kunne få ordnet med sine forpliktelser i Amerika.³⁸⁴ Selv om deler av begrunnelsen handlet om hensynet til Chapmann Catts helse, mente åpenbart Qvam at et besøk ville ha positiv betydning for stemmerettskampen i Norge.

Senere samme år kom den kjente kvinnesakslederen og presten, Anna Shaw, til Kristiania. Shaw var formann i LKSFs søsterorganisasjon i USA, og de norske kvinnene hadde møtt henne ved flere anledninger. Under besøket i Kristiania holdt hun foredrag i Haandværkerforeningens store sal. Flere av deltakerne fra kongressen i København hadde også kommet til Norge. Kvinner fra Berlin, Russland og Amerika var samlet i Kristiania, og i den anledning ble det sendt et begeistret telegram til Chapmann Catt.³⁸⁵ Dette besøket og

³⁸² Beretning fra Stemmeretsalliancens Møde i Kjøbenhavn, side 32.

³⁸³ Beretning fra Stemmeretsalliancens Møde i Kjøbenhavn, side 14.

³⁸⁴ Beretning fra Stemmeretsalliancens Møde i Kjøbenhavn, side 14.

³⁸⁵ Landskvinnestemmerettforeningens Årsberetning 1906, side 7.

kongressen i København forteller om et stemningsskifte. De norske kvinnene fant seg til rette i det internasjonale selskapet, og knyttet verdifulle kontakter. Arbeidet med å sette seg selv og Norge på kartet internasjonalt var begynt. Glemte var den årelange skepsisen mot internasjonalt arbeid. I årsberetningen for 1906 konkluderte foreningen med at det var en korrekt beslutning å utsette landsmøtet i Nasjonalrådet, slik at det lot seg gjøre å dra til København. De følte at de hadde fått markert seg, og at det også hadde satt Norge i et godt lys; «da vort lands kvinder ved sit nærvær der har erhvervet en stilling for vort land, som ikke bør undervurderes.»³⁸⁶ Den hjemlige stemmerettskampen ble altså ikke brukt som begrunnelse for den internasjonale representasjonen. I etterdønningene fra unionsoppløsningen handlet argumentasjonen om nasjonen. Men stemmeretten var den store saken. Alliansen var en stemmerettsorganisasjon, der alt handlet om kampen for stemmeretten.

Det norske vendepunktet

Etter suksessen med underskriftsaksjonen i forbindelse med unionsoppløsningen, forsterket kvinnebevegelsen sitt press mot Stortinget. Ledelsen i Landskvinnestemmerettsforeningen mobiliserte medlemmene rundt omkring i landet. I Fredrikke Marie Qvams privatarkiv finnes det en trykksak som ble spredt til lokallagene. Der fikk lokallagene beskjed om å ta en avskrift av hva som sto i dokumentet, skrive under med sine egne navn og sende brevet til alle partiorganisasjoner i sin landsdel. I oppfordringen sto det:

Norske Kvinders frivillige og opofrende Arbeide for at støtte Landets Mænd i Gjennemførelsen af den 7de Junibeslutningen har tilfulde vist, at vi Kvinder er lige patriotiske, lige begeistrede for Norges Frihed, lige ivrige i at værne om dets Selvstændighed, lige værdige Borgere af vort Land, som dets Mænd, Lad os daa ogsaa faa lige Ret! Nær 300.000 Ja den 13de August viser vort Kravs Berettigelse!³⁸⁷

I følgebrevet, som var undertegnet «Gjævræn, 20.11.1906 F.M.Qvam», sto det: «Arbeider vi blot intenst nok, kunde vi opnaa det samme, som de finske Kvinder: I Finland har nemlig alle Partier taget Kvinders Stemmeret op paa sit Program.» LKSFs ledelse brukte de finske kvinnenenes seier til å oppmuntre troppene, og kvinnene lot seg mobilisere. I januar 1907 gikk det ut et nytt brev til foreningene der de ble bedt om å sende henvendelser til Stortinget med krav om kvinnelig stemmerett. Ledelsen la opp til at Stortinget hver dag skulle få et brev fra kvinner rundt omkring i landet: «Vi har nu saa mange led at, at dersom hver af dem indsender

³⁸⁶ Landskvinnestemmerettsforeningens Årsberetning 1906, side 6.

³⁸⁷ Trykksak, Qvams arkiv.

en saadan paamindelse, saa vil det strække til, saa vi faar en for hver dag fra midten av januar til udgangen af februar.»³⁸⁸ Alle de lokale stemmerettsforeningene fulgte oppfordringen.³⁸⁹

I forkant av behandlingen av LKSFs Grunnlovsforslag om stemmerett for kvinner mottok Stortinget 56 uttalelser fra lokale kvinnestemmerettsforeninger. Nesten 20.000 kvinner hadde også skrevet under på en underskriftsaksjon til støtte for kravet.³⁹⁰ I tillegg oppholdt Qvam seg fem måneder i hovedstaden der hun drev intens lobbyvirksomhet mot politikerne. Etter rykter om utsettelse, kom spørsmålet likevel opp i Stortinget 14. juni 1907.³⁹¹ Debatten varte i flere timer, og endte med at forslaget om allmenn stemmerett for kvinner ble nedstemt. Men politikerne vedtok begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner med 96 mot 25 stemmer. Gjennombruddet var et faktum. Likevel var LKSF tydelig på at kampen ikke var over. Målet om stemmerett for kvinner på lik linje med menn lå fast. I et møte i Kristiania tre dager etter Stortingets vedtak sa Qvam at et slikt vedtak nok ikke lå langt fram i tid: «(Men) vi tror og haaber efter de udtalelser, som falt i Storthinget, at vi ved et energisk og interesseret arbeide fra kvindernes side nok saa hurtig vil naa idealet «stemmeret for kvinder paa lige betingelse som mænd».³⁹²

14. juni-beslutningen, som vedtaket ble kalt, utløste et skred av lykkeønskningstelegrammer fra kollegene i den internasjonale kvinnebevegelsen. I telegrammene ble det lagt vekt på at Norge var den første suverene stat som ga kvinner statsborgerlige rettigheter og som anerkjente kvinner som statsborgere.³⁹³ I brevarkivet etter Fredrikke Marie Qvam er 46 gratulasjonstelegrammer bevart. Langt de fleste kom fra jublende stemmerettsforeninger over hele landet, men det var også mange telegrammer fra utlandet. Ett av disse var fra den engelske suffragetten Emmeline Pankhurst, grunnleggeren av den militante The Women's Social and Political Union. Telegrammet lød: «Greeting and congratulations from womans social and political union working for votes in England. Pankhurst.»³⁹⁴ Fredrikke Marie Qvam mottok også en utmerkelse fra Alliansen etter den norske seieren. Qvam ble tildelt det internasjonale stemmerettsmerket «Jus Suffragii» i gull for sitt arbeid.³⁹⁵

³⁸⁸ Landskvinnestemmerettsforenings Årsberetning for 1907, side 3.

³⁸⁹ Landskvinnestemmerettsforenings Årsberetning for 1907, side 3.

³⁹⁰ Hagemann (2005), side 249.

³⁹¹ Landskvinnestemmerettsforenings årsberetning for 1907, side 3.

³⁹² Landskvinnestemmerettsforenings årsberetning for 1907, side 4.

³⁹³ Moksnes (1984), side 253.

³⁹⁴ Telegram til Qvam fra Pankhurst.

³⁹⁵ Det internasjonale stemmerettsmerket «Jus Suffragii».

Fra formannen i Dansk Kvindeforenings Valgretsforbund, Louise Nørlund, fikk Qvam et brev: «Ak, maatte vi her i Danmark snarligt følge i Norges Fodspor! Men – vi staar i en permanent politisk kamp, der ikke ser ud til at føre til nogen Sejr for Frihed og Fremskridt.»³⁹⁶ Videre skrev Nørlund at hun hadde vært syk det meste av vinteren. Tonen vitner om et personlig forhold mellom de to kvinnene: «Jeg synes alt her hjemme – ogsaa med kvindesagen staar saa sørgeligt [...] Ja – uskyld et dansk Hjertesuk!»³⁹⁷ I sitt svar skrev Qvam trøstende at hun håpet Nørlund fikk helsen tilbake. Hun beklaget også at et stemmerettsforslag hadde blitt nedstemt i det danske parlamentet: «Det var en stor skuffelse for mig at det gikk som det gik i Danmark.»³⁹⁸ Selv om det kanskje føltes godt å være først ute av de skandinaviske land, triumferte ikke Qvam. Snarere vitner brevet om en sterk søstersolidaritet. Fra USA kom det også et brev fra en kjent stemmerettsleder. Brevet fortalte om betydningen av det norske vedtaket: «If you could have heard my praises of Norway and the Norwegian men and women in the addresses which I have given on this trip, you would have felt that we American women appreciate to the full what has come to you in Norway.»³⁹⁹

Først sent på høsten fikk Fredrikke Marie Qvam en hilsen fra Carrie Chapmann Catt. Chapmann Catt beklaget at hun ikke hadde skrevet før, og fortalte at moren var syk og at broren hadde dødd: «But I beg to assure you at this late date, that in all the world there is not a woman who has been made happier by the great victory in Norway than I have.»⁴⁰⁰ Chapmann Catt uttrykte også bekymring for at foreningen skulle gå i oppløsning:

I have no doubt you will find difficulty in holding the organization together now that you have the main thing, but I trust that it will always be enough of the workers who feel the necessity of International co-operation to maintain a branch of the International Alliance in Norway. We need you now even you though you may not need us.⁴⁰¹

Først over fire måneder senere kom svaret fra Qvam. I brevet uttrykte hun bekymring for Chapmann Catt. Qvam, som selv hadde mistet mann og flere barn, ga råd om hvordan hun

³⁹⁶ Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Dansk Kvindeforenings Valgretsforbund, formand Louise Nørlund, udatert.

³⁹⁷ Brev til Qvam fra Dansk Kvindeforenings Valgretsforbund, formand Louise Nørlund, udatert.

³⁹⁸ Brev til Qvam fra Dansk Kvindeforenings Valgretsforbund, formand Louise Nørlund, udatert.

³⁹⁹ Brev til Qvam fra Rachel Foster Avery 17, august 1907.

⁴⁰⁰ Brev til Qvam fra Chapmann Catt, 9. oktober 1907.

⁴⁰¹ Brev til Qvam fra Chapmann Catt, 9. oktober 1907.

skulle håndtere sorgen: «The only thing that helps over those bitter sorrows, is work.» Qvam hadde også en svært god forklaring på sin lange stillhet:

From October 30th to December 7th I took a journey along the coast of Norway giving addresses. I must do so to hold the Organisation together and when I came back to my home I hurt my right hand, so I Could not write or do anything and my daughter has been very ill.⁴⁰²

Brevet fra Qvam bekrefter at Chapmann Catts bekymring var reell. Qvam fryktet at LKSF skulle gå i oppløsningen. For å forhindre dette, la hun ut på en lang foredragsturné der hun besøkte mange av de lokale stemmerettsforeningene. I Qvam-arkivet har jeg funnet en rekke telegrammer som omhandler denne reisen. Disse forteller at Fredrikke Marie Qvam gjorde alt hun kunne for å redde organisasjonen. Et telegram fra Langesund vitner om at Qvam holdt foredrag nesten hver dag: «Langesund mandag, 30.10. Kragerø torsdag, 31.10. Risør lørdag 2.11. Arendal, søndag 3.11 og mandag 4.11?».⁴⁰³ Turnéen Fredrikke Marie Qvam la ut på i 1907 forteller med all tydelighet at hun ikke hadde noen planer om å trappe ned stemmerettskampen. Kampen skulle fortsette med full styrke fram til alle norske kvinner kunne stemme ved valg.

Vinteren og våren 1908 sendte Chapmann Catt mange brev til Qvam på Gjævrån. Innholdet i noen av disse er av personlig art, noe som kan vitne om at de sto hverandre nært: «In two years I have lost my Husband, my Brother and my Mother, and I have the feeling that no more trouble can come to me.»⁴⁰⁴ I brevene kom det fram at Alliansen planla å gi Norge en helt spesiell posisjon på den kommende kongressen i Amsterdam. Blant Alliansens medlemsland hadde det vært en avstemning om Norge skulle holde en spesialrapport på kongressen. Utfallet ble at Norge fikk 20 minutter ekstra helt på starten av kongressen.⁴⁰⁵ Denne muligheten takket Qvam for: «Yes, I think a brief report of the propaganda for suffrage that resulted in our enfranchisement on 14th of June 1907 might be of interest».⁴⁰⁶ Men like før kongressen sendte hun et nytt brev til Chapmann Catt. Der sto det at hun kanskje ikke kunne komme til Amsterdam likevel. Det var så mye å gjøre på gården, og med andre ting: «I should be very glad to see you dear mrs Catt and the other distinguished women from the

⁴⁰² Brev fra Qvam til Chapmann Catt 25. februar 1908.

⁴⁰³ Telegram fra Landskvinnestemmerettsforeningen i Langesund, 27. oktober 1907.

⁴⁰⁴ Brev fra Chapmann Catt til Qvam. 1. februar 1908.

⁴⁰⁵ Brev til Qvam fra Chapmann Catt, 25. mars 1908.

⁴⁰⁶ Brev fra Qvam til Chapmann Catt. 10. april 1908.

meeting in Copenhagen, but yet I do not know if I am going».⁴⁰⁷ Chapmann Catt svarte umiddelbart, og skrev at hun håpet Qvam kom. Hun skrev at hun hadde lyst til å kalle den norske spesialrapporten for «The Triumph of Justice».⁴⁰⁸ Kunne det passe? Bare tre dager senere kom det et nytt brev til Gjævrån. I dette gjentok Carrie Chapmann Catt hvor viktig det var at Qvam kom til Amsterdam: «You are our chief heroine for this meeting, and we do not like to have our play going on and our heroine away».⁴⁰⁹ Det endte med at Fredrikke Marie Qvam klarte å rive seg løs fra pliktene i Norge, og dro til Amsterdam. Denne brevvekslingen viser den sterke posisjonen de norske kvinnene hadde inntatt i stemmerettsbevegelsen.

Carrie Chapman Catt anmodet også den norske regjering om å sende en offisiell utsending til Alliansens kongress i Amsterdam i 1908. Statsminister Gunnar Knudsens regjering etterkom anmodningen.⁴¹⁰ I likhet med Norge sendte også Australia en offisiell utsending til Amsterdam.⁴¹¹ Regjeringsutsendingene ble plassert oppe på podiet sammen med ledelsen.⁴¹² De holdt egne taler til inspirasjon for de kvinnene som fortsatt kjempet for stemmerett. Denne praksisen innebar at Alliansen satte de land der kvinner hadde fått stemmerett i en særstilling innenfor organisasjonen. Dette var en posisjon som den norske kvinnebevegelsen grep. 14. juni-vedtaket i 1907 førte til at de norske kvinnene høstet ære på de internasjonale kongressene. De opplevde at deres hjemlige kamp hadde internasjonal betydning. Kanskje inspirerte dette dem igjen til å jobbe enda hardere, slik at de ved neste korsvei kunne bringe bud om enda større seire? Slik kan deltakelse på de internasjonale kongressene ha forsterket arbeidet i Norge.

Gina Krog var i 1908 den første som ble utpekt av den norske regjering som offisiell utsending til stemmerettskongressene. I forbindelse med Nasjonalrådets 25-års jubileum skrev Fredrikke Mørck en presentasjon av Krog. Mørck, som kjente henne personlig og som overtok redaktør-posten i *Nylænde* ved Krogs død, la vekt på at det hadde stor betydning for Krog å få denne oppgaven av regjeringen Knudsen. Mørck skriver at Krog ikke ønsket personlig utmerkelse, men samtidig la hun ikke skjul på at det var enkelte ting som gjorde henne glad:

⁴⁰⁷ Brev fra Qvam til Chapmann Catt, 26. mai 1908.

⁴⁰⁸ Brev til Qvam fra Chapmann Catt, 27. mai 1908.

⁴⁰⁹ Brev til Qvam fra Chapmann Catt, 30. mai 1908.

⁴¹⁰ Moksnes (1984), side 254.

⁴¹¹ *Nylænde*, 1.juli 1908, side 195.

⁴¹² *Nylænde*, 1.juli 1908, side 196.

Jeg vil spesielt nevne da hun i 1908 blev utnevnt til den *norske regjerings* delegerte ved Den Internasjonale Kvinnestemmeretts Allianses kongress i Holland. Da var hun strålende! Men det var også en stor seier for henne, at kvinnebevegelsen og hennes arbeide for den blev offentlig anerkjent på denne måte. «Jeg eier ikke tid», sa hun; «men jeg *må* avsted! Hvem skulde ha forutsagt dette for 25 år siden!»⁴¹³

Gina Krog fant tid til å dra til Amsterdam for å overbringe en hilsen fra den norske regjering. I denne la hun vekt på betydningen av at Norge sendte en offisiell utsending. Det innebar at norske myndigheter ikke angret på at de hadde gitt kvinnene stemmerett:

By sending a representative to express their sympathy with this International Congress and its object, the Norwegian government has given clear evidence that they do not repent of the steps taken to extend the rights of Norwegian Women, especially in bestowing upon them political suffrage.⁴¹⁴

I 1908 følte kvinnene endelig at de seilte i medvind. I invitasjonen til Amsterdam-kongressen skrev Carrie Chapmann Catt om seirene som var oppnådd siden forrige kongress:

The natural growth of the movement to enfranchise women, accelerated by the accomplishment of the fact in New Zealand, Australia, Finland, Norway and four of the United States, has, in most civilized countries, elevated the whole question to the position of a recognized governmental problem.... Although the actors and the scene differ, the story of the real struggle is the same in all lands. International counsel and international co-operation are the need of the hour.⁴¹⁵

Alliansens tredje kongress fant sted i Amsterdam 15. til 22. juni. Siden forrige gang hadde organisasjonen vokst til 13 medlemsland. Fredrikke Marie Qvam var i ilden flere ganger. På kongressens første dag holdt hun en hilsen sammen med presidentene fra de andre medlemslandene. Neste dag avga hun rapporten om Landskvinnestemmerettsforeningens arbeid. Qvam fikk ordet etter presidentene fra Australia, Finland og New Zealand.⁴¹⁶ I arkivet etter LKSF finnes det en mappe som er merket «Kongressen i Amsterdam 1908». Der er flere utkast av rapporten Qvam holdt. I et norsk utkast av talen datert Gjøvran 13-5-1908, skrev Qvam: «Ærede forsamling! Siden vi mødtes i Kjøbenhavn, har norske Kvinder faet statborgelig stemmeret.» I den udaterte engelske versjonen tok hun forbehold om at det var

⁴¹³ Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år (1929), side 12.

⁴¹⁴ Kilde: håndskrevet tale, som finnes i Gina Krogs etterlatte papirer (Ms fol. 3864) Manuskriptet er udatert, og bare den første siden av talen er bevart. Årsaken til at jeg mener at dette er talen hun holdt i Amsterdam er at Krog bare ved to anledninger var offisiell regjeringsutsending. Dette var i Amsterdam i 1908, og i Budapest i 1913. Talen fra Budapest er bevart, og det er ikke denne. I tillegg ble talen i Budapest holdt på tysk. Min antakelse om at dette er talen som ble holdt i 1908 støttes av referat i *Nylænde* fra kongressen, 1.juli 1908, side 196.

⁴¹⁵ Brev til LKSF fra Chapmann Catt og Rachel Foster Avery.

⁴¹⁶ Trykt program fra Kongressen i Amsterdam.

skattebetalende kvinner som hadde fått stemmerett: «Since we met in Copenhagen, taxpaying women in Norway have obtained political suffrage. About three hundred thousand women have entitled the vote. No difference is made between married and unmarried women.»⁴¹⁷ Men Qvam påpekte at det ikke var en full seier; 200.000 kvinner sto fortsatt uten stemmerett. Hun sa også de ville fortsette sitt arbeid helt til alle norske kvinner hadde stemmerett på lik linje med menn. I denne talen kom det ingen signaler om at kampen ikke skulle fortsette med uforminsket styrke.

De norske kvinnene ble ikke bare hyllet i Amsterdam. En av de største avisene i Nederland skrev dette etter Qvams tale: «This afternoon we heard a report from Norwegian Fru Qvam who looks as if she had stepped forth from the frame of one of the old family-portraits of our ancestors. [...] You should rather be inclined to give her a stocking to knit than a ballot paper.»⁴¹⁸ Fredrikke Marie Qvam var 65 år da hun sto på talerstolen i Amsterdam. Det må ha vært en utfordring å entre den internasjonale arena såpass sent i livet. At hun heller ikke snakket engelsk, men var bundet av manuskripter hun skrev lang tid i forveien, kan heller ikke ha gjort saken enklere. For de norske kvinnene sto mye på spill. Derfor påtok de seg oppgaver som var krevende. Å holde taler på internasjonale kongresser på et språk de ikke behersket, er et eksempel på dette. Selv om de høstet heder og ære, risikerte de også noe personlig.

Selv om både Gina Krogs og Fredrikke Qvams taler var viktige for å forstå betydningen av 14. juni-beslutningen, ble den mest sentrale talen på kongressen holdt av Alliansens president. Mandag den 15. juni, en gang mellom 13.30 og 16 på ettermiddagen, gikk Carrie Chapman Catt på talerstolen. I hennes tale spilte Norge en helt sentral rolle. Chapman Catt vurderte det norske vedtaket som viktigere enn de forutgående stemmerettsutvidelsene i Finland, Australia og New Zealand:

In 1907 Norway granted full suffrage rights and eligibility to women upon exceedingly generous terms. To one who has observed the attitude of nations toward our cause, this act of the Norwegian Parliament meant far more than an isolated victory.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Report Norway 1908.

⁴¹⁸ Brev til Qvam fra Martina G. Kramer, Rotterdam, 30. juni 1908.

⁴¹⁹ President's address. Delivered at the Congress of the International Woman Suffrage Alliance, Amsterdam, Monday June 15, 1908, side 2.

Chapman Catt gikk videre til å si at fire amerikanske delstater, samt New Zealand og Australia, tidligere hadde gitt kvinner full stemmerett, men motstanderne hadde avvist at disse seirene var viktige. Motstanderne hevdet disse statene ikke hadde noen historie, og dermed ikke kunne være garantert en stabil framtid. Disse statene var for unge, sa kritikerne, og befolkningene for små, og folkene som bodde der var for impulsive og uansvarlige til at deres handlinger kunne tas på alvor.⁴²⁰ Så til tross for at disse landene hadde gitt kvinner stemmerett, sa motstanderne at kvinnebevegelsen ikke hadde nådd utover en teoretisk fase og at ingenting derfor hadde blitt oppnådd. Nettopp på grunn av denne argumentasjonen var det norske vedtaket så viktig, ifølge Alliansens president:

When Finland startled the world by its bold demand for equal suffrage for men and women, the opponents, with quick and ready wit, found excuses to belittle⁴²¹ the act and minify its influence. "It is true", they said, "Finland is old enough and had a creditable history, but its people are in a state of revolution; what the Czar has given, he may take away. We shall wait." It was at this point in the worlds controversy over woman suffrage the Norwegian victory came. Norway was a country with an honorable history, a stable and independent government.⁴²²

Det er verdt å merke seg at Chapman Catt ikke fokuserte på at Norge hadde fått sin selvstendighet bare tre år tidligere. Norge ble heller presentert som et land med en lang historie og stabilt styresett. Dette ble sikkert gjort for å bygge opp om det norske vedtakets autoritet. Ifølge Chapman Catt markerte det norske vedtaket i 1907 et vendepunkt i stemmerettskampen internasjonalt. I talen sa hun at motstanderne for første gang måtte innrømme at en genuin seier for kvinnestemmeretten var oppnådd: «More, the Norwegian Act lent a dignity and significance to all the victories which had preceeded it.»⁴²³ Og enda mer oppsiktsvekkende:

The total sum of the gains for woman suffrage was at last acknowledged to have weight. It was conceded that the movement had made progress, and, almost immediately, public sentiment assumed a new attitude toward it. The friends became more active and hopeful, the opponents more bitter and vindictive; the press more willing to discuss the merits of the question; the public more ready to listen, and the indifferent became interested. The Norwegians "wrought better than they knew", and I venture the prediction, that, when the final chapter of the history of woman suffrage shall be written, it will record the enfranchisement of the Norwegian women marked a turning point in the struggle.⁴²⁴

⁴²⁰ President's address. Delivered at the Congress of the International Woman Suffrage Alliance, Amsterdam, Monday June 15, 1908, side 2.

⁴²¹ Understrekingene i disse sitatene er slik de står i originaldokumentet.

⁴²² President's address. Delivered at the Congress of the International Woman Suffrage Alliance, Amsterdam, Monday June 15, 1908, side 2.

⁴²³ President's address. Delivered at the Congress of the International Woman Suffrage Alliance, Amsterdam, Monday June 15, 1908, side 3.

⁴²⁴ President's address. Delivered at the Congress of the International Woman Suffrage Alliance, Amsterdam, Monday June 15, 1908, side 3 og 4.

Jeg har valgt å referere denne talen så utførlig fordi den er helt sentral. Tydeligere enn noen andre kilder forteller den hvordan det norske vedtaket ble vurdert internasjonalt. Stemmerettsbevegelsen vurderte det norske vedtaket som et stort gjennombrudd for stemmerettskampen over hele verden. Ifølge lederen for den internasjonale stemmerettsbevegelsen hadde det norske vedtaket umiddelbart ført til et stemningsskifte. Carrie Chapman Catt gikk til og med så langt som til å si at det norske vedtaket var vendepunktet i den internasjonale stemmerettskampen. Hvorvidt dette faktisk stemmer er vanskelig å si, men talen forteller med all tydelighet at Chapman Catt ønsket at det norske vedtaket skulle medføre et gjennombrudd for saken. Talen bekrefter også at det var viktig for stemmerettsbevegelsen å vise til seire. Den norske 14. juni-beslutningen ble derfor brukt for alt hva den var verdt.

Korrespondansen jeg har funnet mellom Qvam og Chapman Catt viser også at den internasjonale stemmerettsbevegelsen tillot det norske vedtaket avgjørende betydning. Den betydningen som ble tillagt de offisielle regjeringsutsendingene peker også i denne retningen. Kildene jeg har studert kan imidlertid ikke fortelle hvorvidt det norske vedtaket fikk direkte konsekvenser for innføringen av stemmerett i andre land. Men det de tydelig sier noe om, er den store betydningen den internasjonale stemmerettsbevegelsen tillot det norske vedtaket. En regjering i et selvstendig land hadde gitt kvinner stemmerett. Dette gjorde at stemmerettskvinnene med større tyngde kunne kreve å bli tatt på alvor.

I den norske bevisstheten er det 1913 som er sett på som det store stemmerettsåret. Men i samtiden ble vedtaket i 1907 om begrenset nasjonal stemmerett sett på som minst like viktig. Carrie Chapman Catt's tale i Amsterdam er et bevis på dette. Norske historikere har diskutert hvilke av de to vedtakene som hadde størst betydning. Aslaug Moksnes er tydelig på at vedtaket om begrenset nasjonal stemmerett i 1907 var helt sentralt. For Moksnes markerer dette det store vendepunktet i stemmerettskampen.⁴²⁵ Også Gro Hagemann ser på 14. juni-beslutningen som et vendepunkt:

The majority of Women had to wait until 1913 for the vote. Nevertheless, this was a real milestone, also internationally. Feminists everywhere celebrated the important steps forward being taken by the Norwegian Suffragettes.⁴²⁶

⁴²⁵ Moksnes (1984), side 254.

⁴²⁶ Hagemann (1993), side 138.

Ida Blom ser ikke på 14. juni-beslutningen som et vendepunkt i like stor grad. For henne var den «et viktig skritt på veien.»⁴²⁷ Blom peker på at underskriftsaksjonen bidro til at den begrensede statsborgerlige stemmeretten kom så tidlig som i 1907, men hun var også tydelig på at vedtaket bare var en delseier. Jeg er usikker på om dette er uttrykk for en reell uenighet mellom historikerne, eller om det bare skal forstås som en litt forskjellig vektlegging av vedtakene? Kildene forteller imidlertid tydelig at i 1907 følte de norske kvinnene at de hadde skrevet historie. Vedtaket om begrenset statsborgelig stemmerett ble av aktørene, både av de norske og internasjonale, regnet som det store vendepunktet.

Noen historikere har også påpekt at stemmerettskampen ble tonet ned etter vedtaket i 1907. Anna Caspari Agerholt skriver at mange kvinnesakskvinner vurderte å legge ned arbeidet fordi de hadde oppnådd det de ville. Hun viser også til at kvinnestemmerettsforeninger rundt omkring i landet holdt på å gå i oppløsning fordi medlemmene ikke ønsket å arbeide for stemmerett for alle kvinner.⁴²⁸ Aslaug Moksnes tar også opp at det etter 14. juni-beslutningen ble stilt spørsmålstegn ved om Kvinnestemmerettsforeningen lenger hadde noen eksistensberettigelse. Spørsmålet om nedleggelse ble tatt opp til votering i foreningen. Utfallet ble at de vedtok å fortsette arbeidet til alle kvinner hadde fått stemmerett.⁴²⁹ Det finnes i imidlertid ingen spor i kildene jeg har sett på som peker i retning av at stemmerettsarbeidet ble tonet ned etter at de privilegerte kvinnene hadde fått stemmerett. Fredrikke Marie Qvams omfattende reise til lokale stemmerettsforeninger vitner om at hun på ingen måte anså kampen for å være over. Qvams tale der hun la vekt på at kampen ikke var vunnet og at arbeidet skulle fortsette underbygger dette. Når det gjelder det internasjonale arbeidet fortsatte stemmerettskampen med uforminsket styrke, men det inntok nok en annen, mindre aksjonistisk form.

Travelt år

«Gina Krog i Amerika», het en artikkel i *Nylænde*. I forbindelse med at Krog representerte Nasjonalrådet på en ICW-kongress i Toronto sommeren 1909, besøkte hun en rekke amerikanske byer. I New York var hun hovedtaler på et stort masse møte om

⁴²⁷ Blom (1993), side 424.

⁴²⁸ Agerholt (1937), side 253 og 254.

⁴²⁹ Moksnes (1984), side 258.

kvinnestemmerett.⁴³⁰ Ferden gikk så videre til Seattle der hun talte på to stemmerettsmøter. Krog besøkte også Boston og Chicago. Avisene skrev rosende om hennes kamp for stemmerett. Fra Boston het det at hun hadde vært beleiret av journalister og fotografer på de ulike stedene hun hadde besøkt. Det var i første rekke aviser som var positive til stemmerett for kvinner som viet Krog og hennes budskap spalteplass.⁴³¹ I avisene ble det framhevet at det var en lykke for et lite land som Norge når det hadde et budskap om stemmerett for kvinner å markere seg på.⁴³²

En stor norsk delegasjon fulgte Gina Krog over Atlanterhavet. Til sammen ble Nasjonalrådet representert med ni delegater ved ICWs femårige kongress i Toronto.⁴³³ Stortinget hadde bevilget 1500 kroner til å dra på kongressen. Nasjonalrådet bestemte seg for å bruke 900 kroner av disse midlene på å sende formann Gina Krog. De resterende 600 kroner skulle gis som tilskudd til en delegat fra en annen del av landet. De øvrige delegatene betalte reise og opphold av egen lomme.⁴³⁴ I tillegg til Norge, var det bare de svenske og de danske myndighetene som ga tilskudd til representasjon.⁴³⁵ Stortinget hadde tidligere avslått søknader fra kvinnebevegelsen om støtte til å dra på internasjonale kongresser. Denne bevilgningen kan bety at myndighetene ønsket at kvinnene skulle delta internasjonalt fordi stemmerettsvedtaket satte Norge i et godt lys. Før kongressen hadde styret i Nasjonalrådet innstilt Gina Krog til vervet som visepresident i ICW, men Krog hadde trukket kandidaturet.⁴³⁶ I et brev til lokalrådene i Nasjonalrådet forklarte Krog at kandidaturet var trukket av hensyn til at *Norway*-saken skulle endelig behandles på kongressen i Toronto. Krog fryktet at lansering av hennes kandidatur kunne innvirke på utfallet: «Man kan komme til at møte motbør paa Kanadamøtet. Naar saa er, staar N.K.N. eventuelle representation der med langt friere hænder uten norsk kandidat.»⁴³⁷ Som tidligere nevnt, ble de norske kvinnene tilfredse med utfallet i *Norway*-saken, da denne fant sitt endelige punktum i Toronto. At Gina Krog trakk sitt kandidatur til visepresident-vervet i ICW, viser enda en gang at gjennomslag i politiske saker var viktigere for henne enn personlig heder når det gjaldt det internasjonale arbeidet.

⁴³⁰ *Nylænde*, 1. februar 1910, side 39.

⁴³¹ *Nylænde*, 1. september 1909, side 258 og 259.

⁴³² *Nylænde*, 1. september 1909, side 258.

⁴³³ *Nylænde*, 1. september 1909, side 271.

⁴³⁴ NKN Cirkulære 16, 13. mars 1909, side 1.

⁴³⁵ *Nylænde*, 1. august 1909, side 231.

⁴³⁶ *Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år* (1929), side 44.

⁴³⁷ Brev til NKNs ledd fra Gina Krog, 22. januar 1909.

I juni 1909 fikk Nasjonalrådet beskjed om at 50-60 internasjonale ICW-medlemmer var ventet til Kristiania. En av disse var presidenten, Lady Aberdeen. Lady Aberdeen skulle tale på et offentlig møte om det internasjonale arbeidet.⁴³⁸ I et brev fra styret i Nasjonalrådet kom det fram at besøket var et stort organisatorisk løft: «Mötet vil medföra betydelige utgifter. Store ansträngelser maa gjöres skal vi kunne vise en gjestfrihet nogenlunde i höide med hvad der vises norske delegerede ved I.C.W's möter i utlandet.»⁴³⁹ I brevet ba ledelsen om hjelp fra medlemmene. Ledelsen ønsket også å stå som arrangør for den neste femårige ICW-kongressen. Den skulle finne sted i 1914.⁴⁴⁰ Med henvisning til det kommende grunnlovsjubileet dette året, skrev ledelsen til foreningene: «[...] skal Norge nogensinde kunne indbyde til 5 aarsmötet maa dette være den særegne anledning.»⁴⁴¹ Ledelsen gjorde oppmerksom på at det ville koste både tid og penger, og at Nasjonalrådet måtte ofre noe hvis de skulle være vertskap for den store kongressen. Lokallagene måtte begynne å spare dersom planen skulle la seg gjennomføre.⁴⁴² Hvordan medlemmene stemte, sier ikke kildene noe om.⁴⁴³ Men det må ha endt med flertall for å søke om å få arrangere kongressen, for i et nyhetsbrev datert 16. oktober 1909 framkommer at ICW hadde tatt stilling til søknaden. Kampen hadde stått mellom Norge og Italia. Ved første avstemming fikk Norge flest stemmer, men ved neste avstemming ble Roma valgt til tross for at mange ville ha Norge.⁴⁴⁴ Oslo sto imidlertid som arrangør-by ved den neste femårige kongressen, som på grunn av første verdenskrig ble avholdt først i 1920. Kongressen ble arrangert i Stortingssalen.

I 1909 ble det også avholdt en stor stemmerettskongress. The International Woman's Suffrage Association's la sitt første store femårsmøte til London. Tanken var at kongressen skulle styrke de britiske kvinnenenes krav om stemmerett. I forkant skrev Carrie Chapman Catt til medlemslandene at de måtte gjøre alt de kunne for å hjelpe de britiske kvinnene å få gjennomslag: «We should demonstrate to Great Britain that we represent a world's movement, and that it has numbers, work and earnestness behind it.»⁴⁴⁵ I et personlig brev til Qvam tok Chapman Catt opp Norges spesielle posisjon innenfor Alliansen, og hvordan det norske vedtaket kunne brukes for å påvirke britiske politikere:

⁴³⁸ Brev fra NKN-styret av 19. juni 1911.

⁴³⁹ Brev fra NKN-styret av 19. juni 1911.

⁴⁴⁰ NKN Cirkulære nr 15, 20. februar 1909.

⁴⁴¹ NKN Cirkulære nr 15, 20. februar 1909.

⁴⁴² NKN Cirkulære nr 15, 20. februar 1909.

⁴⁴³ NKN Cirkulære nr 15, 20. februar 1909.

⁴⁴⁴ NKN Cirkulære nr 20, 16.oktober 1909, side 2.

⁴⁴⁵ Brev fra Catt til presidentene i medlemslandene, 27. juni 1908.

Later we must determine what can be done in London to demonstrate the position brave Norway has taken. I think perhaps we may want a member of Parliament to there to speak for women. I wonder if you have one who can speak and at the same time is a strong suffragist?⁴⁴⁶

Brevet viser at Alliansen ønsket å bruke norske stortings-politikere til å påvirke britiske parlamentsmedlemmer til gå inn for stemmerett for kvinner. De britiske arrangørene skrev også til Qvam om saken. De ville at parlamentsmedlemmer fra land som hadde fått stemmerett skulle tale på kongressen.⁴⁴⁷ Dette lot seg ikke gjøre fordi kongressen ble avholdt midt i parlamentssesjonene. Chapmann Catt mente de hadde brukt så mye tid på å få i stand dette, at de ikke hadde fått gjort nok for å sikre at det kom offisielle utsendinger fra regjeringene. Hun var redd for at norske myndigheter ville mislike å få en henvendelse så sent om saken: «Nevertheless I am going to write a letter to the Premier to-day and ask him to name another representative, and explain that we shall not ask him to do so again for some time». Hun skrev også at Qvam kunne skrive til statsministeren hvis hun hadde en oppfatning av hvem som burde dra. Ufra brevet virker det som om Catt ønsket at Gina Krog skulle komme: «I thought it was an excellent influence for the Press throughout the world that Miss Krog came to Amsterdam last year.»⁴⁴⁸ Qvam svarte, og sa at hun hadde bedt regjeringen om å sende Gina Krog som offisiell utsending: «As for the representative from the government, I have asked our Premier to send Miss Gina Krog, and he did so, but she will not go. Then, the Premier has asked me to be the governments representative. I hesitate, because I am not able to speak the english language, but there are not many to send.»⁴⁴⁹ Igjen kom Fredrikke Marie Qvam inn på at hun ikke snakket engelsk. Chapmann Catt beroliget med at hun bare trengte å holde en fem minutter lang hilsen.⁴⁵⁰ Saken endte med at regjeringen utnevnte Qvam til offisiell utsending.

Det var ikke bare det fremmede språket som skapte bekymring for de norske kvinnene. Slik det hadde gjort helt fra starten, spilte også økonomi en stor rolle. Johanna Aas fra Trondheim hadde blitt bedt om å dra til kongressen i London. I et brev til Qvam var hun opptatt av å gjøre oppholdet og reisen så billig som mulig. Aas skrev at hun gjerne ville bo og reise sammen med Qvam. Hun ville spørre sin fetter som var banksjef, om det var mulig å ordne

⁴⁴⁶ Brev fra Qvam til Chapmann Catt, 15. juli 1908.

⁴⁴⁷ Brev til Qvam fra National Union of Women's Suffrage Societies, 14. november 1908.

⁴⁴⁸ Brev til Qvam fra Chapmann Catt, 2. mars 1909.

⁴⁴⁹ Brev fra Qvam til Catt, 28. september 1909.

⁴⁵⁰ Brev fra Chapmann Catt til Qvam, 6. april 1909.

med en billig reise til London for de to kvinnene med et skip banken eide.⁴⁵¹ Johanne Aas sto ikke på listen over de norske delegatene til kongressen. Dette kan bety at hun ikke fikk ordnet med billig reise. Jeg har tidligere vist at de norske kvinnene måtte dekke reise og opphold av egen lomme når de dro på internasjonale kongresser. Unntaket var de offisielle regjeringsutsendingene. Kildene forteller at fire av de norske delegatene ble privat innlosjert i London. Fredrikke Marie Qvam tok opp problemet i et brev til Chapmann Catt, som jeg tidligere har omtalt i kapittel 3: «Do you believe that we can find many Norwegian Suffragists, that are also linguists and capitalists?»⁴⁵² I dette brevet skrev Qvam at det var de færreste av de norske stemmerettsaktivistene som snakket fremmedspråk og som dessuten hadde økonomi til å betale for reise og opphold ved internasjonale kongresser. Gjennom det fire sider lange svaret Carrie Chapmann Catt sendte til Qvam framgår det at dette var et stort problem i Alliansen: «I realize that all you say concerning the difficulty of appointing suitable delegates to attend the London meeting is quite true... The distances are very great and the expences are proportionally large.»⁴⁵³ Chapmann Catt skrev videre at det hendte at mange av delegatene på de amerikanske kongressene ikke var aktive stemmerettsaktivister, men velstående kvinner som hadde økonomiske midler til å reise. Stemmerettsaktivistene kunne ofte ikke komme fordi de ikke hadde råd: «The real workers who ought to decide upon the policy of the Association are not able to go. They in turn lose the inspiration and courage they could draw from the National meeting, and for years it has been one of our great handicaps.»⁴⁵⁴

Disse problemene til tross, Alliansen var en organisasjon i sterk vekst. Utfra delegatlisten til kongressen i London framkommer det at Alliansen i 1909 hadde 17 medlemsland. Også antall delegater hadde vokst betraktelig. 75 delegater og 37 vararepresentanter fra de ulike medlemslandene var til stede på kongressen. Norden var sterkt representert. I likhet med Norge, sendte Danmark tolv representanter.⁴⁵⁵ Det samme gjorde Sverige, mens Finland sendte fem delegater. Utenom de skandinaviske landene var det bare Tyskland, Storbritannia,

⁴⁵¹ Brev til Qvam fra Johanne Aas, 22. Mars 1909.

⁴⁵² Svarbrev kladd fra Qvam til Chapmann Catt, udatert, men skrevet sommeren 1908.

⁴⁵³ Understrekingene i disse sitatene er slik de står i originaldokumentet.

⁴⁵⁴ Brev til Qvam fra Chapmann Catt, 17. desember 1908.

⁴⁵⁵ Ifølge delegatlisten var de norske delegatene: Betzy Kjeldsberg, FM Qvam, Johanne Wanvig, Kitty Williamsen, Clara Norrmann, Dr Louise Qvam. Varaene var: Lizzi Pettersen, Signe Graff, Anna Berg, Fru Balestrand, Fru Hornemann, Frkn Klareness.

Nederland og USA som stilte med fulle delegasjoner. Tyngdepunktet i Alliansen lå i Nord-Europa og Nord-Amerika.⁴⁵⁶

I likhet med International Council of Women's møter, hadde også Alliansens kongresser sterke innslag av pomp og prakt. På det store femårsmøtet var det hver dag ulike ekskursjoner, middager og mottakelser. Et eksempel på dette er en prosesjon Women's Trade of Professions arrangerte til Royal Albert Hall.⁴⁵⁷ I prosesjonen gikk 1000 arbeidende kvinner inn dørene på Royal Albert Hall mens organisten spilte.⁴⁵⁸ Først i prosesjonen kom bondekvinnene, etterfulgt av kvinnelige birøktere, servitriser, husmødre, malere, skulptører, glassarbeidere, fotografer, vevere, spinnere, designere osv. Kvinner fra alle tenkelige yrker var representert. I programmet står de oppført med en beskrivelse av hvert yrke og kvinners stilling innenfor profesjonen. For eksempel står det at 14.900 kvinner var stråhatt-makere. Lignende beskrivelser står det under alle yrkene. Dette må ses som en presentasjon av engelske kvinner i arbeidslivet.⁴⁵⁹ Prosesjonen endte opp i et stort stemmerettsmøte der Carrie Chapman Catt talte. Dette møtet innledet selve kongressen som gikk fra 26. april til 2. mai.

Fredrikke Marie Qvam tok ikke lett på sin oppgave som offisiell delegat. I anledning kongressen, fikk hun laget visittkort der det sto at hun var offisiell representant for den norske regjeringen.⁴⁶⁰ I programmet sto hun også oppført som fru statsministerinde Qvam, noe som må ha lagt ytterligere autoritet til hennes offisielle rolle som Norges representant.⁴⁶¹ Qvam var for øvrig enke fra 1904. I det trykte programmet var det en presentasjon med bilde av åtte sentrale kvinner, deriblant Anna Shaw, Carrie Chapman Catt og Fredrikke Marie Qvam. Dette kan si noe om den posisjonen Qvam på dette tidspunktet hadde oppnådd internasjonalt, og den betydningen Norge hadde i kvinnebevegelsen. I presentasjonen av henne står det følgende: «All efforts in the direction of political and social reform were ably advocated by Mr and Mrs Qvam, and the Women's Suffrage Movement in Norway owed much of its

⁴⁵⁶ Delegatliste London-kongressen.

⁴⁵⁷ Trykt Program: Program april 27. 1909 Women's trade of professions.

⁴⁵⁸ Trykt Program: Program april 27. 1909 Women's trade of professions.

⁴⁵⁹ Trykt Program: Program april 27. 1909 Women's trade of professions.

⁴⁶⁰ Visittkort på fransk.

⁴⁶¹ Trykt kongress-program: «Woman Suffrage International Congress London».

success to their valuable aid.»⁴⁶² Magnhild Folkvord skriver i sin biografi at det gjorde inntrykk på forsamlingen da Qvam ble presentert som den norske regjeringens representant.⁴⁶³

Qvam holdt flere taler i London. På kongressens første dag var hun i sving, og holdt en fem minutters hilsmningstale. Hun åpnet med å si at stemmerettskampen var i framgang: «These are Great times for us women! A generation ago our opinions and interests did not concern the public.» Hun gikk videre til å si at det hadde skjedd en holdningsendring: «And now, - what has taken place? Woman are obtaining the right of vote and election in municipal as well as in political affairs». Hun la også vekt på at det hadde stor betydning at hun var den norske regjeringens offisielle utsending:

Nothing can better show the position, which women now occupy in Norway, than the fact, the government sends an official Representative over to this International Conference for Women's Rights.⁴⁶⁴

Qvams rolle som offisiell utsending var altså et uttrykk for norske myndigheters positive holdning til kvinner. Således hadde praksisen med å sende offisielle utsendinger til stemmerettsskongressene en politisk funksjon. Qvam talte på vegne av *staten* Norge. Budskapet til andre nasjonalstater om å gi kvinner stemmerett må dermed forstås som offisiell norsk politikk:

We ought also to remember, that Norway is the first sovereign state, that has given women the political suffrage. And now Norway says to the other Sovereign Countries: Follow our example! Make the women of your countries free Citizens.⁴⁶⁵

Det var nærmest et pålegg Qvam kom med. Den tyngden 66-åringen snakket med kan kanskje være med på å forklare den prominente rollen hun hadde blitt tildelt på kongressen? Qvam avsluttet talen med en direkte oppfordring til den britiske regjering:

Follow with confidence in our footsteps, - you will only benefit by it in every direction and increase the happiness of this and future generations. I hope England will be the first to follow our example.⁴⁶⁶

⁴⁶² Trykt kongress-program: «Woman Suffrage International Congress London».

⁴⁶³ Folkvord (2013), side 258.

⁴⁶⁴ Kilde: En håndskrevet 3 siders lang tale, som jeg regner med er talen Qvam holdt på kongressens første dag. Den bærer preg av en hilsen, og ikke en rapport om forholdene i Norge, slik hun skulle holde neste dag.

⁴⁶⁵ Kilde: En håndskrevet 3 siders lang tale, som jeg regner med er talen Qvam holdt på kongressens første dag. Den bærer preg av en hilsen, og ikke en rapport om forholdene i Norge, slik hun skulle holde neste dag.

⁴⁶⁶ Kilde: En håndskrevet 3 siders lang tale, som jeg regner med er talen Qvam holdt på kongressens første dag. Den bærer preg av en hilsen, og ikke en rapport om forholdene i Norge, slik hun skulle holde neste dag.

Det er verdt å merke seg at ordlyden i denne talen er svært lik, og på sentrale steder ordrett den hun kom til å holde i Budapest fire år senere. «Følg vårt eksempel. Gjør deres kvinner til frie borgere», ble først sagt i London i 1909, for så å bli gjentatt i 1913. Qvam har etterlatt seg flere utkast, både på norsk og engelsk. De viser at det norske vedtaket i 1907 ble vurdert som helt sentralt, både i Norge og internasjonalt.

Om morgenen den 29. april avga Qvam Landskvinnestemmerettsforeningens rapport. Hun sa at høsten 1909 ville bli den første der kvinner kunne stemme ved nasjonale valg, og at de så fram til dette med den største interesse. Mens festtalen på vegne av den norske regjering var tydelig på hva som var vunnet, la den Fredrikke Marie Qvam som snakket i kraft av *formannsvervet* i LKSF vekt på arbeidet som gjensto:

Our Association is not, however, satisfied with the present terms of our Franchise. We are working for full suffrage for women, on the same terms as for men, and the prospects are most promising. There of our five political parties have included full Universal suffrage for women, both municipal and political, in their programme, and the Government had even brought in a bill for Universal political suffrage for women.⁴⁶⁷

Både Arbeiderpartiet og Venstre hadde satt kvinnelig stemmerett opp på sine programmer. Signalene etter 1905 var tydelige. Mange på Stortinget mente nå at kvinnene fortjente stemmerett. Det er grunn til å tro at de norske kvinnesakslederne på dette tidspunktet var sikre på at det bare var et spørsmål om kort tid før alle kvinner hadde stemmerett. Minst like viktig som å få utvidet stemmeretten til å omfatte alle kvinner, ble det nå at kvinnene faktisk brukte stemmeretten og fikk politisk innflytelse. Erfaringene fra kommunevalgene var ikke bare positive. De norske kvinnene hadde fått erfare at det bød på vanskeligheter å omsette den Grunnlovsfestede stemmeretten i valgdeltakelse og politisk innflytelse.

Betzy Kjeldsberg snakket om dette tema på kongressen i London. Kjeldsberg hadde kalt innlegget sitt «Six Year's Experience in Municipal War». Oversatt til norsk blir dette noe sånt som 'seks år erfaring med kommunal krig'. I kildene finnes det dessverre ikke et referat av talen, men utfra tittelen er det kanskje grunn til å tro at hun ikke akkurat tegnet et glansbilde av situasjonen? I sin upubliserte selvbiografi skrev Kjeldsberg at denne talen var den første hun holdt i et fremmed land.⁴⁶⁸ Hun skrev også om sine erfaringer fra kommunevalgene i Drammen. Ifølge henne var kampen på langt nær over etter at kvinnene hadde fått stemmerett:

⁴⁶⁷ Trykt tale; Rapport fra Landskvinnestemmerettsforening.

⁴⁶⁸ Kjeldsberg (1931), side 56.

«Det var sterk motstand, mennene vil helst fortsette å være enerådende i både by- og herredsstyre.»⁴⁶⁹ Denne motstanden var nok forklaringen på hvorfor hun tok i bruk krigsretorikk i London. Betzy Kjeldsberg ble valgt til vararepresentant ved det første kommunevalget for kvinner i 1901. Hun sto også på førsteplass på Venstres liste ved to stortingsvalg, men ble ikke valgt.⁴⁷⁰ Under oppholdet i London ble både Qvam og Kjeldsberg invitert til å dra på en foredragsturné til flere steder i England. Begge kvinnene avslo med begrunnelsen at de måtte hjem til arbeidet i Norge.⁴⁷¹

Tyngdepunkt Skandinavia

Etter å ha gått av som amerikansk president i 1909, reiste Theodore Roosevelt til Europa. I 1910 kom han til Norge. I et brev datert 3. mai 1909 skrev Landskvinnestemmerettsforeningen til den tidligere presidenten i et forsøk på å hjelpe sine amerikanske søstre med å få stemmerett. Fredrikke Qvam viste til at Stortinget ville innføre kommunal stemmerett for alle kvinner over 25 år, med unntak av kriminelle.⁴⁷² Svaret de fikk var avventende:

Min hustru og jeg har altid havt tro paa kvinders stemmeret, endskjønt vi ikke har ment, at spørgsmaalet endnu var af stor politisk betydning i Amerika, for vi tror, at de bedste og alvorligst tænkende kvinder i vort land burde føle, at stemmeret var nødvendig, førend den blir af fuld praktisk betydning i vort eget land.⁴⁷³

Roosevelt mente kvinnene måtte gjøre seg fortjent til stemmeretten. Denne argumentasjonen var ikke ulik den de norske kvinnene hadde blitt møtt med. I brevet skrev eks-presidenten videre:

Men jeg ønsker at være viss paa, at dette er hendes virkelige overbevisning, og at det ikke bare er en øieblikksstemning, men en vel overveiet mening hos flertallet af de kvinder, for hvilke man har en respekt og agtelse, større end for nogen andre mennesker inden nationen.⁴⁷⁴

Men selv om Roosevelt ikke var overbevist om at amerikanske kvinner burde få stemmerett, hadde kanskje brevet fra LKSF likevel gjort inntrykk? I etterkant fikk nemlig Qvam et

⁴⁶⁹ Kjeldsberg (1931), side 12.

⁴⁷⁰ Kjeldsberg (1931), side 12.

⁴⁷¹ Kjeldsberg (1931), side 56.

⁴⁷² Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1910, side 8.

⁴⁷³ Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1910, side 8.

⁴⁷⁴ Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1910, side 8 og 9.

hjertelig takkebrev fra Carrie Chapman Catt. Der kom hun med nye opplysninger som kunne tyde på at det hadde skjedd en holdningsendring hos den tidligere presidenten:

Ifølge sidste efterretninger har Roosevelt nu paa et møde i Chicago for 10 000 mennesker erklæret at «Jeg er for at give stemmeret til alle borgere, uden hensyn til kjønn», saa det ser ut til at han har lært noget under sit ophold i Norge, som han tror kan være nyttigt for sig og som vi haaber skal blive til lykke for Amerikas kvinder.⁴⁷⁵

Det tegnes her et bilde av at de norske kvinnene hadde innflytelse; så stor innflytelse at de kunne få presidenter til å ombestemme seg. Men hvorvidt dette faktisk stemmer, er vanskelig å si. Det som imidlertid er tydelig er at det på dette tidspunktet eksisterte nære bånd mellom de norske kvinnesakslederne og Carrie Chapman Catt. Det påfølgende år kom hun endelig til Norge.

Chapmann Catt besøkte Kristiania sommeren 1911 i forkant av Alliansens kongress i Stockholm. LKSF la stor vekt på besøket. Qvam og flere styremedlemmer møtte Chapmann Catt på stasjonen da hun kom med toget fra København. Under besøket ble presidenten i Alliansen intervjuet av en rekke aviser om stemmerettens stilling rundt omkring i verden. Chapmann Catt var også til stede på landsmøtet i Landskvinnestemmerettsforeningen.⁴⁷⁶ Foran de 26 delegatene kom hun med en inntrengende bønn til forsamlingen. De norske kvinnene måtte love å ikke legge ned arbeidet sitt før kvinner over hele verden hadde fått stemmerett:

Norske kvinder, som hadde opnaad saa meget, maatte staa solidariske med de andre, som endnu ikke hadde faat stemmeret, og ved at danne søsterkjæde over hele jorden skulde de længst komne, hjælpe de uheldigere stillede kvinder til ogsaa at naa sin ret.⁴⁷⁷

Slik jeg tidligere har vist, var Chapmann Catt bekymret for at de norske kvinnene skulle legge ned sitt stemmerettsarbeid etter 1907. Disse uttalelsene må ses i den sammenheng. Fredrikke Marie Qvam prøvde enda en gang å forsikre presidenten om at de norske kvinnene ville fortsette sitt arbeide. Etter talen fikk Qvam forsamlingen til å rekke hendene i været. Deretter avga kvinnene et høytidelig løfte om å fortsette arbeidet inntil målet var nådd.⁴⁷⁸ Målet var ikke lenger stemmerett for alle kvinner i Norge, men stemmerett for alle *verdens* kvinner. I Norge hadde debatten i mange år vært sentrert rundt en diskusjon om stemmeretten skulle

⁴⁷⁵ Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1910, side 9.

⁴⁷⁶ Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1911, side 1.

⁴⁷⁷ Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1911, side 2.

⁴⁷⁸ Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1911, side 2.

gjelde alle, eller om den bare skulle omfatte en opplyst elite. Med medlemskapet i de internasjonale organisasjonene rettet engasjementet seg nå utover Norges grenser og omfattet kvinner over hele verden. På denne måten ble arbeidsfeltet til den norske kvinnebevegelsen utvidet.

LKSF arrangerte også et offentlig foredrag med Carrie Chapmann Catt. Dette ble holdt i en fullsatt universitetets festsal. Tema for foredraget var stemmerettens framgang.⁴⁷⁹ Etterpå ble det holdt en fest for henne på Grand hotell. Der ble Chapmann Catt plassert på æresbordet mellom statsminister Wollert Konow og Fredrikke Marie Qvam. Qvam ønsket velkommen, mens utenriksminister Johannes Irgens leste opp telegrammene som hadde kommet til festen. Etter middagen holdt statsministeren en tale der han sa at de norske kvinnene hadde fått stemmerett fordi de var verdige den. Wollert Konow ønsket også de amerikanske kvinnene lykke til i sin kamp.⁴⁸⁰ Chapmann Catt ble i Kristiania en hel uke. I løpet av oppholdet besøkte hun Stortinget, hadde møter med både statsministeren og utenriksministeren, samt at hun var i audiens hos kong Haakon. Da hun skulle dra videre til Stockholm, sløyfet LKSF deler av Landsmøtet og dro på stasjonen for å vinke henne av gårde.⁴⁸¹ Det faktum at hun ved flere anledninger møtte representanter for den norske regjering, samt Kongen, må fortelle at det ikke bare var den norske kvinnebevegelsen som solte seg i glansen av 14. juni-beslutningen. Myndighetene må ha vært bevisst den rollen de norske kvinnene og Norge nå spilte i den internasjonale stemmerettsbevegelsen. Kanskje bidro dette også til at det bare gikk noen få år før Norge igjen kunne rapportere om en ny seier for kvinnestemmeretten? For norske myndigheter hadde den kvinnelige stemmeretten blitt en markeringssak internasjonalt. Så kort tid etter unionsoppløsningen kan ikke dette ha vært et helt uvesentlig poeng.

I juni 1911 dro en delegasjon på 12 norske kvinner til Stockholm. Alliansens kongress i den svenske hovedstaden hadde et klart fokus rettet mot hva kvinner i land som hadde stemmerett hadde oppnådd.⁴⁸² Fredrikke Marie Qvam holdt en av festalene på kongressen. I motsetning til ved tidligere kongresser, fikk hun ikke lest opp rapporten fra LKSF. Alliansen hadde fått så mange medlemmer at det ville ta for lang tid å lese opp beretningene. Beretningene kom

⁴⁷⁹ Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1911, side 5.

⁴⁸⁰ Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1911, side 5.

⁴⁸¹ Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1911, side 6.

⁴⁸² En seksjon på kongressen handlet om hvorvidt kvinners økonomiske kår hadde blitt bedret i land der kvinner hadde fått stemmerett. Kongressen tok også opp forholdet til de politiske partiene, og det ble diskutert hvorvidt det var hensiktsmessig å arbeide innad i de politiske partiene. Kilde er det offisielle kongress-programmet: International Woman Suffrage Alliance 12-17 juni 1911.

uansett ut i etterkant i den trykte beretningen fra Kongressen.⁴⁸³ Denne beretningen har jeg ikke funnet i de norske arkivene, men i Qvams arkiv finnes en håndskrevet versjon på engelsk, kalt «Report Norway». Jeg regner med at det er denne som ble trykket i kongressberetningen. I rapporten omtales strategien LKSF fulgte i forkant av det første nasjonale valget der kvinner fikk delta. Det viktigste for foreningen var å få kvinnene til å bruke stemmeretten ved det første nasjonale valget i 1909. Dernest skulle de forsøke å påvirke kvinnene til å stemme på Stortingskandidater som ville arbeide for stemmerett for kvinner på like fot med menn. Det tredje målet var å få kvinner valgt inn som Stortingsrepresentanter. Men dette siste lyktes de ikke med:

But the result as for woman members was: no member. Only one of the substitutes (alternates) fell to the share of the women: Miss Anna Rogstad; she filled one of the seats for Kristiania for some time this winter, when the member was absent. The speaker welcomed the first women in Norwegian parliament in a speech, and said it was one of the most important days in the history of Norway.⁴⁸⁴

Disse uttalelsene viser at stemmerettskampen hadde fått et bredere fundament. Like mye som å få utvidet stemmeretten, handlet det om å få omsatt stemmeretten i politisk innflytelse. Erfaringene de hadde høstet, både gjennom kommunale og nasjonale valg, viste at det ikke nødvendigvis var en sammenheng mellom stemmerett og innflytelse. Kvinnebevegelsen opplevde også at det var en stor jobb å motivere kvinner til å bruke stemmeretten. Erfaringen var også at det var vanskelig å få kvinnelige kandidater valgt inn i by- og herredsstyrene, samt på Stortinget. Ved Stortingsvalget i 1909 stemte 55 prosent av kvinnene, mens ved kommunevalget året etter var den kvinnelige valgdeltakelsen helt nede i 37 prosent. Den mannlige valgdeltakelsen var gjennomgående høyere enn kvinnes, spesielt stor var forskjellen mellom menn og kvinner ved kommunevalgene.⁴⁸⁵ I sitatet ovenfor er det videre grunn til å legge merke til hvordan Fredrikke Marie Qvam omtaler den første kvinnen som møtte i Stortinget. Mens Qvam gikk under tittelen *Statsministerinde*, var Anna Rogstad en *miss*. Lærerinnen Anna Rogstad (1854-1938) hadde vært med på å grunnlegge både Norsk Kvinnesaksforening og Kvinnestemmerettsforeningen. Det var også Rogstad som i 1897 sto bak KSFs forslag om begrenset stemmerett for kvinner. Den måten Qvam omtalte henne på over 13 år senere, tyder på at de dype motsetningene som hadde oppstått i kjølvannet av dette ikke var leget.

⁴⁸³ Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1911, side 7.

⁴⁸⁴ Report Norway, Stockholm 1911.

⁴⁸⁵ Austad (2012), side 4 og 5.

Den norske regjeringen sendte også en offisiell representant til Stockholm.⁴⁸⁶ Oppdraget hadde denne gangen gått til Kristine Bonnevie (1872-1948), Norges første kvinnelige professor.⁴⁸⁷ I arkivene finnes dessverre ikke Bonnevies offisielle hilsen til kongressen. I tillegg til Bonnevie holdt flere av de norske kvinnene taler på kongressen. De svenske kvinnesakskvinnene hadde hatt høye håp for kongressen. De trodde at den ville bidra til å gi dem stemmerett, men slikt sett ble den en skuffelse. Først i 1921 fikk svenske kvinner stemmerett. I de neste årene var det de norske kvinnene som skulle få mest å feire.

De norske ambassadørene

Høsten 1912 hadde alle de politiske partiene satt alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner på sine partiprogrammer. Lederne for kvinnebevegelsen var derfor sikre på at valgreformen ville bli gjennomført i den kommende Stortingsperioden. Men siden Alliansens neste kongress i Budapest skulle avholdes i juni 1913, hastet det med å få forslaget vedtatt:

Da imidlertid I.W.S.A.s⁴⁸⁸ kongres i Budapest var nært forestaaende, ønsket man at saken skulde bli behandlet snarest mulig, saa at de delegerte ved møtet kunde optræde som repræsentanter for en nation, hvor mænd og kvinder var fuldt likestillede i politiske rettigheder.⁴⁸⁹

Landskvinnestemmerettsforeningen ba derfor om et møte med Stortingspresident Jørgen Løvland: «I den andledning søkte foreningens formand og næstformand samt den indenlandske sekretær foretræde hos stortingspræsident Løvland, som loved at fremme saken.»⁴⁹⁰ Dette viser med all tydelighet hvor viktig det internasjonale arbeidet var blitt for de norske kvinnene. De søkte aktivt å påvirke Stortinget slik at vedtaket kunne komme i forkant av Budapest-kongressen. Denne strategien lyktes de med. Men også norske myndigheter må ha hatt interesse av at vedtaket kom før Budapest-kongressen. Erfaringen fra 1907 var at et slikt vedtak ville få stor internasjonal oppmerksomhet. Utsiktene til internasjonal ros var kanskje noe den norske regjeringen kunne la seg påvirke av?

11. juni 1913, bare fire dager før Budapest-kongressen, kom spørsmålet opp i Stortinget. Mens det tidligere hadde vært lange debatter når stemmerettsutvidelse sto på dagsorden i Stortinget, var det denne gangen helt stille i salen. Ingen av representantene tegnet seg til

⁴⁸⁶ Landskvinnestemmerettsforeningen Årsberetning 1911, side 7.

⁴⁸⁷ Kristine Bonnevie var professor i zoologi ved Universitetet i Kristiania.

⁴⁸⁸ I.W.S.A. er forkortelse for International Women's Suffrage Association.

⁴⁸⁹ Landskvinnestemmerettsforenings Årsberetning 1913, side 10.

⁴⁹⁰ Landskvinnestemmerettsforenings Årsberetning 1913, side 10.

debatt. Da det kom til avstemming, svarte alle stortingsrepresentantene «ja» på spørsmålet om allmenn statsborgerlige stemmerett for kvinner over 25 år. Gina Krog satt på galleriet sammen med en rekke av de andre lederne for kvinnebevegelsen.⁴⁹¹ Fredrikke Marie Qvam var imidlertid fraværende. Hun var begynt på den lange reisen til Budapest. Et telegram om seieren nådde henne i Wien. I telegrammet skrev LKSF til sin formann at hun ved kongressens start «kunde bringe bud om seieren».⁴⁹² Fire dager senere nådde et nytt telegram Qvam, da var hun kommet til Budapest: «Vi takker vor hoevding for seiren Landskvindestemmerets foreningens forslag vedtoges enstemmig hils de kjæmpende kvinder og oensk dem velkommen efter =sekretæren.»⁴⁹³ Fra Budapest sendte Qvam et takkebrev til Stortinget, der kom hun inn på betydningen av det norske vedtaket:

Vor Glæde over Storthingets beslutning den 11. juni er end yderligere forhøiet ved den Jubel og Taknemlighed, som efterretningen har vakt mellem alle Deltagere i den internationale Kvindestemmeretsalliances Kongres her i Budapest og mellem de stemmerettsinteresserte Kvinder og Mænd rundt om i alle de Lande, hvor man arbeider for Kvinders Stemmeret; de føler sig alle sikre på, at Norges eksempel vil være en stor Hjælp for alle Nationer i Arbeidet for at naa frem til maalet: Kvinders Stemmeret.⁴⁹⁴

Dette takke-brevet til Stortinget viser at vedtaket ble tillagt stor vekt blant deltakerne på kongressen i Budapest. Stemmerettsbevegelsens strategi var at de norske regjeringsutsendingene skulle legge ytterligere autoritet til Stortingets vedtak.

Gina Krog dro rett fra seieren i Stortinget til Budapest. I forkant av kongressen hadde regjeringen utnevnt både Krog og Qvam til offisielle utsendinger. Utnevningen kan ha skjedd etter et visst press mot myndighetene. I Gina Krogs etterlatte papirer har jeg funnet en kladd til et brev til Statsminister Gunnar Knudsen. I brevet, som er udatert, minner Krog om et tidligere møte. Av brevet kan det se ut som om Knudsen på møtet spurte Krog om hun kunne være offisiell utsending. Det kan så virke som om tiden hadde gått uten at noe hadde skjedd, slik at Gina Krog så seg nødt til å purre på statsministeren:

Jeg har ikke skrevet et ord om Deres henvendelse til mig ang regjeringens delegat ved kvindestemmerets alliansens kongres i Budapest 15.-2.. juni. Ikke destomindre faar jeg stadig forespørsler om saken fra utlandet. Da jeg intet officielt har faaet meddelt fra Dem hr Statminister, er jeg i den ubehagelige situation ikke at kunde svare paa alle de indbydelser som jeg mottar fra (uleselig

⁴⁹¹ Agerholt (1937), side 258 og 259.

⁴⁹² Landskvinnestemmeretsforenings Årsberetning 1913, side 11.

⁴⁹³ Telegram til Qvam fra sekretæren i Landskvinnestemmeretsforeningen, 14. juni 1913.

⁴⁹⁴ Brev til Stortinget fra Qvam, sendt fra Budapest, juni 1913.

ord) kanter. Jeg maa derfor faa (uleselig ord) at anmode om at en formel avgjørelse i denne sak maa treffes snarest. Ærbødigst Gina Krog.⁴⁹⁵

Jeg har ikke funnet svaret fra Gunnar Knudsen. Men dette er ikke det eneste brevet jeg har funnet som gjelder denne saken. I februar 1913 skrev også Qvam til statsministeren. Hun ba om å bli konsultert før regjeringen utnevnte en offisiell utsending.⁴⁹⁶ Heller ikke dette svaret fra statsministeren har jeg funnet, men tre dager senere sendte han et personlig brev til Qvam: «Jeg forstår at De er frisk og rask, hvilket er en viktig ting når man trekker på årene.» Brevet var undertegnet, «Deres hengivne Gunnar Knudsen.»⁴⁹⁷ Denne brevvekslingen forteller om en nær kontakt mellom lederne for stemmerettsbevegelsen og norske myndigheter.

Den internasjonale stemmerettsbevegelsen ventet utålmodig på svar fra Norge når det gjaldt hvorvidt landet sendte offisielle utsendinger. I april 1913 sendte Chapmann Catt et purrebrev til Qvam. Der kom det tydelig fram at regjeringsutsendingene hadde en klar funksjon, og ikke bare handlet om pomp og prakt. Regjeringsutsendingene var viktige i kampen for å hjelpe andre kvinner til stemmerett: «I sincerely hope to see you in Budapest. No convention would seem right without you. I also hope we shall have a goodly number of women of high official position for they count for a great deal in a country like Hungary.»⁴⁹⁸ I Ungarn, slik det hadde gjort i London fire år før, ble offisielle regjeringsutsendinger tillagt stor vekt. De demonstrerte at andre lands regjeringer ønsket at kvinner skulle få stemmerett. Slik bidro de til å gi kravet om stemmerett for ungarske kvinner legitimitet. To dager senere henvendte også de ungarske arrangørene seg til Fredrikke Marie Qvam. De ba henne om å påvirke den norske regjering slik at det ble sendt offisielle norske utsendinger til Budapest.⁴⁹⁹ Først 15. mai informerte Utenriksminister Nils Ihlen om myndighetens beslutning:

Jeg har den ære at meddele at det ved Kgl. Resl. av 15 ds. er bestemt; «Fru F.M. Qvam og frøken Gina Krog bemyndiges til at representere Norge ved den kongres som den internationale kvindestemmeretsforening skal avholde i Budapest 15-20 juni». Ved den samme resolution er det bestemt at de fikk 18 kroner dagen til kost, samt utgiftsdekning etter regning.⁵⁰⁰

Norske myndigheter betalte altså både opphold og reise for Fredrikke Marie Qvam og Gina Krog, men fortsatt gjensto språkproblemene. Før Gina Krog reiste til Budapest fikk hun

⁴⁹⁵ Brev fra Gina Krog til Statsminister Gunnar Knudsen, udatert 1913.

⁴⁹⁶ Brev fra Qvam til Statsminister Gunnar Knudsen, 21. februar 1913.

⁴⁹⁷ Brev fra Statsminister Gunnar Knudsen til Qvam, 24. februar 1913.

⁴⁹⁸ Brev til Qvam fra Chapmann Catt, 9. april 1913.

⁴⁹⁹ Brev til Qvam fra den ungarske stemmerettsorganisasjonen, 11. april, 1913.

⁵⁰⁰ Brev til Statsministerinde F.M. Qvam fra Utenriksminister Ihlen, 15. mai 1913.

beskjed om at hun måtte holde sin tale på tysk, siden Fredrikke Qvam skulle tale på engelsk. Å snakke tysk foran de nesten 3000 tilhørerne på kongressen bekymret Krog: «Paa saa kort varsel tør jeg ikke la *können mögen werden* – svæve ut i rommet paa egen haand. Jeg visste at jeg maatte være bundet fast til papiret, og at det maatte være korrekt.»⁵⁰¹ Krog fikk hjelp av en tysk dame til å oversette talen. Om kvelden den 18. juni gikk hun på talerstolen i Budapest. I talen tok Krog utgangspunkt i stemmerettsarbeidet hun hadde startet i 1885:

Jeg fortalte om at den 27de november 1885 blev propagandaen for dette praktisk begynt, gjennom et foredrag jeg holdt, og en kvindestemmerettsforening blev stiftet paa dette program. Bare 12 medlemmer! Og hvor fjernt var maalet, og hvor steil veien, og hvor taarnet vanskelighetene sig op. Og nu! Troen hadde flyttet bjergene.⁵⁰²

Krog talte høyt, men fra salen ble det ropt at hun måtte snakke enda høyere: «Naa – saa *skrek* jeg mine tyske kraftsatser ut i verden, det ble hørt av hver og én, og jeg blev lønnet for min anstrengelse.»⁵⁰³ Dette kan vel ikke bety noe annet enn Krog fikk kraftig applaus.

Fredrikke Marie Qvam skrev også i sin 20 siders lange sin beretning fra kongressen om jubelen og applausen som ble de norske kvinnene til del i Budapest.⁵⁰⁴ I beretningen har hun oversatt talen Chapmann Catt holdt. I denne sa hun at bevegelsen hadde opplevd skuffelser både i Storbritannia, Sverige, Danmark og Island. Igjen var Norge det landet den internasjonale kvinnebevegelsen så til for å telle sine seire:

Norges Storting er det eneste, som iaar har vedtaget Stemmeretten – det har nemlig ophevet Skatteerlæggelsen som Betingelse for Kvinders Statsborgerlige Stemmerett. Ved hver eneste av Alliancens Kongresser har de Delegerede fra dette gjenndemokratiske Land bragt med sig Tidende om nye Seire. Denne Gang kommer den med den gode Tidende, at L.K.S.F.s Formaal er gennemført. To hundrede og Tusind Kvinder er føiet til paa Listen over stemmeberettigede Kvinder, almindelig Stemmeret, lige for begge Kjøen, er bleven Grundlov. Og ikke nok hermed. Disse Kvindefrigjørelsens Apostle kommer bærende med endnu flere gode Budskaper, om mange Love og Forholdsregler, som er indført som direkte Følger af Kvinders Stemmeret.⁵⁰⁵

Disse kvinnefrigjørelsens apostler var selvsagt Fredrikke Marie Qvam og Gina Krog:

⁵⁰¹ *Nylænde*, 1. juli 1913, side 242.

⁵⁰² *Nylænde*, 1. juli 1913, side 242.

⁵⁰³ *Nylænde*, 1. juli 1913, side 242.

⁵⁰⁴ Indberetning: Om den internasjonale Kvindestemmerets-Alliances 7de kongress, Afholdt i Budapest juni 1913.

⁵⁰⁵ Mrs Catt Presidential Address, hentet fra: Indberetning: Om den internasjonale Kvindestemmerets-Alliances 7de kongress, Afholdt i Budapest juni 1913.

To af Heltene i denne Kamp, to af Foregangskvinderne hvis utrættelige, oppofrende Arbeide og kloge Ledelse det for en stor del skyldes, at Kvindestemmretten har Seiret i Norge, er komne til Budapest som officielle Delegerede fra den norske Regjering. Hil di, Lykke til, bolde og seierriige Norge!⁵⁰⁶

Etter å ha referert dette, skrev Qvam i beretningen at presidentens tale ble etterfulgt av «langvarige og begeistrede ovasjoner for vårt land».⁵⁰⁷ Beretningen er skrevet fra gården Gjævrå i oktober 1913. Ordene den ellers nøkterne Qvam tok i bruk om Chapman Catts tale viser med all tydelighet at seiersrusen på ingen måte hadde lagt seg: «En mer seiersfylt årsberetning, en mer fremgangsrig Bevægelse, kan vel neppe verden oppvise. Og med rette sagde hun, at i den Internationale Kvindestemmeretsalliances Rige gaar Solen aldrig ned!»⁵⁰⁸

Kongressen i Budapest var en maktdemonstrasjon av kvinnebevegelsen. Den var besøkt av 2800 deltakere, hvorav 153 var delegater fra medlemslandene.⁵⁰⁹ Alliansen hadde vokst for hver kongress, og talte nå 26 medlemsland. Også andre land sendte regjeringsutsendinger til kongressen. Både fra Australia, samt fra de amerikanske delstatene Oregon, Washington, California, kom det offisielle utsendinger fra myndighetene.⁵¹⁰ Det var under seksjonen for kvinner oppnevnt av regjeringene at Krog og Qvam talte. Den 18. juni, en gang mellom seks og åtte på kvelden, gikk Qvam på talerstolen.⁵¹¹ Budskapet om at det pågikk en kamp mellom kvinner og menn, slik hun sa på sin første kongress i 1906, var nå kraftig nedtonet. I stedet for la hun vekt på at det var menn, som gjennom sine vedtak i Stortinget hadde sikret stemmerett for norske kvinner: «Og vi er glade og stolte over, at vort Lands Mænd har havt saa meget Tiltro til Kvindernes Fædrelandskjærlighed og Almenaad, at de har git os de samme Rettigheder, som de selv har.»⁵¹²

⁵⁰⁶ Mrs Catt Presidential Address, hentet fra: Indberetning: Om den internasjonale Kvindestemmerets-Alliances 7de kongress, Afholdt i Budapest Juni 1913.

⁵⁰⁷ Indberetning: Om den internasjonale Kvindestemmerets-Alliances 7de kongress, Afholdt i Budapest juni 1913.

⁵⁰⁸ Indberetning: Om den internasjonale Kvindestemmerets-Alliances 7de kongress, Afholdt i Budapest juni 1913.

⁵⁰⁹ De norske delegatene var: F M Qvam, Frøken Doktor Louise Qvam, Gjævrå, Steinkjær, Fru Gina Borckrevink, Lillehammer, Frøken Marie Ottesen, Kristiania, Frøken Antonie Borchsenius, Kristiania, Frøken Telefonistinde Christine Paulsen, Kristiania, Fru Kirsten Stabell-Fredriksen, Rabben, Storkmarknæs, Fru tandlæge Helga Magelsen, Hamar, og Fru doktor Bang, Kristiania. Kilde: Indberetning: Om den internasjonale Kvindestemmerets-Alliances 7de kongress, Afholdt i Budapest juni 1913.

⁵¹⁰ Indberetning: Om den internasjonale Kvindestemmerets-Alliances 7de kongress, Afholdt i Budapest juni 1913.

⁵¹¹ Program: 7. International woman suffrage congress.

⁵¹² Fra Qvams tale, som opprinnelig ble holdt på engelsk. I beretningen har hun oversatt den til norsk. Kilde: Indberetning: Om den internasjonale Kvindestemmerets-Alliances 7de kongress, Afholdt i Budapest juni 1913.

Betydningen av at regjeringen sendte dem som offisielle utsendinger ble igjen vektlagt: «Intet kan bedre vise den Stilling, som Kvinderne nu indtaget i Norge, end det, at Regeringen sender to officielle Repræsentanter til denne «Internationale Kongress» for Kvindernes Rettigheder.»⁵¹³ Qvam avsluttet talen på lignende vis som hun hadde gjort i London, da regjeringen for første gang sendte henne som offisiell utsending:

Norge siger i dag det som før til de andre Lande: Følg vort Exempel! Gjør Eders Landes Kvinder til frie Borgere! Vi er glade og stolte over at være kommet saa langt – over at have øvet Retfærdighed mot Kvinderne! Følg med Tillid i våre Fotspor; I vil høste Nytte deraf i enhver Retning og øge denne og fremtidige Generationers Lykke.

Johan Tønnesson mener Fredrikke Marie Qvam gjennom denne talen framstår som en statskvinne.⁵¹⁴ Ifølge Tønnesson inntar hun fra første setning rollen som regjeringens representant. Han mener talen må forstås slik at det er på norske myndigheters vegne hun kommer med befalingen om at regjeringer i andre land skal følge det norske eksemplet om å gi kvinner stemmerett.⁵¹⁵ Jeg er enig i denne tolkningen, men de norske kvinnene opptrådte som statskvinner enda tidligere. Allerede fra 1908, da den norske regjering startet praksisen med å sende offisielle utsendinger til stemmerettskongressene, ikledte de norske kvinnesakskvinnene seg denne rollen. På denne måten ble Gina Krog, og Fredrikke Marie Qvam norske ambassadører når de reiste rundt i verden på kongresser. Budskapet de spredte på norske myndigheters vegne handlet om likestilling for kvinner.

Til kongressen ble det som vanlig skrevet rapporter om stemmerettsarbeidet rundt omkring i medlemslandene. Det ble vedtatt at den norske rapporten, ført i pennen av Qvam, skulle trykkes som egen brosjyre på de tre kongress-språkene; fransk, engelsk og tysk. Begrunnelsen var at rapporten var så utmerket at stemmerettsinteresserte burde få anledning til å sette seg inn i den. Brosjyren skulle selges til inntekt for Alliansen, og kostet 2 pence.⁵¹⁶ Rapporten oppsummerte presist de norske kvinnes strategier i stemmerettskampen:

In Norway we go forward quietly, perhaps too slowly, but we are making progress constantly with this great aim: To make man and woman equal citizens working honestly and faithfully for home and

⁵¹³ Fra Qvams tale, som opprinnelig ble holdt på engelsk. I beretningen har hun oversatt den til norsk. Kilde:

Indberetning: Om den internasjonale Kvindestemmerets-Alliances 7de kongress, Afholdt i Budapest juni 1913.

⁵¹⁴ Von der Lippe og Tønnesson (2013), side 161.

⁵¹⁵ Von der Lippe og Tønnesson (2013), side 164-166.

⁵¹⁶ Indberetning: Om den internasjonale Kvindestemmerets-Alliances 7de kongress, Afholdt i Budapest juni 1913.

country. Whenever we find an obstacle in our way, an old barrier that has kept women handicapped, we struggle until we have removed it.⁵¹⁷

Fredrikke Marie Qvam kalte stemmerettskampanjen for en langsom og stille kamp, men den var aldri blitt tonet ned. Uansett sett hva som skjedde hadde de norske stemmerettsaktivistene aldri gitt seg, eller firt på sitt krav om stemmerett for kvinner på like fot med menn. Dette er en viktig grunn til at Norge var den første selvstendige staten som ga kvinner fulle statsborgerlige rettigheter.

Oppsummering

Det finnes få konkrete eksempler på at det internasjonale arbeidet fikk direkte konsekvenser for den norske stemmerettskampen. Likevel var ikke det internasjonale engasjementet uten betydning for utviklingen i Norge. Det omfattende kildematerialet som dette kapittelet bygger på forteller at det internasjonale engasjementet ble svært viktig for den norske kvinnebevegelsen i årene etter 1905. Der de tidligere hadde vært fraværende på internasjonale kongresser, ble det i årene mellom 1905 og 1913 sendt store norske delegasjoner til stemmerettskongressene. Kildematerialet forteller også at det internasjonale arbeidet hadde stor personlig betydning for de norske kvinnene. Gina Krog har ikke etterlatt seg et stort arkiv, men i hennes etterlatte papirer berører mye av materialet arbeidet i de internasjonale organisasjonene. Det samme gjelder for Fredrikke Marie Qvam. Gjennom internasjonal deltakelse fikk de bekreftet at kampen de førte i Norge hadde betydning. Dette kan ha bidratt til å gi dem ny energi, og ansporet dem til å jobbe ekstra hardt i årene fram mot triumfen i 1913.

Den internasjonale deltakelsen handlet om mer enn å synliggjøre Norge. Stemmerettsaktivistene dro ikke på internasjonale kongresser for å høste heder og ære. Gjennom deltakelse i de internasjonale organisasjonene ønsket kvinnene å få gjennomslag for politiske saker, med stemmeretten som den viktigste saken. Det internasjonale engasjementet utvidet også det norske stemmerettsarbeidet. Det ble ikke bare en kamp for norske kvinners rettigheter. De norske kvinnene søkte aktivt å hjelpe andre lands kvinner i deres kamp for

⁵¹⁷ Brosjyre: Report of Woman Suffrage in Norway as Presented at the Seventh Congress of the International Woman Suffrage Alliance, at Budapest June 1913.

politiske rettigheter. Gina Krogs foredragsturné til Amerika i 1909 og Fredrikke Marie Qvams brev til Theodore Roosevelt, er eksempler på dette. Stemmerettsarbeidet endret også form på andre måter i denne perioden. Stemmerettsaktivistene måtte sørge for at kvinner brukte stemmeretten, og at retten ble omsatt i politisk innflytelse og kvinnelige folkevalgte.

I dette kapittelet har jeg vist hvordan den norske kvinnebevegelsen, med Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam i spissen, fikk en sterk internasjonal posisjon. Bakgrunnen var i hovedsak vedtaket om begrenset statsborgerlig stemmerett i 1907. 14. juni-beslutningen, som vedtaket ble kalt, ble av den internasjonale stemmerettsbevegelsen sett på som et stort vendepunkt. Norge var den første selvstendige staten som ga kvinner stemmerett. Derfor var det norske vedtaket så viktig.

Enkelte historikere har pekt på at stemmerettsarbeidet ble nedtonet etter at skattebetalende kvinner gjennom 14. juni-beslutningen fikk politiske rettigheter. Mine undersøkelser, med utgangspunkt i det internasjonale arbeidet, støtter ikke en slik tolkning. Det som imidlertid synes klart er at kampen endret karakter. Den aktivistiske strategien som de hadde fulgt siden 1890, med resolusjoner og underskriftskampanjer, ble etter 1907 avløst av en annen form for påvirkning der kvinnene i større grad spilte rollen som likeverdige aktører med menn. Den offisielle middagen med regjeringen i forbindelse med Carrie Chapman Catts Norges-besøk i 1911 er et eksempel på dette. Møtet med Stortingspresident Jørgen Løvland for å framskynde Stortingsbehandlingen i 1913 er et annet eksempel.

Praksisen med å sende offisielle regjeringsutsendinger til kongressene bidro til å gi de norske kvinnene en sterk internasjonal posisjon. På de internasjonale kongressene opptrådte de norske kvinnene som ambassadører for Norge. På vegne av den norske regjering oppfordret Fredrikke Marie Qvam og Gina Krog andre lands regjeringer til å gi kvinner stemmerett. De offisielle regjeringsutsendingene hadde dermed en viktig funksjon i den internasjonale stemmerettsskampen etter 1907. Det var imidlertid ikke bare den internasjonale stemmerettsbevegelsen som trengte Norge. Nyten var gjensidig. Responen stemmerettsaktivistene fikk i utlandet viste norske politikere at nasjonen hadde noe å tjene på at kvinnene fikk stemmerett. De tidlige norske vedtakene om stemmerett for kvinner bidro til å styrke bildet av det demokratiske Norge internasjonalt. Stemmeretten ble en viktig markeringssak for Norge etter 1907. I etterdønningene etter unionsoppløsningen kan ikke

dette ha spilt en uvesentlig rolle. Det kan dermed ha oppstått en selvforsterkende dynamikk som bidro til å presse fram det endelige vedtaket i 1913.

Kapittel 6: Avslutning

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvordan norske stemmerettsaktivister engasjerte seg i internasjonalt arbeid i perioden 1884-1913. Jeg har interessert meg for hvorfor det tok så lang tid før de norske kvinnene ble en del av den internasjonale stemmerettsbevegelsen, og hva som førte til snuoperasjonen i 1904. Jeg har også sett på hvilken betydning det fikk da de endelig gikk inn i International Council of Women og The International Woman's Suffrage i Berlin.

Ressursknapphet

Jeg gikk til kildene med en forestilling om at de norske kvinnene ble stående utenfor de internasjonale organisasjonene fordi de tvilte på at medlemskap kunne hjelpe dem i stemmerettskampen. Dette synet var farget av at Norge ved en rekke anledninger historisk har inntatt en isolasjonistisk holdning til internasjonalt samarbeid. Kildene forteller imidlertid at denne forestillingen bare delvis stemmer. De norske kvinnene opplevde riktignok at de hadde kommet langt i sin stemmerettskamp sammenlignet med kvinner i andre land. De startet sin kampanje i 1888, og opplevde at de fikk vesentlig politisk støtte for sitt krav om stemmerett for kvinner. The International Council of Women framsto også i 1880- og 1890-årene som en uferdig organisasjon. Det var i denne første fasen derfor vanskelig å se hva det var å tjene på et medlemskap. Undersøkelsen viser at de norske stemmerettsaktivistene fra starten ønsket internasjonalt samarbeid. Nasjonsfølelsen stakk dypt hos både Fredrikke Marie Qvam og Gina Krog. Disse kvinnene så viktigheten av at Norge var synlig internasjonalt av hensyn til nasjonen. Likevel ble den internasjonale deltakelsen begrenset. Mens andre lands kvinneorganisasjoner sluttet seg til den internasjonale kvinnebevegelsen, ble de norske kvinnene i mange år stående utenfor. De norske stemmerettsaktivistene deltok også sjelden på internasjonale kongresser før 1904. Den viktigste grunnen til at dette var ressursknapphet.

Den internasjonale kvinnebevegelsen besto i stor grad av velstående kvinner som selv kunne betale for reiser til internasjonale kongresser. Økonomiske ressurser var ofte en forutsetning for å kunne ta på seg verv i de internasjonale kvinneorganisasjonene. De færreste av de norske stemmerettsaktivistene hadde råd til å betale for dyre reiser til internasjonale kongresser. Heller ikke de norske kvinneorganisasjonene hadde økonomiske ressurser til å dekke reiseutgifter slik at Norge kunne bli representert. Kvinnebevegelsen søkte derfor norske

myndigheter om økonomisk støtte til å dra på internasjonale kongresser, men før 1905 ble disse søknadene hovedsakelig avslått. Dette forklarer hvorfor Norge ved en rekke anledninger ikke ble representert på internasjonale kvinnekongresser. Unntaket var dersom norske kvinner som var på reise i utlandet kunne representere Norge.

En annen faktor som spilte inn var mangelen på et bredt internasjonalt engasjement. Kildene forteller at Gina Krog ofte var alene når det gjaldt å ivre for internasjonalt samarbeid. De andre kvinnesakslederne hadde andre saker de brente sterkere for. I tillegg var stemmerettsaktivistene få. Organisasjonene var konsentrert rundt Kristiania, og kvinnebevegelsen manglet den nødvendige bredden. Dette gjorde at den norske stemmerettskampen ble prioritert foran det internasjonale arbeidet. Først etter 1900 begynte kvinnebevegelsen å ta form av en massebevegelse. Splittelsen som oppsto i kjølvannet av innføringen av allmenn stemmerett for menn i 1898 hadde også betydning for det internasjonale arbeidet. Fokus ble rettet innover mot Norge, og ikke utover landets grenser.

Hensynet til nasjonen

Hensynet til den hjemlige stemmerettskampen ble i liten grad brukt som argument da den norske kvinnebevegelsen i 1904 meldte seg inn i International Council of Women og The International Woman's Suffrage Alliance. Likevel mente de norske kvinnene at stemmerettskampen hadde noe å tjene på internasjonalt samarbeid. Strategien var å bygge opp organisasjoner som kunne mobilisere store grupper av kvinner i kampen for stemmeretten. ICWs lovverk åpnet for at Norske Kvinners Nasjonalråd etter stiftelsen kunne innta en slik rolle i stemmerettskampen. I oppgaven har jeg vist at organisasjonen bare måneder etter stiftelsen inntok denne rollen. Norske Kvinners Nasjonalråd ble da brukt til å mobilisere norske kvinner til å stemme ved valg.

Det var hensynet til nasjonen som ble brukt som hovedargument da kvinnebevegelsen i 1904 meldte seg inn i de internasjonale organisasjonene. Overbevisningen om at kvinnebevegelsen måtte være representert internasjonalt hadde økt i takt med at forholdet til Sverige ble stadig mer betent. Unionsspørsmålet satte Norge i en spesiell situasjon sammenlignet med kvinnebevegelser i mange andre land. De norske kvinnene kjempet ikke bare for sin egen selvstendighet, men også for nasjonens. I Norge hang stemmerettskampen sammen med

nasjonsspørsmålet. Derfor gjaldt det å forene de to sakene, og det var akkurat det som skjedde da de norske stemmerettsaktivistene i 1904 sluttet seg til den internasjonale kvinnebevegelsen. Kvinnebevegelsen sikret sin internasjonale representasjon bare ett år før unionsoppløsningen. Det er vanskelig å se disse hendelsene løsrevet fra hverandre.

Kvinnebevegelsen markerte seg med full kraft internasjonalt fra 1905. Det ble lagt vekt på at det var viktig å synliggjøre Norge internasjonalt. Derfor ble det sendt store norske delegasjoner til de internasjonale kvinnekongressene. Det internasjonale arbeidet ble i perioden 1905-1913 svært viktig for kvinnebevegelsen. For de kvinnene som deltok i det internasjonale arbeidet fikk det også stor personlig betydning. Gjennom deltakelse i de internasjonale organisasjonene fikk de norske stemmerettsaktivistene bekreftet at deres kamp var viktig for kvinner i andre land.

Vendepunkt i stemmerettskampen

Vedtaket om begrenset nasjonal stemmerett for kvinner i 1907 var svært viktig. 14. juni-beslutningen, som vedtaket ble kalt, fikk avgjørende betydning for den norske kvinnebevegelsen, norske myndigheter og den internasjonale stemmerettsbevegelsen. Etter dette oppsto det et gjensidig interessefellesskap mellom de tre partene. Den internasjonale kvinnebevegelsen så på vedtaket som et vendepunkt i stemmerettskampen. Det norske vedtaket ble brukt til å påvirke andre lands myndigheter. For norske myndigheter innebar vedtaket positiv internasjonal oppmerksomhet, noe som var viktig rett etter løsrivelsen fra Sverige. Vedtaket førte videre til at de norske stemmerettsaktivistene fikk en sterk internasjonal posisjon, noe som igjen bidro til å gjøre dem til likeverdige samfunnsaktører med menn.

Det norske vedtaket om begrenset nasjonal stemmerett i 1907 høstet internasjonal oppmerksomhet. Den internasjonale stemmerettsbevegelsen så på vedtaket som et stort gjennombrudd. 14.juni-beslutningen gjorde Norge til den første selvstendige staten som ga stemmerett til kvinner. Vedtaket gjorde at stemmerettsforkjempere i andre land med større tyngde kunne kreve å bli tatt på alvor. Det norske vedtaket ga dermed legitimitet til kvinners krav om stemmerett rundt omkring i verden. Derfor vurderte The International Woman's Suffrage Alliance det norske vedtaket som et vendepunkt i den internasjonale

stemmerettskampen.

Statskvinnene

En rekke kilder forteller at de norske kvinnene etter 1907 fikk en sterk internasjonal posisjon. Praksisen med å sende norske kvinner som offisielle utsendinger til de internasjonale stemmerettskongressene bidro i stor grad til dette. Denne praksisen var et samarbeid mellom The International Woman's Suffrage Alliance, norske myndigheter og stemmerettsaktivistene. Rollen som offisielle utsendinger ga de norske kvinnene autoritet og bidro til å omskape dem fra aktivister til innflytelsesrike samfunnsaktører.

Det internasjonale engasjementet avløste langt på vei underskriftskampanjenes rolle som virkemiddel i den norske stemmerettskampen. De offisielle utsendingene, som opptrådte på vegne av den norske regjeringen, oppfordret andre lands myndigheter til å gi kvinner stemmerett. Gina Krog, Fredrikke Marie Qvam og de andre offisielle utsendingene, ble på denne måten ambassadører for Norge og norsk likestillingspolitikk. Det internasjonale engasjementet viser med all tydelighet den bemerkelsesverdige transformasjonen som den norske kvinnebevegelsen hadde gjennomgått. I 1880-årene trådte kvinnene med usikre skritt ut i det offentlige rom. I 1913 spilte de rollen som statskvinner med stor autoritet.

Likestilling som eksportartikkel

Innføringen av stemmerett for kvinner skaffet Norge positiv omtale internasjonalt. Vedtaket gjorde Norge til et foregangsland, og førte til at Norge høstet internasjonal anerkjennelse for sin likestillingspolitikk. Dette var viktig i kjølvannet av unionsoppløsningen. Etter 1905 gjaldt det å synliggjøre Norge internasjonalt. Innføringen av stemmerett for kvinner ble derfor en viktig markeringssak for nasjonen i årene etter 1905. Saken satte Norge på kartet. Slik erfarte norske myndigheter at nasjonen hadde noe å tjene på å gi kvinner stemmerett.

Norge har siden 1970-tallet markedsført seg internasjonalt med et sterkt fokus på likestilling og kvinners rettigheter. På mange måter har likestillingspolitikken vært en eksportartikkel for Norge. Dette har skjedd gjennom at norske myndigheter har forsøkt å påvirke andre land til å sette likestilling for kvinner på dagsorden, og da spesielt i bistandspolitikken. I denne oppgaven har jeg vist at denne praksisen startet allerede rett etter at Norge fikk sin

selvstendighet. Stemmerett for kvinner var den første likestillingssaken Norge markerte seg med internasjonalt. Det går dermed en linje i norske likestillingspolitikk fra selvstendigheten og fram til i dag.

Behov for mer forskning

Målet med denne oppgaven var å presentere ny kunnskap om den norske kvinnebevegelsens internasjonale engasjement. Dette håper jeg at jeg har lyktes med. Likevel er dette bare en start. Det er fortsatt mye som er ugjort. I utgangspunktet ønsket jeg å besøke internasjonale arkiver, men fordi jeg fant så mye materiale i norske arkiver, valgte jeg å konsentrere meg om disse. Det gjenstår derfor å undersøke om internasjonale arkiver inneholder materiale om den norske kvinnebevegelsen. Det vil være av spesiell interesse å undersøke hvorvidt internasjonale kilder kan ytterligere belyse den internasjonale betydningen av de norske vedtakene om stemmerett for kvinner.

Det finnes videre mye norsk kildemateriale som bør undersøkes nøyere. Det enorme brevarkivet som Fredrikke Marie Qvam etterlot seg er bare i liten grad gjennomgått av historikere. En undersøkelse av dette arkivet kan muligens bringe ny kunnskap om den norske kvinnebevegelsens historie, og sette viktige begivenheter i et nytt perspektiv. Det er derfor viktig med mer forskning på dette feltet.

Kilde og litteraturliste:

Arkiver:

Fredrikke Marie og Ole Anton Qvams arkiv. Privatarkiv nr. 3. Universitetsbiblioteket

Trondheim, Spesialsamlingene:

Kassett 21. Brev 1907:

- Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Cecilie Krog, 3. april 1907.
- Brev til stortingsmand Byggesaa fra Fredrikke Marie Qvam, 18. april 1907.
- Brev til stortingsmand Byggesaa fra Fredrikke Marie Qvam, 20. april 1907.
- Brev til Stortinget fra Fredrikke Marie Qvam, 21. april 1907.
- Telegram fra Vesteraalens led af NKS, til Fredrikke Marie Qvam, 6. mai. 1907.
- 46 gratulasjonstelegrammer til Landskvinnestemmerettsforeningen etter seieren 7. juni 1907, deriblant telegram til foreningen fra Pankhurst.
- Brev til Fredrikke Marie Qvam, 19. juni 1907.
- Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Dansk Kvindeforenings Valgretsforbund, formand Louise Nørlund, udatert.
- Brev fra Fredrikke Marie Qvam til Nørlund, udatert.
- Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Rachel Foster Avery, 17. august 1907.
- Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Carrie Chapmann Catt, 9. oktober 1907.
- Brev fra Fredrikke Marie Qvam til Carrie Chapmann Catt, 25. februar 1908.
- Telegram fra Landskvinnestemmerettsforeningen i Ålesund til Fredrikke Marie Qvam, 27. november 2013.
- Telegram fra Landskvinnestemmerettsforeningen i Bergen til Fredrikke Marie Qvam, 23. november 2013.
- Telegram fra Landskvinnestemmerettsforeningen i Langesund til Fredrikke Marie Qvam, 27. oktober 2013.
- Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Anna Shaw, 27. desember, 1907.

Kassett 22. Brev 1908:

- Telegram til Fredrikke Marie Qvam fra Johanne (etternavn ikke oppgitt), 11. januar 1908.
- Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Carrie Chapman Catt, 1. februar 1908.
- Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Carrie Chapman Catt, 25. mars 1908.

Brev fra Fredrikke Marie Qvam til Carrie Chapman Catt, 10. april 1908.
Brev fra Fredrikke Marie Qvam til Carrie Chapman Catt, 26. mai 1908.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Carrie Chapman Catt, 27. mai 1908.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra M.KJ, 29. mai 1908.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Carrie Chapman Catt, 30. mai 1908.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Martina G. Kramer, 30. juni 1908.
Brev fra Fredrikke Marie Qvam til Martina G. Kramer, udatert.
Brev fra Fredrikke Marie Qvam til Carrie Chapman Catt, 15. juli 1908.
Brev fra Carrie Chapman Catt til presidentene, 27. juni 1908.
Kladd brev fra Fredrikke Marie Qvam til Carrie Chapman Catt, udatert sommeren 1908.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra National Union of Women's Suffrage Societies, 14. november 1908.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Carrie Chapmann Catt, 17. desember 1908.

Kassett 23. Brev 1909:

Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Gina Krog, 5. januar 1909.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Johanne Aas, 22. mars 1909.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Carrie Chapmann Catt, 2. mars 1909.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Carrie Chapmann, 6. april 1909.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Pankhurst, 27. april 1909.
Brev fra Fredrikke Marie Qvam til Carrie Chapmann Catt, 28. september 1909.

Kassett 25. Brev 1912:

Brev til Fredrikke Marie Qvam fra The Women's Social and Political Union, 11. mai 1912.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Millicent Garret Fawcett, 24. juni 1912.

Kassett 26: Brev 1913:

Brev fra Fredrikke Marie Qvam til Statsminister Gunnar Knudsen, 21. februar 1913.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Statsminister Gunnar Knudsen, 24. februar 1913.
Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Oesterreichisches Frauenstimmerrechts-Komitee, 7. mars 1913.

Brev til Fredrikke Marie Qvam fra den ungarske stemmerettsforeningen, 11. april 1913.

Brev fra Fredrikke Marie Qvam til den ungarske stemmerettsforeningen, udatert kladd til svar på brev av 11. april.

Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Carrie Chapmann Catt, 9. april 1913.

Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Carrie Chapmann Catt 5. mai 1913.

Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Utenriksminister Ihlen, 15. mai 1913.

Brev til Statsministerinde F.M. Qvam fra utenriksminister Ihlen.

Telegram til Fredrikke Marie Qvam fra Gina Krog, 31. mai 1913.

Brev fra Fredrikke Marie Qvam fra Stortinget, sendt fra Budapest, juni 1913.

Telegram til Fredrikke Marie Qvam fra sekretæren i

Landskvinnestemmerettsforeningen, 14. juni 1913.

Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Sofie Magelsson Groth, 30. august 1913.

Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Kirsten Fredriksen, 2. oktober 1913.

Brev til Fredrikke Marie Qvam fra Kirsten Fredriksen, 19.10.1913.

Kassett 48 A: Diplomer og offentlige utmerkelser. Skolebøker. Syvende sans.

Reisepass:

a. Jus suffragii i guld. Fra stemmeberettigede kvinder 14. juni 1907.

Kassett 56: Kongresser, The International Woman's Suffrage Alliance.

(Landskvinnestemmerettsforeningens arkiv)

Berlin 1904:

Møtereferat, «The Second Woman Suffrage Conference».

København 1906:

Avskrift av president Carrie Chapman Catts tale.

Rapport fra Norge: «Report about the work for women's suffrage in Norway for the meeting of the Int woman suffrage alliance in copenhagen august 6th to 11th, 1906».

To trykte programmer.

Amsterdam 1908:

Brev til LKSF fra Carrie Chapmann Catt og Rachel Foster Avery, sekretær.

Program.

President's address. Delivered at the Congress of the International Woman Suffrage Alliance, Amsterdam, Monday June 15, 1908.

Omslag market, «Kongressen i Amsterdam 1908». Forarbeider til kongressen, deriblant flere utkast til Fredrikke Marie Qvams tale, både norsk og engelsk utkast, report from Norway. Prepared and read by Fru F. M. Qvam..

London 1909:

Delegatliste.

Program april 27. 1909: Women's trade of professions. Procession to Royal Albert Hals Great Meeting in favour of Women's suffrage.

Program : Woman Suffrage International Congress London.

Flere utkast til Qvams tale, både norsk og engelsk versjon. Overskrift: «Madame President, Ladies and Gentlemen».

Trykt rapport fra LKSF, samt håndskrevet utkast datert Gjøvran 12.3.1909.

Visittkort på fransk.

Diverse invitasjoner.

Stockholm 1911:

Diverse programmer og invitasjoner.

Håndskrevet versjon av Qvams tale: Report Norway.

Budapest 1913:

Indberetning om den internasjonale Kvindestemmerets-Alliances 7de kongress. Afholdt i Budapest Juni 1913.

Mrs Catt Presidential Address: i F. M. Qvams oversettelse.

Qvams tale på norsk. Overskrift: Madame President!

Liste over delegater fra Landskvindestemmerettsforeningen på Stemmeretts-Alliancens Kongress i Budapest fra 15.-20. Juni 1913.

Trykt inberetning med Qvams tale.

Program: 7. International woman suffrage congress.

Ulike programmer på forskjellige språk.

Report of Woman Suffrage in Norway as Presented at the Seventh Congress of The Internastional Woman Suffrage Alliance, at Budapest June 1913.

Kassett 57:

Kongresser fortsettelse: Materialet inneholder informasjon om følgende internasjonale kongresser: Geneve, 1920. Roma, 1923. Berlin, 1929. Istanbul, 1935. København, 1939.

Kassett 58 a:

Diverse utgaver av Kvinnestemmerettsbladet.

Kassett 58 b, Diverse dokumenter Norske Kvinners Nasjonalråd:

Brev: Indbydelse fra Bergen Kvinnesaksforening til Kvinnelandsmøte.

Brev: To The Women's Institute London, udatert.

Brev: Innbydelse til å grunnlegge Norske Kvinners Nasjonalråd i tilslutning til ICW.

Brev fra Gina Krog til leddene, mars 1904.

Brev fra Gina Krog til Norske Kvinners Nasjonalråd, 19.05. 1906.

Brev fra Gina Krog til NKN om konflikten med Sveriges nasjonalråd etter at hun laget skriftet Norway.

Brev fra Anna Hvoslef til NKNs ledd, 20. mai 1904.

Brev fra styret i Norske Kvinners Nasjonalråd til lokalrådene, 31. mai 1904.

Uddrag af Norske Kvinders Nationalraadws regnskap, 1904 og 1905.

Brev fra styret i NKN til lokalrådene 31. mai 1904.

Brev fra Den internationale Kvindestemmeretts-Alliance. Innbydelse til Executiv-Møde.

Brev til NKNs led fra Gina Krog, 22. januar 1909.

Brev fra NKN-styret, 19. juni, 1911.

Rundskriv fra LKSF til leddene, 29. september 1906.

Brev fra NKN-ledelsen til formann for lokalråd, 18. september 1907.

Brosjyre (1937) International Alliance of Women for Suffrage and equal citizenship

NKN Cirkulære nummer 5, udatert.

NKN Cirkulære nummer 7, 8. mai 1908.

NKN Cirkulære nummer 13, 29. januar 1909.

NKN Cirkulære nummer 15, 20. februar 1909.

NKN Cirkulære nummer 16, 13. mars 1909.

NKN Cirkulære nummer 5, 16. oktober 1909.

NKN Cirkulære nummer 2. 1911.

NKN Cirkulære nummer 9, 17. oktober 1912.

NKN Cirkulære nummer 10, 1912.

NKN Cirkulære nummer 11, 1913.

NKN Cirkulære nummer 11, 25. februar 1913.

NKN Cirkulære nummer 2, 20. oktober 1913.

Kassett 59 a:

Dokument: Beretning fra Stemmeretsalliancens Møde i København i 1906.

Dokument: Indleverdt til Stortinget ved debatten om Kvinders stemmeret 5de og 6de juni 1890.

Dokument: Underskriftsliste 1905.

Dokument: Trykksak: til Valgorganisationen i... (til de politiske partier), datert 10. januar 1906.

Brev fra ledelsen i LKSF til leddene, undertegnet Gjævrans, 20.11.1906 F.M.Qvam.

Mappe merket: Landskvinnestemmerettsforeningen årsberetninger. 1898-1915.

Følgende årsberetninger finnes: 1914-1915, 1911-1913, 1909-1910, 1907, 1906, 1905, 1904, 1903, 1902, 1901, 1900, 1899. Årsberetningen for 1908 mangler.

Kassett 59 b:

Landskvinnestemmerettsforeningens utklippsbok: 1898-1907.

Norske Kvinners Nasjonalråd. Nasjonalbiblioteket, Spesiallesesalen:

Ms fol 3600 /25:

Landsmøtet 1907.

Landsmøtet 1916.

Ms. Fol. 3600:2:

Diverse papirer, deriblant dokumenter som berører Nobelprisen til Lady Aberdeen og Carrie Chapman Catt.

Ms. 4 2912:25:

Brev fra Mrs Sewall til Norske Kvinners Nasjonalråd, 1904.

Brev fra Gina Krog til Utenriksminister Nils Ihlen, 9. august 1913.

Brev fra Lady Aberdeen til Gina Krog, 16. februar 1904.

Brev til Grude Koht fra Dorothea Vik, 14. mars 1906.

Ms. 4 2912:93:

Dokumenter om ICW-kongressen i 1920.

Ms. 4 2912:131:

The Bulletin of the International Council of Women: 1903-1906.

Ms. 4 2912:118:

NORWAY, a few facts from Norwegian history and politics, Christiania. A.W Brøgger
1905.

Gina Krogs arkiv. Nasjonalbiblioteket, Spesiallesalen:

Ms.fol.3864

Diverse julekort og postkort fra internasjonale kontakter. Seilingsliste White Star Line mellom Southampton og New York for 1909. Adressen til Anna Shaw.

Hotellregninger fra forskjellige europeiske hoteller.

Udaterte utkast til taler på engelsk, fransk og tysk.

Dokument: The study of English in Oxford.

Program: International Council of Women. Møte Montreal, 11.-15. juni 1909.

Program: International Council of Women. Kongress Toronto, 16.-30. juni 1909.

Cirkulære 14.2, 20. Februar 1909.

Cirkulære 15.

Ms fol. 3864. Kladd til brev, manuskripter, rapporter og møtereferater:

Brev fra Gina Krog til statsminister Gunnar Knudsen, udatert.

Ms fol. 3864:

Håndskrevet manus. Talen er udatert, men utfra innholdet kan den tidsfestes til 1908

Maskinskrevet foredrag, Norwegian Women in life and literature, datert 25. august
1908

Ms.fol. 3864. Mapper merket korrespondanse:

2 brev til Gina Krog fra Carrie Chapmann Catt.

Aviser og tidsskrifter:

Nylænde 1887-1913, Nasjonalbibliotekets mikrofilmarkiv.

Bergens Tidende, nummer 261, 20.8. 1899.

Dagbladet nummer 120, 23.4. 1899.

Dagbladet nummer 121, 24.4. 1899.

Dagbladet nummer 144, 14.5. 1899.

Øvrige trykte kilder:

Betzy Kjeldsberg (1931), Utkast til selvbiografi, upublisert manus. Oppbevares p.t av
Gro Hagemann.

7. juni-erklæringen. Hentet fra regjeringsprotokollen

Internettsider:

http://wasi.alexanderstreet.com/help/view/the_aletta_institute_in_amsterdam_and_its_international_collections

<http://snl.no/stemmerett>

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2000/nou-2000-32/3/2/2.html?id=362837>

www.lovdatab.no

<http://www.fredrikabremer.se>

http://snl.no/Alexandra_Gripenberg

http://nbl.snl.no/Anne_Holsen/utdypning

http://nbl.snl.no/Fredrikke_M%C3%B8rck/utdypning

http://nbl.snl.no/Ella_Anker/utdypning

Litteratur:

AGERHOLT, Anna Caspari. *Den norske kvinnebevegelses historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1937.

AUSTAD, Ida T. *Kvinnens valgdeltakelse i Norge fra 1901 til 1930*. Bacheloroppgave historie, Universitetet i Oslo, 2012.

BLOM, Ida. *Cappelens Kvinnehistorie*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag, 1992.

BLOM, Ida 1993: «En nasjon – to kjønn. Norge fra 1880-årene til 1913» i: *Historisk Tidsskrift*, bind 72, nr 4. Universitetsforlaget, 1993.

BLOM, Ida, Sølvi Sogner og Bente Rosenbeck. *Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 og fram til i dag*. Oslo: Cappelen Forlag, 2005.

BLOM, Ida og Gro Hagemann. *Kvinner selv... Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*. Oslo: H Aschehoug og co., 1977.

BLOM, Ida og Sølvi Sogner (red.). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2005.

BLOM, Ida. «The Struggle for Women's Suffrage in Norway, 1885-1913» i: *Scandinavian Journal of History*. Vol 5. Stockholm, Sweden, 1980.

BRENNÅ, Brita. *Verden som ting og forestilling. Verdensutstillinger og den norske deltakelsen 1851-1900*. Oslo: Unipub AS, 2002.

FOLKVORD, Magnhild. *Fredrikke Marie Qvam. Rabaldermenneske og strateg*. Oslo: Samlaget, 2013.

- GAMME, Anne. «Mandsstemmer har vi saa evigt nok af fra før.» *Perspektiver på stemmerettsdebatt for kvinner 1898-1913*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2001.
- GRIPENBERG, Alexandra. *Ett halfår I Nya Verlden*. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag, 1889.
- HAGEMANN, Gro. «De stummes leir 1800-1900» i: (red) Blom, Ida og Sogner, Sølvi: *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2005.
- HAGEMANN, Gro. «Det moderne gjennombrudd 1870-1905» i: *Aschehougs Norges Historie*, bind 9. Oslo: H. Aschehoug og Co, 1997.
- HAGEMANN, Gro. «To become a political subject: The Enfranchinement of Women in Norway» i: Irma Sulkunen, Seija-Leena Nevala-Nurmi og Pirjo Markkola (red); *Suffrage, Gender and Citizenship*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholar Publishing, 2009.
- HAGEMANN, Gro og Anne Krogstad (red.). *Høydeskrekk. Kvinner og offentlighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1994.
- HELLESUND, Tone. *Kapitler fra singellivets historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
- HEWITT, Nancy A. «Re-rooting American women's activism: Global perspectives on 1848», i: Offen, Karen (red.). *Globalizing Feminisms, 1898-1945*. London and New York: Routledge, 2010.
- HIRDMAN, Yvonne. «When Anais Nin met Alva Myrdal, or Modernism and Women Power», i: Sølvi Sogner and Gro Hageman (red); *Women's Politics and Women in Politics*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2000.
- Internasjonal Kvinneliga for fred og frihet, 1915-1940*. Oslo: Pax, 1985.
- JONASSEN, Mari. *Livet er et pust. Ragna Nielsen – en biografi*. Oslo: Aschehoug, 2011.
- KROG, Gina. «Nogle ord om kvindesagens udvikling og nærmeste opgaver i vort land» i: *Nyt Tidsskrift*. Kristiania: Thronsen og co. Bogtrykkeri, 1884.
- LIPPE, Berit von der og Johan L. Tønnesson. *Retorikken i kampen for stemmeretten*. Oslo: Vidarforlaget, 2013.
- LØNNA, Elisabeth. *Krigens vinder: kvinner i fredsbevegelsen og historien om dem*. Prøveforelesning til doktorgraden, Universitetet i Oslo, 2004.
- LØNNÅ, Elisabeth. *Stolthet og kvinnekamp*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1996.
- MELBY, Kari. «Fredrikke Qvam: A Woman's Practice of Democracy», i: Sølvi

- Sogner and Gro Hageman (red); *Women's Politics and Women in Politics*: side 89–106. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2000.
- MOKSNES, Aslaug. *Likestilling eller særstilling. Norsk Kvinnesaksforening 1884-1913*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1984.
- Norsk Kvinnesaksforening gjennom 65 år, 1884-1949*. Oslo: Bøhler og Larsen, 1950.
- Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år*. Oslo: Steenske forlag, 1929.
- Norske Kvinners Sanitetsforening 1896-1936*. Oslo: Kirstes Boktrykkeri, 1936.
- OFFEN, Karen. *European feminisms, 1700-1950*. Stanford: Stanford University press, 2000.
- ROSSI, Alice S. *The Feminist Papers: From Adams to de Beauvoir*. New York and London: Columbia University Press, 1973.
- RUPP, Leila. *Worlds of Women*. New Jersey: Princeton University Press, 1997.
- RUPP, Leila. «Constructing internationalism: The case of transnational women's organizations, 1888-1945» i: Offen, Karen (red.). *Globalizing Feminisms, 1898-1945*. London and New York: Routledge, 2010.
- SCOTT, Joan Wallach. *Feminism and History*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- SULKUNEN, Irma. «Suffrage, Nation and Citizenship – The Finnish Case in an International Context» i: Irma Sulkunen, Seija-Leena Nevala-Nurmi og Pirjo Markkola (red); *Suffrage, Gender and Citizenship*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholar Publishing, 2009.
- TOKHEIM, Marit. *Norske Kvinners Nasjonalråd*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 1975.
- 70 år for fred: Internasjonal kvinneliga for fred og frihet*. Oslo: 1985.